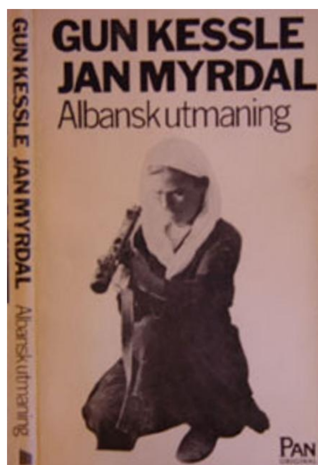
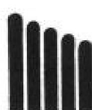

”Land of Albania! let me bend mine eyes on thee, thou rugged nurse of savage men!” Byron

Omslagsbild Gun Kessle © Gun Kessle och Jan Myrdal 1970 • Grafisk formgivning: Leif Zetterling-Produktion • Tryckt hos Boktryckeri AB Thule, Stockholm 1970

Gun Kessle och Jan Myrdal **Albansk utmaning** Bokförlaget Pan/Norstedts Stockholm 1970

Förord till den elektroniska utgåvan

Verket scannades, anpassades och OCR-tolkades för Projekt Runeberg i oktober 2015 av Bert H. Det har digitaliserats sedan Jan Myrdal tillkännagivit att alla hans böcker får spridas fritt, vilket Projekt Runeberg har tolkat som den fria licensen Creative Commons, Erkännande, Dela lika (CC-BY-SA). Detta torde gäller även för de bilder, som Myrdals hustru Gun Kessle bidragit med.

År 1987 utkom en ny, utökat utgåva med titeln *Den albanska utmaningen 1968-1986.*

”**Albanien** plägar det land benämnas, som ligger söder om Bosnien utmed Adriatiska och Joniska hafven gentemot södra Italien, omfattande ibland annat det gamla landet *Epirus,* hvilket sträcker sig till gränsen af konungariket Grekland. I denna del av Albanien ligger den i grekiska frihetskriget ryktbare Ali Paschas residens *Janina.* Hela Albanien kan beräknas till 1,661 qvadratmil med 1—2,000,000 invånare.” W. E. Svedelius, Anteckningar för akademiska examina i Statskunskap, Upsala 1869.

”**Albanien,** furstendöme bildat 1913 enligt stormakternas beslut, ännu ej organiserat. Areal och folkmängd okända, huvudst. f.n. *Valona.* Almanack för Alla 1914.

”**Albanien.**
(Omkr. 1 mill. inb.)
Storlek, läge och inbyggare. Albanien är till största delen ett *vilt och otillgängligt bergland* av ungefär Dalarnas storlek samt beläget i västra delen av Balkanhalvön. Gränser: se kartan.

Befolkningen utgöres av *albaner,* vilka härstamma från Balkanhalvöns forntida invånare och mest omfatta *mohammedanska läran.* De äro ett tappert men grymt folk, som har ringa håg för arbete och står tämligen oberört av det övriga Europas kultur. *Blodshämnd* t.ex. förekommer ofta. Näringslivet är föga utvecklat, och jordbruket täcker ej ens det egna behovet. Den förnämsta inkomstkällan är *boskapsskötsel,* särskilt fåravel.

Albanien var under kort tid ett självständigt rike men har numera förenats med Italien. Styrelsen har sitt säte i den lilla staden *Tirana.*" Carlson-Rönnholm-Moberg Skolgeografi, Första kursen, Stockholm 1942.

”**Albanien** folkdemokratisk republik på Balkanhalvön, 27,5 km^2, 1,7 milj. inv.; huvudstad Tirana.” Prisma uppslagsbok, 1966.

I ”Samhällskunskap för gymnasiet” Åk2 Del 2 av Garland Helmfrid Holmberg Jansson Linnarsson finns Albanien endast på sid 255 på en Europakarta över Comecon-området. På denna karta är Sovjet och Östeuropa prickat, resten är vitt — med ett undantag- mitt emot Italien befinner sig ett litet streckat land på Balkanhalvöns västkust. Texten lyder: ”Tidigare medlem”. Boken är tryckt 1969. Albanska språkets utbredningsområde;
prickat=geger
streckat=tosker

Albanien . . . Shqiperia

Ett land beläget på västra sidan av Balkanhalvön. Det bergigaste av alla Balkans länder. Endast en tredjedel av landet befinner sig lägre än 300 meter över havet. Två tredjedelar av landets yta ligger på mellan 300 och 2 700 meter över havet. Medelhöjden över havet är 714 meter. Vid kusterna är klimatet av medelhavskaraktär, i inlandet utpräglat kontinentalt. Albanien har den högsta sommartemperaturen på Balkan. Den årliga nederbördsmängden överstiger 1 000 mm.

ALBANER . . . SHQIPTARË . . . SHKIPETARER . . . SKIPTARER . . . ARNAUTER

Ett folk som betraktar sig som ättlingar till de illyriska stammarna. Albanerna utgör ungefär 3 000 000 personer. Något mer än hälften av alla albaner befinner sig inom Albaniens gränser. De övriga är bosatta huvudsakligen i Jugoslavien, Grekland och södra Italien.

Sedan 1878 har stora delar av det på Balkan boende albansktalande folket avskilts från Albanien. Under Balkankrigen 1912—1913 skulle såväl Albanien som Makedonien delats mellan de övriga Balkanstaterna. Makedonien delades upp men Albanien nådde (med vissa territoriella förluster) sin nationella oavhängighet.

Det finns två huvudgrupper inom det albanska språket. Floden Shkumbi utgör den ungefärliga gränsen mellan de nordliga gegerna och de sydliga toskerna. Det albanska språket är dock skarpt avgränsat från de omgivande språken och de dialektala olikheterna mellan geger och tosker hindrar inte att det albanska språket upplevs som ett enhetligt, nationellt språk.

Det albanska språket (shkip) är ett självständigt indoeuropeiskt språk. Diskussionen om dess härstamning är ännu inte slutförd. Språkets starka särprägel gjorde att det länge betraktades som icke-indoeuropeiskt. Dess indoeuropeiska karaktär anses numera bevisad.Dess förbindelse med det illyriska respektive trakiska språket är ännu inte utredd. Många språkforskare anser dock att det albanska språket utvecklats ur det gamla illyriska språket. Den nuvarande språkvården i Albanien syftar till att återställa språkets illyriska karaktär. I enlighet därmed ges barnen numera illyriska namn.

Språket innehåller låneord från latin, grekiska, italienska, rumänska, serbiska, turkiska. Den första bevarade skrivna texten på albanska är från år 1462; den första ordboken (albansk-tysk) från år 1492. Sedan kongressen i Monastir år 1908 används det latinska alfabetet och sedan år 1945 är den toskiska dialekten (efter språkvårdande förändringar) skrivspråk, skolspråk och ämbetsspråk.

FOLKREPUBLIKEN ALBANIEN . . . REPUBLIKA POPULLORE E SHQIPERISE . . . R P SH

Folkrepubliken Albaniens yta är 28 748 km^2. Den har en längsta nord-syd sträckning på 330 km; en längsta öst-västlig sträckning på 140 km. Dess landgräns är 580 km; i norr och öster till Jugoslavien, i sydost och söder till Grekland. Kusten vid Adriatiska havet i norr och Joniska havet i söder utgör ungefär 400 km.

År 1938 var folkmängden 1 040 353, därav 15,4 % bosatta i städer. År 1968 var folkmängden 2 018 000, därav ca 35 % bosatta i städer. Huvudstaden Tirana hade år 1938 25 079 invånare; den har nu ca 180 000 invånare. Befolkningen är ung; läsåret 1967/1968 deltog 498 997 elever i undervisningen på olika skolstadier.

Naturrikedomarna är stora; olja, asfalt, kol, krom, koppar, järn etc. År 1938 var Albanien ett halvkolonialt och fattigt agrarland. Råvarutillgångarna behärskades av utländska intressen och jordbruksprodukterna räckte inte att försörja landets befolkning. Det är nu ett utvecklat agrarland som genomför en snabb industrialisering.

Albansk utmaning

I Dhermi badar vi. Vi har kommit från Vlora och passerat bergen. Joniska havet är mycket blått och vattnet är mycket klart och stranden är mycket skön. Efteråt sitter vi på terrassen och dricker vin från Himara. Vi skulle gärna stanna.

— Det går inte. Det är förbjudet.

— Säsongen har inte börjat. Det är gott om plats.

— Det är förbjudet kamrater.

— Det är mycket förbud här i Albanien.

— Inte alls. Dhermi är fackföreningarnas badort. Hit får bara fackföreningsmedlemmar komma. Ty här är den bästa kusten i Albanien. Inga utlänningar och inga byråkrater.

— Gör ett undantag. Det finns ju plats.

— Om vi gör undantag för en måste vi göra undantag för två. Gör vi undantag för två måste vi göra undantag för fyra. Gör vi undantag för fyra måste vi göra undantag för åtta. Gör vi undantag för åtta måste vi göra undantag för sexton och sedan trettiotvå, sextiofyra, etthundratjugoåtta, tvåhundrafemtiosex, femhundratolv, ettusentjugofyra, tvåtusenfyrtioåtta, fyratusennittiosex, åttatusenetthundranittiotvå, sextontusentrehundraåttiofyra, trettiotvåtusensjuhundrasextioåtta, sextiofemtusen . . .

— Jag frågade ju bara om vi inte kunde stanna här över natten.

— Sextiofemtusenfemhundratrettiosex, etthundratrettioentusensjuttiotvå. Nej ni får inte övernatta här. Vi har fattat ett principbeslut. Det gäller för alla. Endast fackföreningsmedlemmar som står i produktionen, direkt i produktionen får bo här. Vi gör inte undantag för någon. En centralkommittémedlem försökte få övernatta här men vi gjorde inget undantag. Turister och byråkrater får bada i Durres eller Saranda. Dhermi är för arbetarna.

— Det finns ju mellanlägen mellan inget undantag och etthundratrettioentusensjuttiotvå undantag.

— Det finns inga mellanlägen. Se på de revisionistiska länderna.Se hur det ser ut vid deras badorter. Vi har lärt av deras utveckling. Så skall det inte gå här. Det börjar med ett undantag och till slut finns det bara undantag och inga arbetare.

Joniska havet var mycket blått och vi drack det goda vinet från Himara och här vid Dhermi hade tjeckoslovakerna en gång bett att få bygga turisthotell.

— De skulle ta med sig byggnadsmaterial från Tjeckoslovakien. De skulle ha städerskor och kypare från Tjeckoslovakien. De skulle servera sina riktiga mjölbullar och sitt eget riktiga öl och de skulle ligga i vår sol och bada i vårt hav. Men då sade vår regering: Albanien är ingen koloni. Vill ni semestra här i vårt land så får ni semestra här. Men vill ni upprätta en tjeckoslovakisk enklav vid havet så får ni söka er till andra länder.

— Chrusjtjov var här och tittade. Ni skall inte förstöra landskapet med industrier, sade han. Vi skall ha socialistisk arbetsfördelning. Vi industrialiserar oss och ni odlar citroner. Så skall vi komma och bada hos er. Men då sade vår regering: Kamrat Chrusjtjov, sade den, vi tänker inte bli en kurort för sovjetiska funktionärer. Vi tänker följa kamrat Stalins råd och industrialisera landet.

— CIA släppte ned agenter här. De flög in dem från Italien och släppte dem i fallskärm. Men vi tog dem. De hade fina radioutrustningar. De skulle upprätta en bas här i Albanien. Min bror satt i säkerhetstjänsten då. Han talade med kamraterna i centralkommittén och menade att man borde kunna ha någon glädje av CIA också. Det var alla överens om. Vi hade ju deras radio och deras koder och alltihop. Så vi meddelade CIA i Rom att nu gick upproret fint. Vi behövde bara mer vapen. Och CIA flög in bazookas och sprängdeg och vapen av alla de slag. Och ju mer de sände ju mer rapporterade vi om framgångar. Och CIA fick flyga in den ena lasten vapen efter den andra och så fort de flög in plockade vi rätt på vapnen. Det var bra vapen. Och billiga också. Men till slut så märkte ju till och med CIA att det var något som inte stämde. De hade flugit massor med vapen och ändå hände det ingenting i Albanien. Då berättade vi för dem hur vi lurat dem. Det sände vi på deras egen kod. Sedan knackade vi: Ha-ha-ha.

Folkrepubliken Albanien är en utmaning. En utmaning mot Washington, men också mot Moskva. En utmaning mot Rom, men också mot Belgrad. Generalerna i Aten och Kreml och Pentagon, de officiella kommunistledarna i Paris, Vatikanens presstjänst och Hit-lers forna Sonderbeauftragte des Auswärtigen Amtes fiir den Siid-Osten, Herman Neubacher, alla förenas de i ett enhälligt och djupt känt fördömande av Folkrepubliken Albanien.

Den albanska utmaningen består inte i att Albanien är en världsmakt som hotar sina grannar med krig. Albanien är ett litet land. Det är mindre än Småland. Det är stort som en och en halv Ladoga-sjö. Det är det näst minsta landet i Europa. Endast Luxemburg är mindre. (Andorra, Monaco och San Marino är ju inga verkligt självständiga stater.) Folkmängden är liten. Endast Island och Luxemburg har färre invånare.

Utmaningen består inte i att Albanien erövrat och ockuperat främmande land, drivit bort eller förtryckt den ursprungliga befolkningen. Deras kamp för sin nationella självständighet var lång och svår. När de dåtida stormakterna för snart sextio år sedan motvilligt erkände Albaniens existens drog de dock gränserna så att halva det albanska folket hamnade utanför landets gränser.

Själva landets existens är en utmaning. Med jämna mellanrum har makterna ingått hemliga fördrag om Albaniens delning. Dessa överläggningar fortsätter ännu i dag. När Chrusjtjov flirtade med Aten så upprepade han också Tsarrysslands erbjudande av den 22 november år 1914 om att Grekland skulle få ”södra delen av Albanien”. Att Albanien fortsatt att existera är en utmaning.

På Roms flygplats blir resenären från Tirana omsorgsfullt registrerad av säkerhetspolisen. NATO håller manövrer vid Albaniens gränser. Supermakternas flottor kryssar utanför Albaniens kuster och de sovjetiska militaristema hotar Albanien med krig. Ty detta lilla land vägrar att underordna sig stora grannar och mäktiga supermakter. Det envisas med att bevara sin nationella självständighet oavsett vad som beslutas i och mellan Pentagon och Kreml.

När Tjeckoslovakien ockuperades påpekade Albanien att detta var ett resultat av det skamliga fördraget mellan Förenta Staterna och Sovjetunionens ledare. Och Tirana sade högt vad som annars blott viskades; om Spaniens folk reste sig mot fascismen skulle Förenta Staterna ingripa och slå ned folket och Sovjetunionen skulle då fördöma Förenta Staterna i ord men stödja det i handling som Förenta Staterna fördömt Sovjetunionen i ord men stött det i handling när det gällde Sovjetunionens angrepp på Tjeckoslovakien. Tirana varnade Pentagon och Kreml och sade att Albanien var inget mjukt fikon som kunde tuggas upp av någon stormakt. Ett angreppmot Albanien skulle besvaras med ett folkkrig som inte erkände några gränser och som oundvikligen skulle leda till världskrig.

Ansvariga statsmän i såväl Förenta Staterna som Sovjetunionen anser att detta är oanständigt och krigshetsande. De vill ju blott ha en fredlig samexistens. I Tjeckoslovakien som i Spanien.

Den albanska bristen på anständighet begränsas inte till att dess regering förklarat sig beredd att försvara sig mot både Pentagon och Kreml och de mindre makterna. Också i Förenta Nationerna har Albanien visat prov på djup oanständighet. Vid den nittonde generalförsamlingen ställde Albaniens delegat Halim Budo en ord-ningsfråga. Han föreslog att stadgarna skulle följas.

Det är inte i kraft av någon mäktig militärmaskin som Albanien kan föra denna politik. Hela det albanska folket är beväpnat, men flotta, flyg och pansar är —• naturligt nog — inte särskilt starka. De sovjetiska ledarna sökte undergräva Albaniens försvar genom att ge sina officerare order att stjäla Albaniens åtta u-båtar i maj 1961. Det är självklart att denna stöld retar albanerna. Men den undergrävde knappast Albaniens försvar som är grundat på att hela befolkningen är beväpnad och kan försvara sina berg.

Det är heller inte i kraft av någon rikedom i ekonomisk mening som Albanien förmår följa en självständig linje. Det är inte som om Albanien vore en mäktig handelsrepublik; ett Venedig, en Hansa-stad. Det är inte som för sextonhundra år sedan då Durres var en av de mäktiga handelsstäderna i medelhavsområdet. Under mellankrigstiden var Albanien det fattigaste landet i Europa. Det var en italiensk halvkoloni. Det hade inte ens trettio högskoleutbildade tekniker. Dess nationalbibliotek innehöll blott 12 000 band. Folket levde i djup misär. Men revolutionen har rest landet ur denna misär.

Med handelsbojkotter och blockader har såväl Washington som Moskva sökt svälta Albanien till följsamhet och lämplig underdånighet. Det har inte lyckats. Albanien är inte rikt. Det är fortfarande präglat av det förflutnas fattigdom. Men i de albanska gränsbyarna mot Grekland lyser det elektriska ljuset från skolor, småindustrier och bostadshus under det att byarna på andra sidan gränsen ligger i djupt fotogenmörker. Albanien utvecklas.

Men den albanska utmaningen är mer långtgående än så. Det är inte bara att folket nått och behåller sin nationella självständighet och utvecklar sin ekonomi. Detta lilla och fattiga bergsland som omvandlas till industriland genomför denna omvandling medmålsättningar och metoder som förklarats utopiska och ekonomiskt omöjliga av beslutsfattarna i Stockholm som i Bonn, i Belgrad som i Washington, i Moskva som i Delhi. Det som Världsbanken och EEC och Comecon förklarar omöjligt, det genomförs i Albanien. Hela landet utvecklas. De ”fattiga” områdena tillåts inte bli något Norrland eller något Sicilien. Industrialiseringen genomförs samtidigt som byråkratin bekämpas och den administrativa apparaten minskas. (Mellan 1966 och 1969 minskade antalet personer anställda inom administrativa organ på olika nivåer med 17 % och omkostnaderna för administrativt arbete minskade med 79 000 000 nya lek *samtidigt* som produktionen steg och antalet högskoleutbildade ökade starkt.) Det Albanien som var ett efterblivet agrarland som inte kunde försörja sin befolkning, som exporterade apelsiner och importerade marmelad, vars oljekällor ägdes av utlänningar och vars skolväsen behärskades av utlänningar — det är nu självförsörjande med livsmedel och exporterar industrivaror. I stället för att öka tobaksodlingen och sälja tobak och importera brödsäd minskar man satsningen på tobaksodling och ökar odlingen av brödsäd och exporterar koppartråd.

Denna politik genomförs under svårast tänkbara förhållanden. Det är ett litet och fattigt land. Det har mäktiga fiender runtomkring. Kina, dess allierade, ligger på andra sidan jordklotet. Men där på västra kusten av Balkanhalvön utgör nu Albanien en utmaning mot världsordningen. Denna stat accepterar inte att världen delas mellan supermakterna. Den accepterar inte den utveckling som sägs vara oundviklig av de härskande i de kapitalistiska länderna, i de östeuropeiska länderna och i det s.k. blandekonomiska Sverige.

Det är denna utmaning mot den rådande världsordningen som är viktig. Inte frågan om hur man i Albanien ser på skäggväxt och kortkorta kjolar.

På tal om Epidamnos

Vi hade kommit från Shkodra och var på väg till Fieri och övernattade på hotell Adriatik i Durres. Det var den åttonde september och turistsäsongen höll på att ta slut. På kvällen stod vi på terrassen utanför vårt rum. Rökte, lyssnade till havet.

— Här grundades staden Epidamnos för tvåtusenfemhundra år sedan, sade Gun. Ett bördigt uppland och en skyddad hamn.

Mitt i natten vaknade vi av skånska toner. Tre affärsmän från Malmö hade anlänt. De satt nu på terrassen utanför vårt hotellfönster. Drack vin och pratade. De hade mycket trevligt. Skrattade högt. De tystnade först fram mot tretiden på morgonen. Vi låg i mörkret, det luktade hav i rummet. Gun sade:

— Och det var här i denna avlägsna koloni som Peloponnesiska kriget egentligen började. Det läste jag i Frasheris albanska historia. Aristokratin fördrevs av folket. Men både aristokrater och folk var slavägare och hela det stora kriget blev ett krig om makten över marknaderna och makten över slavarna.

Romarna föredrog att kalla staden vid dess andra namn; Dyrrachium. Det var nu inte så konstigt. Epidamnos lät alltför mycket som ”damnum”; skada, förlust, nederlag. Nu var det ju så att Durres’ historia blev en historia om ständiga nederlag. Striden om Durres tog ju inte slut med Peleponnesiska kriget.

Här vid Durres segrade Pompejus för sista gången över Caesar innan han tågade mot sitt stora nederlag vid Farsalos. Hit kom Teoderik — den store kallad — med sina östgoter år 481. Hit kom bulgarerna. Hit kom normanderna — Robert Guiscard lät plundra Durres 1082. Hit kom korsfarare och äventyrare av alla slag. Venedig erövrade Durres och förlorade Durres och erövrade det åter. Karl av Anjou — Ludvig den Heliges yngre bror — höll Durres besatt när han utropade Konungariket Arbëria. Serberna och venetianarna stred om Durres och turkarna erövrade staden 1501.

Det var inte en tillfällighet att Durres blev omstritt. Det låg ivägen för alla erövrare. Från denna goda hamn skeppades illyriska slavar, olivolja, vete, hudar, olja. Varorna kunde växla med tiden; men Durres var ett viktigt handelscentrum vid Adriatiska havet.

Från Durres över Elbasan till Saloniki gick den stora härväg och handelsväg som förband det romerska rikets rikshalvor; Via Egnatia. Från Durres gick kustvägen mot norr längs Adriatiska havet och mot söder över Butrint ner mot Aten.

I början av 1900-talet var Durres en avlägsen landsortsstad med 5 000 invånare, igenslammad hamn och förfallen fästning. Huvudort för sandjaket Durres i vilagetet Janina i Albanien i Turkiet.

I denna lilla stad vaktade den romersk-katolske ärkebiskopen och den grekiske metropoliten svartsjukt på varandra och representanterna för Österrike—Ungern och Italien spionerade på varandra. Ty Ryssland och Österrike hade ingått ett vänskapsfördrag för fredens bevarande på Balkanhalvön och jämvikten skulle inte störas och östra delen av Balkan skulle vara rysk intressesfär och västra delen skulle vara österrikisk. Och Frankrike och Ryssland hade kommit överens om att Österrike skulle hindras nå Saloniki och att Serbien därför skulle få Durres. Och Italien och Österrike var allierade och erkände att Albanien borde vara självständigt. Och Italien och Ryssland hade enat sig om att hålla Österrike borta från Albanien. Och Ryssland och England diskuterade hamnarna vid Adriatiska havet. Och år 1900 var den österrikiska handeln på Albanien fyra gånger större än den italienska; men år 1907 hade Italiens handel med Albanien stigit och överträffade Österrikes med en miljon franc.

Intresset för Durres förblev från Peloponnesiska krigets dagar fram till balkankrig och världskrig, och den 7 april — långfredag — år 1939 erövrade italienska trupper Durres efter en kort strid.

Till det förflutnas betydelse

År 1962 skulle man bygga det nya kulturpalatset i Durres. Man byggde det vid torget. Man rev de gamla kåkarna. De var från turkisk tid; var förfallna och saknade kulturhistoriskt värde. Men när man börjat gräva för grunden och kommit ner två meter fann arbetarna ett mosaikgolv. De avbröt arbetet och kallade på en arkeolog från museet. Det var ett vackert golv.

Med hjälp av arkeologen fortsatte grundgrävningen. Nu mycket försiktigt. Snart fann man att man inte grävde en

grund för ett kulturpalats utan höll på att gräva ut en stor badinrättning från tidig romersk tid. Den var ovanligt väl bibehållen. Hela ledningssystemet var kvar.

Folkrådet i Durres diskuterade frågan. Det var nödvändigt att bygga kulturpalatset. Durres behövde samlingslokaler. Det behövdes undervisningslokaler och studieutrymmen. Detta var också den riktiga och logiska platsen för detta bygge. Mitt i staden. Men det var också nödvändigt att bevara det gamla badet. Det vore orätt att förstöra detta.

Folkrådet i Durres vände sig till regeringen och regeringen sände en delegation till Durres för att undersöka byggplatsen. Efter att ha inspekterat platsen och diskuterat med arkeologerna och lyssnat till folkrådet fann också regeringsdelegationen att badet måste bevaras och kulturpalatset byggas.

Arkitekterna fick i uppdrag att lösa frågan tekniskt och plankommissionen att finna resurser. Man löste problemet; men det blev dyrt. Kulturpalatset vilar på pelare och under palatset fortsätter utgrävningen. Från palatsets stora entréhall kan man gå upp i övervåningen. Där studerar tobaksarbetarna. De arbetar i två skift och har vuxenutbildning på fritiden. Man kan också gå ned genom källaren. Då hamnar man i det romerska badet. Där fortsätter utgrävningen.

Det är en god lösning. Men det är inte alltid det förflutna så självklart inordnar sig i det nuvarande. Man gräver ut amfiteatern iDurres. Den låg mitt i staden. Den hade haft plats för 60 000 åskådare. Den hade blivit igenfylld och så småningom överbyggd. Den hade varit 24 meter hög. Man hade schaktat sig 26 meter ned. Då reste sig åskådarläktarna välbevarade. Men schaktets jordväggar var sällsamt spräckliga. Såg man närmare efter, då såg man att det spräckliga kom sig av att jordväggarna bestod av människoben. Amfiteatern hade fyllts igen. Men fyllts igen på ett stort och ärofullt sätt. Den hade varit massgrav. Och de stora männens ära — Teoderik och de andra — var nu helt påtaglig. Den grinade vit från schaktets väggar.

På sexhundratalet hade sedan amfiteaterns gallerier blivit katakomber och mosaikerna var mycket vackra. Men när man kom ut från katakomberna och de mosaiksmyckade gravplatserna under de gamla åskådarläktarna såg man de tusentals namnlösa döda i jordväggen. Alla de som slaktats och blivit fyllning.

Det är med Albanien som med Grekland och Italien och Egypten. Den som letar efter stora och ärofulla minnen har ingen svår uppgift. När Caesar mördades befann sig Augustus i Appolonia utanför nuvarande Fieri. Han höll på att bilda sig. Härifrån Albanien stammade kejsare av Rom och Konstantinopel. Härifrån kom storvesirer, fruktade generaler och härskare över Egypten.

Här var stora städer, goda hamnar och betydelsefulla handelsleder. Och när Mussolini ville rättfärdiga sin invasion av Albanien då rättfärdigade han den med det romerska imperiet. Badet och amfiteatern är båda värda att bevaras. Men de säger inte så mycket om folket. De stora männens storhet är erkänd. Teoderik blev känd som Teoderik den store och folket i Durres användes som fyllning. Men detta folk är dock icke helt namnlöst.

På bergssluttningarna ovanför Durres terrasserar man för vinodlingar och olivträd. Då finner man deras gravstenar. Enkla, grovt huggna stenar med inskrifter som:

D.M.S. SECVNDINVSSV.R AECONSERVAEQ.A. XXVIII.MENS.V.M. ECVM.ANNOS.XII. MENSES. VII.DIES .V.BENEMEREN TIPOSVIT

Bokstäverna är oregelbundna, osäkert huggna. En gravvård över en tjugofemårig illyrisk kvinna, Sura. Med Secundinus som reste vården har hon sammanlevat tolv år. Sura och Secundinus var slavar i Durres någon gång under hundratalet enligt vår tideräkning. Sura dog ung och begravdes på sluttningen ovanför staden.

Men genom århundradena är det dessa, de aldrig berömda och aldrig omskrivna som byggt staden; byggt dess amfiteater och dess badanläggning, arbetat i dess hamn och dess faktorier, varit dess folk. De stora och ärorika har gått in i historien som erövrare. Folk som Sura och Secundinus blev fyllningsmaterial. Och i utrikesdepartement och generalstaber gjordes planer och man menade att Durres kunde gå dit eller tillhöra den

eller användas si eller erövras så.

Vad som verkligen skett i Durres och i Albanien är att folk som Sura och Secundinus tagit makten över sin stad och sitt land; de är inte längre bara dess befolkning; Durres är inte längre en ort om vilken diplomater och generalstaber kan diskutera och strida.

Caesar var bättre stilist än Secundinus. Caesar hade också större ära än Secundinus. Sura var väl analfabet. Och när deras efterkommande övertog makten i Durres var de inte bara fattiga, de var också analfabeter och okunniga. Nu sitter de i kulturpalatset och studerar på fritid. Efter tretusen år av uppror och klasstrider är det nu Sura och Secundinus som övertagit makten. Och de kommer aldrig frivilligt att släppa den ifrån sig och tillåta att de som bygger staden och arbetar i dess faktorier används som fyllning när någon stor man träder in i historien.

Om det illyriska

”Någon föreslår en skål för vår blivande familj. Katrina sänker blicken. Man önskar oss många barn. En hel brigad av det Socialistiska Arbetets Hjältar önskar man oss och alla med illyriska namn. Illyriska namn är populära nu.” Ismal Kadare, Bröllopet.

”Jag tänkte på de illyriska stammarna. Vad har inte denna ras gett världen!

Den har gett världen krigare, konstnärer, regenter, påvar, kejsare.” Nonda Bulka, Drömmar vid Rosafa.

Ja, illyriska namn är populära nu i Albanien och man talar mycket om det illyriska. Detta är naturligtvis problematiskt på flera plan.

MacPherson skrev Ossians sånger och Goethe lät Werther ropa: ”Vilken värld den härlige för mig in i! Att vandra på heden i storm, i dis och dimma med förfädernas vålnader skymtande i månskenet!”

Sedan visade det sig att MacPhersons gaeliska folkdiktning varken var gaelisk eller folkdiktning och när Prosper Mérimée — under namn av Hyacinth Maglanovich — gav ut sin samling ”illyriska folksånger” var Goethe misstänksam och menade att det nog var Mérimée som skrivit dem själv. Fast på ett förtjänstfullt sätt. Men många andra lät lura sig och en allvarlig tysk forskare — sägs det — översatte Mérimées franska text till tyska och återgav folksångerna ”originalets versmått” som Mérimée skulle ha försummat.

Dock; det gaeliska var en realitet även om MacPherson var en bluff. (Vilket inte säger att Ossians sånger är dålig lyrik.) Irernas kamp för sin nationella självständighet skulle bli lång och blodig. Och ”det illyriska” blir inte ett påhitt bara därför att Prosper Mérimée roade sig med en ironisk mystifikation år 1827.

Fast det illyriska som Prosper Mérimée knöt an till var inte samma illyriska som det albanerna i dag knyter an till. ”Det illyriska” kom under adertonhundratal och nittonhundratal att spela en dubbel och skiftande roll i nationsbildningsprocessen i Sydösteuropa.När Prosper Mérimée skrev ”La Guzla” var det inte bara en ironisk mystifikation utan han utsattes själv för en historisk ironi. Den blivande riksantikvarien gjorde slaverna till illyrier.

De äldre grekiska författarna skrev vanligtvis inte om ”Illyrien”, de skrev om ”illyriema”. Dessa illyrier bebodde området öster om Adriatiska havet. Dessa illyriska stammar grundade sina städer och bildade stater under femte århundradet före vår tideräkning. De deltog i striderna kring de grekiska kolonierna på kusten. De låg i krig med makedoniema och krossades av Filip av Makedonien.

Stödda på sina goda hamnar (Marx påpekade en gång att de goda hamnarna befann sig på östra sidan av Adriatiska havet och att detta hade bestämt Roms, Venedigs och Österrikes politik i Adriatiska havet) förde de krig mot Rom om herraväldet över handeln på Adriatiska havet. De erövrades slutligen av Rom.

Dessa illyriska stammar talade illyriska. Det är det Illyrien till vilket Albanien anknyter. Den på höjderna ovanför Durres begravda unga kvinnan Sura var illyriska.

Det romerska Illyrien var ett politiskt begrepp. Dess gränser skiftade under århundradena. (Såväl Wien som Aten har befunnit sig inom detta Illyrien.) Det romerska Illyrien var icke ett etniskt begrepp.

På sexhundratalet erövras området av de slaviska stammarna. Den illyriska befolkningen fördrivs eller slavifieras. Endast de al-banska stammarna lyckas bevara sin etniska identitet. Då upphör också det politiska begreppet Illyrien.

Under tolvhundra år är sedan Illyrien ett begrepp i dikt och saga. Dit förlägger Shakespeare sin Trettondagsafton. Först vid freden i Schönbrunn 14 oktober år 1809 återuppstod Illyrien. Då förlorade Österrike provinserna Krain, Kärnten, Istrien, Kroatien väster om Sava samt Dalmatien och Napoleon upprättade de Illyriska Provinserna. Efter Napoleons fall återgår området till Österrike. Men Dalmatien bröts ut och bildade ett Österrikiskt kronland under namnet Konungariket Dalmatien och de nordliga provinserna bildade det österrikiska kronlandet Konungariket Illyrien. Illyrien hade då flyttats längst upp i norr vid Adriatiska havet och hade blivit ett österrikiskt inland norr om de gamla illyriemas land.

Nationsbildningsprocessen hade ett annat förlopp i Sydösteuropa än i Nordvästeuropa. Österrike och Turkiet, feodala stater utan utvecklad kapitalism, behärskade områdena; ty de var områden ochicke nationer.

Därför kom den sydslaviska bourgeoisin under sin ”nationella renässans” på adertonhundrafyrtiotalet att söka utbilda ett gemensamt språk för slovener, serber och kroater i Illyriens namn.

Det går troll i ord och den historiska nödvändigheten är ironisk. I Grekland var det den bajerske greven Josef Ludwig von Armans-perg som var Otto av Greklands rikskansler. Han klädde de grekiska soldaterna i bajerska uniformer; men flyttade det bajerska Greklands huvudstad till Aten. Genom att han lät riva och förinta nästan hela det bysantinska och det turkiska Aten gjorde han det möjligt för den grekiska bourgeoisin att anknyta till Akropolis och så skapa den grekiska tradition av vilken de hade behov.

De sydslaviska strävandena framträdde först som den ”illyriska rörelsen”. Det som senare skulle ta sig öppet sydslaviska (jugoslaviska) och panslaviska uttryck maskerade sig under namn av de av slavema många århundraden tidigare fördrivna illyrierna. Prosper Mérimées ironi var mångtydigare än han kunde ana och det var inte helt tillfälligt att den till ryskt nationalmedvetande väckte Pusjkin trodde på de ”illyriska folksångernas” äkthet.

Men mellan dessa sig till nationalmedvetande väckta sydslaviska och grekiska folk levde de icke slaviska och icke grekiska albanska stammamat En turkisk utkantsprovins vars fattigdom var lika djup som folkets erkända vildhet.

Albanerna var uppdelade i två språkliga huvudgrupper; geger och tosker. Dessa var sinsemellan uppdelade i mot varandra stridande stammar och ätter. Men albanerna var också delade i tre mot varandra stridande religioner; islam, den romersk-katolska kyrkan och den grekisk-ortodoxa kyrkan. I bergen var de albanska stammarna så gott som självständiga, i städerna härskade turkarna. Men gemensamt för alla albaner var att de upplevde sig som icke slaver, icke greker, icke turkar. Gemensamt upplevde de sitt språk som ett eget språk och sin historia som en egen historia. Skanderbeg var en hjälte för dem alla. Och om man skulle tala om illyrier så var albanerna de enda som — med en viss rätt — kunde betrakta sig som illyriernas ättlingar.

Den albanska nationsbildningen var sen. Det tycktes länge som om albanerna skulle bli ett av de utplånade folken i Europa. Balkans walesare eller basker eller samer.

Den albanska nationen kunde nå sin befrielse endast genom enserie folkliga, antiimperialistiska uppror som utmynnade i ett nationellt befrielsekrig som samtidigt innebar en social revolution. I Albanien sammanfaller uppbyggandet av socialismen med nationsbild-ningen; därmed ställer den också helt speciella krav på utforskandet av det albanska folkets historia. Men den historiska situationen under vilken albanerna bygger socialismen är också den mycket speciell.

Titos Jugoslavien visade sig vara en efterföljare till de serbiska chauvinisterna. Titoismen var i Albanien det helt

konkreta hotet mot den nationella självständigheten. Västmakternas fientlighet var lika utpräglad nu som tidigare. Den engelska flottan har blivit Förenta Staternas flotta. Sovjetunionens ledare har blivit revisionister och fram ur den första proletära statens kåpa har krupit det gamla panslavistiska Tsarryssland. Albanerna är ett mycket litet folk; de bygger socialismen i geografisk isolering.

Frågan om den albanska staten blir därför inte bara frågan om statsbildningen. Som feodalstat bildades Albanien mot slutet av elvahundratalet. Skanderbegs långa krig mot turkarna hade under fjortonhundratalet blivit till ett nationellt krig och turkarnas seger blev också den begynnande albanska nationalstatens undergång. Under femhundra år hade landet förötts, präglats av ekonomisk och social misär men nationsbildningen hade blott hejdats, inte förhindrats.

När frågan ställdes om Albanien skulle böja sig för Sovjetunionens ledare eller gå sin egen väg då var den ekonomiska situationen mycket svår. Albanien led brist på bröd och de sovjetiska ledarna sade:

— Spannmål? Spannmål är väl inget problem. Skriv på och håll tungan rätt i mun så skall ni få spannmål. Ni albaner äter ju inte mer spannmål än vad råttorna äter i vårt land.

Chrusjtjov kunde säga detta ty han såg sig själv som stor politiker i ett stort land.

De ansvariga albanska ledarna vägrade att böja sig för Chrusjtjovs diktat. Den vände sig till folket och bad om stöd. De fick detta stöd. Albanerna fortsatte att bygga socialismen. Men de fick bygga upp sitt land under de svåraste yttre förhållanden. I Belgrad hade man inte gett avkall på sina förhoppningar om att införliva Albanien. I Aten hävdade man att man befann sig i krig med Albanien sedan år 1940 och krävde södra Albanien. Washington var Albaniens öppna fiende och nu samverkade Sovjetunionen och Washington ochChrusjtjov menade att södra Albanien nog kunde gå till Grekland. Det var ont om mat i landet och Albaniens enda allierade var Kina.

Då under sextiotalet blev den historiska frågan inte båra hur al-banema överlevt turkarna; ty många folk på Balkan hade ju överlevt det turkiska herraväldet. Nu blev frågan hur albanerna överhuvudtaget hade överlevt.

Ty de hade överlevt. De var inte greker. De var inte romare. De var inte bulgarer. De var inte serber. I trots av en historia som tycktes bestå blott av erövringar och blodbad och plundringar hade folket överlevt.

Därför blev det illyriska arvet så betydelsefullt för albanerna i början av nittonhundrasextiotalet. Det gav dem också en förvissning öm att de skulle övervinna även de nuvarande svårigheterna. '

När man talar med albanska intellektuella kan man tycka sig försatt till Götiska förbundets dagar: ”en broderlig förening af män, egnade åt upplifvandet af de Gamle Göthers frihets-anda, mannamod och redliga sinne.” Men man bör komma ihåg att varken göter eller illyrier tillhör myterna. För albanerna var det nödvändigt att också i den egna historien finna en bekräftelse på att det var möjligt att överleva och gå sin egen väg alla makter till trots.

—• Efter befrielsen, sade Neil Shehu, föreståndare för Historiska Museet i Vlora, fortsatte vi de utgrävningar som italienarna påbörjat.

— Man kan säga att vi lade huvudvikten vid sådana utgrävningar som dem i Apollonia och Butrint. Dessa städer är viktiga minnesmärken. Men genom att vi koncentrerade oss på de grekiska kolonierna blev vår historia snedvriden. Det var som om koloniseringen varit vår egentliga historia.

— Efter 1960 började vi fråga oss vilken vår historia egentligen var. Och arkeologerna fick i uppdrag att gå till det okända.

— Det innebär ju inte att vi försummar Apollonia och Butrint. Men vi har begränsade resurser. Nu lägger vi tyngdpunkten i vårt arbete på andra utgrävningar. Före befrielsen kände man till 5 illyriska städer i Albanien. Nu känner vi till 30 illyriska städer. Bara här i Vlora-området har vi 7 illyriska städer och 30 illyriska byar.

— Vi arbetar också med vår förhistoria. Vi genomför stora utgrävningar på det området. Men det är med de illyriska städerna som vår historia börjar. Då träder vi in i den skrivna historien.

Nästa dag far vi till Amantia. Vi klättrar uppför berget. Solengassar. Det är den 31 maj. Neil Shehu talar hela tiden:

— Staden här är från femte århundradet före vår tideräkning. Den låg häruppe på bergstoppen. Så byggde illyrierna. Du ser de stora illyriska stenarna. De är typiska för de illyriska murarna. De var 14 till 20 meter höga. Staden hade två portar. Den var ointaglig. Den hade 4 000 till 5 000 invånare. Ser du stadion därnere? Den har 16 rader. Husen i staden var byggda av tegel. Källan befann sig utanför murarna. Staden hette Amantia. Den präglade egna mynt. Den var en viktig handelsstad. Nu är här blott en by. En liten by. Men du ser att byn har fått elektricitet. Alla byar i Albanien elektrifieras.

— Under befrielsekriget var det stora strider här i bergen. Fienden sökte infiltrera oss också. Ser du den där byn på andra sidan dalen. Dit kom kamrat Enver i maj 1943. Några provokatörer i ledningen för partidistriktet hade försökt spränga partiet. De sökte vända folket mot partisanerna. Egentligen samarbetade de med reaktionärerna i Balli Kombetar som gjort upp med de italienska fascisterna redan i mars 1943. Balli Kombetar lovade att inte bekämpa de italienska fascisterna och fascisterna lovade att inte bekämpa Balli Kombetar. Gemensamt skulle de krossa partisanerna. Och de hade sina män också i vår partiledning här i distriktet. Men då kom kamrat Enver hit i maj och han avslöjade förrädarna. Månaden därefter kunde vi se hur rätt kamrat Enver haft. Den 25 juni 1943 angrep italienarna med 8 000 man. De slogs tillbaka. Men den 14 juli angrep de igen, nu med fyra divisioner och artilleri och stridsvagnar och flyg. Vi hade då 2 000 man. Vi fick dra oss tillbaka. Italienarna brände 78 byar och avrättade hundratals människor. Men de förlorade tusen man.

— Det var ingen lätt kamp dessa år. Vi här i Vlora förlorade själva tusen man i stupade och sexhundra till tyska koncentrationsläger. Men partiet ledde kampen på rätt sätt och tillslut segrade vi.

Vi sitter vid brunnen. Det är svalt i skuggan. Vi dricker vatten. Det är gott vatten. Neil Shehu säger:

— Längre ner där på vägen mot Vlora var det stora strider under befrielsekriget mot italienarna 1920. De försökte ju erövra Vlora. Men de fick ge sig av.

Att grunda ett rike

Skanderbeg står staty på stora torget i Tirana. Skanderbeg står staty runt om i landet. Man sjunger om Skanderbeg. Man diktar om Skanderbeg. Man skriver avhandlingar om Skanderbeg. Man upprättar museer över Skanderbeg.

Under det turkiska herraväldet levde den albanska konsten som ikonmåleri och kyrkomåleri och dekorativ utsmyckning. När den albanske kyrkomålaren Jorgji Panariti målade Skanderbegs porträtt i klostret i Athos år 1883 och när den albanske ikonmålaren A. N. Ballamci målade sin fascinerande och med rätta berömda ”Skanderbeg till häst” då pånyttföddes den albanska konsten.

När Ismail Qemal utropade Albaniens självständighet den 28 november 1912 och hissade det fria Albaniens nationalsymbol i Vlora; då hissade han kastrioternas gamla vapen, Gjergj Kastriot Skanderbegs fana.

När Albaniens Kommunistiska Parti i juli månad år 1942 vände sig till bönderna och uppmanade dem till väpnad kamp mot ockupanterna då hette det i Centralkommitténs upprop:

”På samma sätt som våra förfäder vilka kämpade under Skanderbegs fana i en skoningslös strid mot inkräktarna i landet, på samma sätt har vi, deras värdiga söner, under Skanderbegs fana tagit upp kampen mot de fascistiska inkräktarna och fosterlandets förrädare för det albanska folkets verkliga frigörelse.”

Och som det hette i partisansången:

”Under Skanderbegs fana; under Envers ledning.”

Vem var då Skanderbeg? Gamla Nordisk Familjeboks andra upplaga ger ett svar; det trycktes två år innan Albanien vunnit nationell självständighet: Borshi ligger vid havet. En stor by i södra Albanien. Den brändes av

greker år 1914, av italienare år 1943 och av tyskar år 1944. 19 bybor stupade som partisaner. 95 % av befolkningen var malariasjuk; syfilis och TBC var vanliga. Medellivslängden var 33 år. Nu är sumpmarken utdikad, byn kollektiviserad och framgångsrik. Medellivslängden är 66 år. Partisekreteraren i byn är ung; han är också amatörmålare. Mitt emot kaféet har han i tempera på mur gett sin och deandra bybornas i Borshi syn på Albanien. Men denna syn på det egna landet och det egna folket är inte tillfällig — den är inte bestämd bara av de senaste decenniernas erfarenheter. Albanerna är ett litet folk. De är ett folk med eget språk, eget territorium, egen historia, egen kultur; deras väg till nationalbildningen var dock lång och svår. Där den illyriska staden Amantia låg är nu en liten by. Folket är detsamma; men tvåtusenfemhundra år harförflutit mellan stadens storhet och byns elektrifiering. Dessa tvåtusenfemhundra år har varit år av krig och erövring. Sådan är historien. Men det albanska problemet har varit att var gång nationsbildningen blev historiskt möjlig kom den att omintetgöras av främmande erövring. Dock förintades inte det albanska folket. Andra folk erövrades; deras identitet förlorades. Var finns nu trakerna? var finns etruskerna? Deras kultur lever vidare i andrakulturer; som etniska enheter är de borta. Albanerna är det folk som överlevt alla folkvandringar, invasioner, erövringar och imperier. De grekiska handelsstäderna — kolonierna — i Illyrien var rika och betydelsefulla städer. När Pausanias i sin ”Rundresa i Hellas” på hundrasextiotalet av vår tideräkning beskriver konstverken i Delfi då påpekar han att skulpturerna av Apollo och Kallisto förfärdigats av mästaren Pausanias från Appolonia. Skulpturerna imuseet vid Appolonia påträffades under utgrävningarna 1958—1959; de tidigare funna finns — naturligtvis — i Rom, Wien och Paris. Albanien är rikt på minnesmärken trots att mycket skövlats. Murarna till Appolonias akropolis stod kvar till 1944; då utförde de fascistiska tyska officerarna samma bragd som de brittiska imperiebyggarna tidigare utfört i Herat; de rev monumenten för att kunna bygga befästningar. Denryktbaraste illyriern torde vara Pyrrhos . . . vilket kanske säger något. Under romartiden gick den stora handelsvägen, härvägen mot öster, Via Egnatia, från Durres över Elbasan mot Saloniki. Klostret vid Pojana — det gamla Appolonia — grundades av Mikael VIII Palaiologos åren efter 1250. Albanien var länge en del av det bysantinska riket. Denne Mikael betraktas som det bysantinska rikets återupprättare; han fördrev ”latinarna” som låtit sinakorsriddare inta Konstantinopel år 1204. Nåja, han var anförare för de franska legoknektarna i kejsardömet Nicaea. Ett av de många kejsardömena kring det gamla Östrom. Han lät mörda den minderårige kejsarens förmyndare och gjorde sig till medkejsare och regent, intog Konstantinopel och bländade sin myndling. Blev så Mikael VIII Palaiologos, Konstantin den yngre, fylld av sann kärlek till Kristus och hans munkar som han själv beskriver sig i kyrkan. Han balanserade mellan Genua och Venedig i den tidens handelskrig om pälsvaror och kryddor och under hans regering fortsatte den allt djupare sociala och ekonomiska krisen.

Ty vid den tiden kunde inget återupprättande av gamla former förändra utvecklingen. Bysans var — i bästa fall — ett sken. Feodalismen utvecklades. Den albanska medeltiden var även den en tid då jordherrarna steg till att bli feodalfurstar. Furstar allt mer självständiga.

Den stora politiken var deitalienska handelsstädernas politik och den bestämdes av kryddmarknaden och handeln. Det som då höll på att utvecklas i Albanien var en albansk stat; ett albanskt riksgrundande höll på att växa fram genom — och under — ett feodalt kaos av mot varandra stridande stora feodalherrar. I detta kaos (som endast skenbart var kaotiskt och oordnat) spelade de italienska handelsstäderna sitt spel om den stora marknaden och påvarna sitt spel om sin kyrkas makt.

Om man går i kyrkan någon gång kan man få höra den nicenskatrosbekännelsen: ”. . . Och på den Helige Ande, Herren och livgivaren, som utgår av Fadren och Sonen . . .” Den är mycket helig. För dess skull slog grekisk-ortodoxa och romersk-katolska ihjäl varandra under många århundraden. Ty orden ”och sonen” fanns inte i den ursprungliga texten. De smugglades in i bekännelsen av senare Västeuropeiska teologer. Alltså blev de ortodoxa ortodoxa. Men inte slår folk ihjäl varandra för ord inte. Det var Karl den Stores teologer som fifflade in ”och sonen”, ty han ville skapa ett nytt romerskt kejsarrike och behövde en ideologi. Frågan om den Helige Ande utgick från Fadren (ursprungstexten) eller från Fadren och sonen (den reviderade texten) var det ideologiska uttrycket för striden om världsmakten. Konstantinopel krossades inte i ”sonens” intresse utan i pepparhandelns. Och folkets motstånd mot unionsförsöket på konsiliet i Lyon år 1274 och unionsbeslutet på konsiliet i Florens

1439 var inte ett teologiskt motstånd; det var ett motstånd mot kolonialherrarna från Venedig ochGenua. Kapitälerna i Pojana berättar om den albanska medeltidens konst. Den är inte — borde åtminstone inte vara — oss främmande. Dessa monster grinade då, i olika utförande, mot de troende från kapitäler i kristenhetens kultplatser runtom i Europa. Albanien genomgick samma kulturella utveckling som övriga länder. Dess städer utvecklades, furstarna höll hov, munkarna bad, köpmännen handlade och ute på fälten trälade bönderna. Från kapitälerna stirrade monstren mot de troende furstarna. Men ur detta feodala kaos växte ingen nationalstat. Ty i den stora politikens spår marscherade den osmanska militärmaskinen in över Europa — i strid med — allierad med — i strid med — allierad med pepparintressenas oligarki i Venedig och den återupprättade påvemakten i Rom. År 1417 ockuperas Gjirokastra av de osmanska trupperna.

Ur Skanderbegs långa kamp mot det osmanska väldet under fjortonhundratalet tycktes ett albanskt rike växa fram. Den höga feodaladeln gick under och encentraliserad stat uppstod. Men albanerna besegrades. Borgen i Gjirokastra blev säte för osmanska paschor som härskade över landet. I det osmanska väldets inre upplösning blev förtrycket mot folket allt hårdare. Albanien blev till en fattig utkantsprovins i ett sig upplösande välde.

Fattigdom, rövare och pest blev dess öde. Under sjuttonhundratalet avled större delen av Gjirokastras då 20 000 invånare i pesten och därefter vegeterade staden som en avlägsen landsortsstad vars enda berömmelse var att därtillverkades fint exportsnus. Men under början av adertonhundratalet växte paschornas makt. Ali Pascha i Teyelene tycktes bli riksgrundare. Han krossade de små feodalherrarna och i Gjirokastras borg härskade han över dem med 5 000 man, 85 kanoner och djupa fängelsehålor. Dock även han själv förlorade sin makt. Det var inte längre tid för feodalfurstar att ena länder. I stället blev Gjirokastra hemvist för de patriotiska lärare som med albanska språket som vapen sökte ena landet och återge folket friheten. Under alla dessa århundraden hade det albanska folket aldrig helt blivit kuvat. I fattigdom och elände hade bergsklanerna behållit sina vapen och en viss självständighet — som tog sig uttryck i att ingen främling — minst av allt någon ämbetsman — vågade sig upp i deras berg. Nu är Skanderbeg staty vid stora torget i Tirana. Folkrepubliken Albaniens fana är huset Kastriots fana från fjortonhundratalet. Ty trots allt segrade till slut Skanderbegs albaner; de nådde nationell självständighet.

Den dubbla misären

Den 17 januari 1468 dör Skanderbeg. Kriget fortsätter. I juni 1478 faller Kruja. Den 25 januari 1479 undertecknas fredsfördraget mellan Venedig och Osmanska riket. Venedig lyckas behålla Durres. Äntligen kan de osmanska trupperna invadera Italien. De erövrar Otranto. Albanern gör åter uppror. Osmanerna får omfördela sina styrkor för att hålla Albanien. I september 1481 förlorar Osmanerna åter sitt fotfäste i Italien.

År 1492 anländer sultan Bayazid II i spetsen för de osmanska trupperna; han skall genomföra invasionen i Italien. Men han genomför aldrig invasionen. I stället får hans trupper slå ned de upproriska albanema. År 1501 förlorar Venedig Durres till sultanen. År 1506 krossas det sista albanska motståndet. I över 60 år har då kriget pågått och trupperna har ryckt fram och åter över detta land.

Nederlaget var inte bara ett militärt nederlag. Under krigen hade det högfeodala Albanien gått under. Och med de högfeodala furstarna också all deras konst, kultur och rikedom. Den riksenhet som ett tag tyckts genomförd hade sopats undan och Albanien hade förvandlats till det fattigaste av länder. Ett land som icke ens var ett land. Endast hos de landsflyktiga albanema i Italien kunde det albanska språket och den albanska kulturen utvecklas.

Det var inte religionen som varit krigets grund; men religionen hade fått tjäna som frihetskrigets ideologi. Konflikten mellan ideologi och Vatikanens realpolitik fick följder. År 1610 rapporterar ärkebiskopen av Antivari, Marino Bizzi, om förhållandena i Albanien. Han framhåller att Skanderbegs minne lever mycket starkt i sång och dikt. Han beundrar de religiösa processionerna och folkets kärlek till sin kyrka; dock är han orolig över ett kommande avfall. Han rapporterar att prästerna är helt okunniga. De förstår inte längre de latinska ord de begagnar i mässan. Orden har blivit besvärjelser. De försummade sakramenten. De hade upphört att ge den sista

smörjelsen. De tillät äktenskap inom de förbjudna leden.De var totalt okunniga och helt oförmögna att undervisa folket om någonting.

Det viktiga med denna rapport är att den visar på det snabba sönderfallet inom kyrkans apparat. Folket kunde fortfarande tala om Skanderbeg och även nås av de kristna besvärjelseformerna; men kyrkan som andlig ledare och världslig makt var i förfall. Dess bas hade krossats.

Tjugotvå år senare rapporterar antoniterbrodern Bonaventura att många församlingar sedan tjugo år icke sett någon präst. Ytterligare tjugo år därefter rapporterar Marco Crisio att nu står även biskopsdömena utan biskop. Avfallet från kyrkan är stort. På femtio år har antalet troende sjunkit från 350 000 till 50 000. Men ärke-biskopsdömet Durres har ännu 14 000 själar.

Den 3 december år 1703 diskuterar i Rom Samfundet för trons utbredning (Congregatio de propaganda fide) situationen i Albanien. År 1671 hade det funnits 13 650 själar i ärkebiskopsdömet Durres; nu finns där blott 8 000. Man tillskriver detta ärkebiskop Galatas stora försumlighet i arbetet. Men nedgången är inte begränsad enbart till Durres. I biskopsdömet Sappa har församlingen sjunkit från 12 400 år 1651 till 9 230 år 1671 och till 7 971 år 1703. I Shkodra har församlingen minskats från 20 270 år 1671 till 12 700 år 1703.

Det fanns ekonomiska skäl för detta avfall från kristendomen; skatterna lättade för de som omvänt sig till islam. Men på hela Balkan var det endast i Albanien som den osmanska erövringen förde till i det närmaste total bankrutt för de kristna kyrkorna. Redan på sjuttonhundratalet hade den överväldigande majoriteten av befolkningen lämnat de kristna kyrkorna. Skattefrågan räcker inte som förklaring. I många andra länder hade de kristna utsatts för extra pålagor utan att detta omgående medfört massomvändelser.

Inte heller räcker det med att — som påvestolens rapportörer — förklara avfallet från kyrkan med organisatoriska brister i kaderarbetet och kaderskolningen; eller att — som Samfundet för trons utbredning sökte göra — förklara avfallet genom att peka på personliga brister bland de ledande kadrerna. Avfallet från kyrkan i Albanien har en betydligt djupare förklaring.

Kyrkan hade under medeltiden varken kunnat — eller velat — bli verklig bärare av en nationell ideologi. Den var intimt lierad med feodalismen. Den hade dock uppträtt som bärare av en sam-kristen ideologi vilken innebar kamp mot de ”otrogna”.

I de flesta länder på Balkan hade kyrkan aldrig ställts inför det avgörande provet. Det hade blivit krig; härarna hade vandrat fram och åter och så var man erövrad. Men i Albanien hade kriget mot osmanerna utvecklats till ett nationellt krig. Ett långvarigt och bittert krig; då hade kyrkan avmystifierats. Ty när kyrkan under detta krig icke förmådde ta ställning (ett ställningstagande som var den omöjligt) då förlorade religionen sitt grepp över folket och de kunde lika gärna byta till en ekonomiskt mer lönsam religion. Kyrkan blev representant för obskurantism och utsugning.

Varken då eller senare kom någon av de religiösa institutionerna att bli bärare av någon nationell eller socialt progressiv ideologi. Detta är viktigt att komma ihåg; det ger bakgrunden till den lätthet med vilken den anti-klerikala politiken kunde genomföras under nittonhundrasextiotalet.

(Observera att situationen i Nordvästeuropa var annorlunda. Där blev kyrkan ett instrument för de historiskt progressiva enväldena; där förklädde sig sociala rörelser i religiös dräkt — från Thomas Miinzer till svenska frikyrkor. Denna historiska olikhet är politiskt betydelsefull även i dag.)

Det osmanska väldet utbredde sig över Europa och Asien. Men samtidigt sönderföll dess sociala organisation. Dess styrka hade varit den effektiva byråkratins. Den militär-feodala despotin med tjänste-förläningar, enhetlig kommandostruktur och en vältränad armé var i stånd att lägga under sig rike efter rike och omfördela jordägandet så att det tjänade den osmanska feodalklassen som kollektiv.

Handelsvägarna var bättre — och framförallt säkrare — än dem i Västeuropa. Osmanerna ville inte förhindra handeln; de ville tjäna på den. Om de osmanska herrarna inte var överdrivet kulturintres-serade så var de heller

inte fanatiska. De brände inga häxor, de förföljde inga religioner. De västeuropeiska kristna upprördes över att osmanerna tog ut en extra skatt av de icke troende — de kristna, de judiska — men osmanerna tände inga kättarbål. Till tryggheten och säkerheten inom det osmanska väldet flydde förföljda religiösa minoriteter från Västeuropa.

Men denna effektiva och vidsynta feodala militärdespoti upplöstes av sina inre spänningar. Den härskande klassen sökte ständigt omvandla tjänsteförläningarna till verkliga förläningar. Därmed tycktes de säkra sin egen makt; de undergrävde dock själva höm-stenen i den osmanska makten.

Och tjänstesituationen förändrade karaktär. Den centraliserade förvaltningen blev den centraliserade korruptionen. Det kostade mycket att utnämnas till en hög post. Armenska och grekiska bankirer finansierade paschoma. Med deras hjälp kunde paschan muta sig till att bli utsedd på ett år till någon post i administrationen. På detta år skulle den nyutnämnde paschan återbetala lånet — med ränta — skaffa kapital för att muta sig till ännu ett år, bekosta sitt dyrbara hushåll, lägga undan ett kapital för onda tider, säkra arvingar och släktingar en förmögenhet. Korruptionen och utsugningen sattes i system.

I teorin var den osmanska förvaltningen effektiv, skatterna låga och jorden sultanens. I verkligheten däremot blev trycket på befolkningen mycket stort. Mot slutet av sjuttonhundratalet gick ungefär hälften av all produktion till skatter. Ur den feodala militär-despo-tins sönderfall steg tre — intimt förbundna — parasitära klasser; ocker-kapitalisterna, jordherrarna, de korrupta ämbetsmännen.

Nederlaget — det totala nederlaget — efter de långa och bittra krigen under slutet av fjortonhundratalet hade inte bara inneburit att Albaniens nationella enande förhindrats, landet ockuperats av osmanema, jorden tagits i beslag och den dittills så mäktiga kyrkan urholkats och fallit; nederlaget och den stora förödelsen hade också kastat landet sekler tillbaka i ekonomisk och social utveckling.

Dock, i den osmanska administrationens förfall började åter en jordägararistokrati utkristallisera sig. De som nyligen varit tjänstemän som erhöll sin bärgning från sultanens jord började bli jordens ägare och värnade sin rätt till sin jord.

Städernas antal hade minskat men i städerna arbetade åter hantverkare och köpmän. I vissa städer specialiserade sig hantverkarna -— smycken och vapen — och köpmännen lät frakta deras varor till de större marknaderna.

Under sjuttonhundratalet hade hantverkarna blivit starka nog att kunna återbilda gillena och välja sina åldermän och köpmännen hade blivit storköpmän och albanska handelshus hade kontor i Venedig och Trieste och handlade på Italien och Österrike.

De religiösa institutionerna stabiliserade sig. De kristna kyrkorna fick inga nya själar, men de förlorade heller inga. De hade återtagit sin funktion i samhället och var uttryck för sina jordägares ideologiska intressen.Skolor upprättades och de första tryckpressama började arbeta. Mot slutet av sjuttonhundratalet var det åter tid för feodalherrar att uppträda på scenen. Åter kämpade jordägarfamiljema mot varandra. Åter steg mäktiga feodalfurstar in i historien. Nu inte längre i kristen dräkt; denna gång i osmansk förklädnad. De mäktiga paschorna kämpade med varandra och Höga Porten och intrigerade och förde krig och efterträddes av sina söner och krossades och återuppstod och Ali Pascha förhandlade med Napoleon. År 1812 var Albanien delat mellan två stora feodalfurstar; paschor självständiga nog att förhandla med utrikes makter och föra en tillsynes självständig politik.

Det kunde tyckas som om situationen åter var densamma som under trettonhundratalet och att Albanien stod inför sitt riksgrundande och att ur feodalfurstarnas inbördes kamp skulle växa en enväldig härskare över ett nationellt Albanien.

Men världen var inte längre sådan att det kunde bli de stora feodalherrarna som kunde föra Albanien till nationell enhet och oberoende. Nya klasser försökte stiga mot ledningen; paschornas makt vilade på korruption och efterblivenhet. Samtidigt som det osmanska riket började falla sönder inför yttre tryck och begynnande nationella rörelser (efter de grekisk-rysk-turkiska kriget 1821 —29 blev Grekland självständigt, Serbien, Moldavien och

Valakiet blev till stor del självstyrande, 1830 erövrade Frankrike Algeriet, i Syrien och Egypten pågick nationella rörelser) blev den politiska kampen i rikets centrum allt mer akut. Motsättningen mellan det nya handelskapitalet och de till kapitalister växande hantverksmästarna och de korrupta feodalklassema förde till janitscharemas utrotande (20 000 avlivades) och stora indragningar av feodalgods år 1826.

I Albanien krossades paschorna. Landet styrdes som provins av riket. År 1839 lyckades det handelskapitalet i Istanbul att få sultanen att utfärda ett dekret som skulle garantera allas likhet inför lagen, avskaffa den makt som de feodala ämbetsmännen hittills besuttit och säkerställa liv, egendom och ära för alla rikets invånare.

De feodala klasserna var dock alltför starka och kapitalismen alltför outvecklad för att detta skulle kunna bli inledningen till en borgerlig revolution i det osmanska rike som nu började sin omvandling till Turkiet. Reformerna blev blott en ökad utsugning i Albanien. De förde till ständiga bonderesningar och samtidigt som defeodala klasserna sjönk allt djupare och djupare i korruption och reaktion över hela riket kunde den nya bourgeoisin aldrig inom riket nå en sådan styrka att den förmådde genomdriva sina krav. Den var själv redan rutten. Så blev reformerna pappersreformer, bankrutterna blev statsbankrutter, de utländska intressena blev ständigt mäktigare och Turkiet blev Europas ”sjuke man” vars existens tycktes avhängig av makternas välvilja.

Albanien var en provins i detta sönderfallande rike. Det var laglöst och otillgängligt. Stora områden var så osäkra att ingen ämbetsman — än mindre någon resande — besökt dem på decennier. Någon albansk nationalitet erkändes icke av turkarna. Albanerna betraktades som delade i tre folk — alltefter religion — latinare, greker, turkar. Någon undervisning i albanska språket tilläts inte.

Det var ett fattigt och efterblivet land. Den frihetsvilja som visade sig i bergsklanernas envisa försvar mot varje inträngling sprang ur en social misär så djup att blodshämnden och sedvanerätten ännu bestämde människans handlande. Vid sekelskiftet år 1900 beräknades blodshämnden vara så omfattande att endast 75 % av befolkningen dog i sotsäng. 25 % föll offer för blodshämnd. Stam mot stam, klan mot klan, familj mot familj i generation efter generation.

Det var ett fattigt land. 6—7 % av jorden var odlad. Städerna var isolerade. Mynt var sällsynta, handeln var mestadels byteshandel. I norra Albanien härskade klanernas överhuvuden med oinskränkt makt över sina underlydande. De härskade över liv och död och egendom och deras ord var lag. Men de härskade i djupaste fattigdom.

I södra Albanien var 95 % av befolkningen bönder. 4 % var småhandlare och präster. 1 % var bejer. Dessa bejer innehade alla civila och militära befattningar. De ägde all god jord. På deras ägor var bönderna livegna. Men även de ”fria byarna” måste betala avgifter till dessa jordägare.

Handelsmännen i byarna arbetade under skydd av den lokale bejen. Handelsmännen fyllde också uppgiften att vara skrivare. De var penningutlånare, ockrare; från dem stammade de rika stads-familjerna.

Banditismen var vanlig. Banditerna arbetade i grupper om mellan fem och tjugofem medlemmar under ledning av en hövding. De övergick ofta till att bli gendarmer (säkrare inkomster och större sportler), eller soldater; när det var svårt att få ut solden återgickde till banditism. Gränsen mellan bandit, gendarm och soldat var ofta svår att fastställa.

Befolkningens huvudsakliga föda var majsbröd. Ibland även korn. Under goda tider kunde man äta bönor, ris och grönsaker. Kött och fisk åts blott på högtidsdagar; vanligast bland de kristna. Mjölk, smör och ost räknades som lyxartiklar. Till vintern sparades olivolja. Albanien var den fattigaste delen av Europa. Jordherrarna levde naturligtvis gott. De var också kända för sin slösande gästfrihet och många resenärer berättar om detta vackra karaktärsdrag och om hur de storsinta albanska hövdingarna höll gästabud till deras ära.

Det stora nederlaget mot slutet av fjortonhundratalet hade fört det albanska folket till en dubbel misär. En nationell misär och en social misär. Det är ur denna dubbla misär som det albanska folket nu reser sig och det är mot traditionerna från denna misär som man nu kämpar.

Men adertonhundratalet var inte bara förfallets århundrade. Det var också den albanska nationella renässansens århundrade. Ty det albanska folket existerade. Och det djupa nederlaget hade — trots all misär; eller kanske till och med just genom all misär — varit så djupt att det albanska folket aldrig kunde glömma sin nationella särart. De var Skanderbegs albaner.

Makternas intresse och nationens renässans

Vi flyger från Rom till Tirana med ett plan fullt av turkiska parlamentariker. De bildar en officiell delegation och tas emot på flygplatsen av ministrar och diplomater och blomsterbuketter och pressfotografer.

Några dagar senare möter vi dem igen. Vi talar med dem. De är imponerade av allt som gjorts:

— Albanien är ju inte så annorlunda. Men de har gjort så mycket. Här var ju lika fattigt som i Anatolien.

Relationerna mellan Albanien och Turkiet är korrekta — även om man inte kan tala om verklig vänskap så länge Turkiet ännu är bundet till Förenta Staterna.

Albanerna höll tal för sina turkiska gäster och de hyllade Kemal Atatürk. Det var inte en hövlighet för ögonblicket; Kemal Atatürk är respekterad i Albanien.

När Enver Hoxha år 1967 varnade de grekiska generalerna för provokationer mot Albanien eller Cypern bad han dem komma ihåg det hårda slag ”som det tappra turkiska folket under ledning av Mustafa Kemal Atatürk utdelade mot Venizelos’ horder”.

Då albanerna av Moskva anklagas för ”småborgerlig nationalism” kan det vara viktigt att påpeka att detta inte är någon privat albansk bedömning av Kemal Atatürk, den nationellt revolutionära rörelsen i Turkiet efter nederlaget i första världskriget och det segerrika turkiska försvarskriget mot de rovlystna ententemakterna.

På Kominterns III världskongress år 1921 antogs på kongressens 24:e sammanträde den 12 juli 1921 teserna om taktiken. I den tionde tesen ”Det internationella samarbetet för aktion” heter det bl.a.:

”Det är en plikt för de kommunistiska partierna i alla länder, vars trupper deltar i Turkiets undertryckande och söndertryckande att med alla medel arbeta för dessa truppers revolutionerande.”Och på Moskva-sovjetens sammanträde den 28 februari samma år hade Lenin sagt:

”Den utplundring för vilken de imperialistiska regeringarna utsatt Turkiet har mötts av ett sådant motstånd att även de starkaste av dessa imperialistiska makter har fått hålla händerna borta.”

Venizelos drängtjänst åt Lloyd George kom att kosta det grekiska folket mycket; de fick med sitt blod betala för landsättningen i Smyrna i maj 1919. Det turkiska folkets nationella revolution kunde inte krossas av Storbritanniens grekiska soldnärer; Kemal förde ett rättvist krig.

Albaniens nationella existens hade också varit nära sammanlänkat med det turkiska folkets försvarskrig. När Venizelos på Lloyd Georges uppmaning gått till kamp mot kemalisterna i Turkiet — använt sitt folk som bönder i ett schackparti — då hade han också senare samma år lovats Gjirokastra i Albanien. Italienarnas nederlag i Albanien år 1920 och Venizelos nederlag i Turkiet (som också ledde till att Venizelos själv sparkades ut ur Grekland) räddade södra Albanien och Albaniens sydgräns förblev den av år 1913. I sin kamp för sin nationella existens efter ententesegem i första världskriget hade de albanska och turkiska folken de facto varit allierade. I sin kamp för sin nationella existens hade de också haft den revolutionära arbetarrörelsens och den anti-imperialistiska rörelsens fulla stöd.

Enver Hoxhas uttalande den 14 september år 1967 var alltså varken tillfälligt eller i inskränkt betydelse albanskt.

Men när de turkiska parlamentarikerna på hösten 1968 sade till oss:

— Här var ju lika fattigt som i Anatolien, så var detta yttrande mer än en allmän och hövlig fras.

I Bulgarien hade den sociala kampen länge kommit att ta sig religiös dräkt. Feodalherrarna var turkar, var muslimer och de utsugna bönderna var kristna, var bulgarer. Därmed blev det möjligt för de europeiska stormakterna att spela sitt spel i religionens namn och den nationella frågan doldes bakom religiösa slagord. I Albanien var förhållandet annorlunda. Där hade den långa frihetskampen mot de osmanska erövrarna tvungit kyrkan att ta ställning — eller rättare att visa sin oförmåga till ställningstagande och då fol-

ket lämnade kyrkan blev såväl utsugare som utsugna trosbröder. Det fanns starka religiösa motsättningar i Albanien; men den ”albanska frågan” kunde inte behandlas som en ”religiös fråga”.

Den nationella rörelsen i Albanien fick därför en egenart. Den kom att rikta sig mot det turkiska förtrycket; men den blev inte chauvinistiskt ”anti-turkisk”. Den nationella rörelsen i Albanien kunde heller inte begagnas av den ena eller andra stormakten under ”religionens” eller ”rasfrändskapens” täckmantel.

Det är inte sant att en nationell rörelse är en nationell rörelse. Allt måste bedömas i sitt historiska sammanhang. I Västeuropa var de ”nationella rörelserna” vid sekelskiftet redan uttryck för reaktionen. England, Frankrike, Tyskland existerade redan som nationer. De härskande klasserna i dessa länder undertryckte och utsög andra folk. Konflikten mellan Frankrikes härskande klass och Tysklands härskande klass var ingen ”nationell konflikt”. Bourgeoisin hade där redan spelat ut sin historiskt progressiva roll.

På Balkan var den borgerligt-demokratiska revolutionen ännu icke genomförd; den ”nationella rörelsen” var progressiv. Samma slagord som i London, Paris och Berlin var ett vapen i händerna på de rovgirigaste imperialisterna; samma slagord kunde i Sofia, Dur-res och Sarajevo ha ett progressivt innehåll. På Balkan var nations-bildningen historiskt nödvändig och socialt progressiv. Men den olikartade utvecklingen i västra och sydöstra Europa speglade också den olikartade ekonomiska utvecklingen. Den balkanska bourgeoisin var svag och outvecklad. Den förmådde inte av egen kraft leda denna nödvändiga revolution. Arbetarklassen var ännu inte i stånd att ta ledningen. Det blev hovkamarillor, storgodsägare och reaktionära kyrkofurstar som satte tonen och de imperialistiska makterna utnyttjade denna lokala chauvinism för sina intressen.

I Albanien var bourgeoisin än mer outvecklad än i de andra länderna; där kom därför klanhövdingar och feodalherrar att spela en betydelsefull roll. Men den sociala basen för den nationella rörelsen var de utplundrade bönderna, i Albanien som i de andra Balkan-länderna.

De albanska intellektuella som i mitten av adertonhundratalet tog upp de nationella strävandena gjorde detta i språkets namn. Den första albanska läseboken publicerades år 1844. Arbetet på att säkerställa det albanska språkets existens var ett svar på ett direkt hot. Pan-slavismen och pan-hellenismen betraktade Albanien som ickeexisterande. Den härskande makten i landet, Höga Porten, erkände heller icke den albanernas existens. Den delade upp landets invånare enligt religion. Och var religion hade sitt eget alfabete. Kampen för alfabetet var inledningen till kampen för den nationella existensen.

Den första albanska skolan i Albanien öppnades den 7 mars år 1887 i Korea. Den hade både kristna och muslimska elever. Den nationella rörelsen i Albanien kunde icke utvecklas till en i religiös dräkt klädd rörelse.

Albanerna var delade i tre religioner. Företrädarna för dessa religioner var överens med Höga Porten om att landet icke beboddes av ”albaner” utan av ”greker”, ”muslimer” och ”latinare”. Att sjunga om Skanderbeg blev därför inte att sjunga om ”kristenheten” i kamp mot ”de otrogna” utan att sjunga om albanernas kamp mot främmande erövrare.

De religiösa institutionerna var inte bara i allmänhet ointresserade av den nationella rörelsen. De var direkt engagerade i grannstaternas och stormakternas kamp om herraväldet över Albanien.

Jesuiterna arbetade för Österrike-Ungern — som strävade efter herravälde över Albanien. Franciskanerna arbetade för Italien — som låg i handelskrig mot Österrike-Ungern om Albanien och som även det strävade efter herravälde över Albanien. Den grekiskortodoxa kyrkan understödde den grekiska regeringens strävan att erövra

södra Albanien. De muslimska mullorna var nära lierade med Höga Porten.

Tsarryssland och Frankrike var överens om att Serbien skulle få norra Albanien och Förenta Staterna hade redan sänt sina hjälpare till Albanien. Albanerna hade ingen kyrka, ingen stormakt och inget grannland att vända sig till för att få stöd från.

Slutet av adertonhundratalet och början av nittonhundratalet kännetecknades av en rad väpnade uppror och nödvändiga strider med än den ena och än den andra makten. Höga Portens motstånd mot att erkänna någon albansk nation blev allt starkare. År 1902 stängde myndigheterna skolan i Korea och arresterade de albanska lärarna. All undervisning i albanska språket förbjöds. De religiösa skolorna fortsatte som förut. Franciskaner och jesuiter och ortodoxa präster — de hotade ju inte statens säkerhet så som en albansk lärare gjorde.

De albanska patrioterna svarade med väpnad kamp. De samverkade också med ung-turkarna. Sultan Abdul Hamid II störtades ochden borgerliga revolutionen gick mot seger i Turkiet.

Men ungturkarna ville inte heller de ge det albanska språket fritt. Inte heller de ville erkänna Albaniens autonomi. I juli 1909 krävde de att de muslimska albanerna skulle erkänna sig som osmaner. Stora uppror följde åren 1910 och 1911. Det som börjat som en albansk läsebok för barn höll på att växa till ett nationellt befrielsekrig och de stora feodalherrar som nyss tyckts leda den nationella rörelsen hade trängts undan av unga män som bar orden ”frihet eller död” broderade på sina mössor.

Albaniens självständighet och den proletära internationalismen eller Branting och de albaniska stammarna

Torsdagen den 28 november år 1912 samlades den albanska nationalförsamlingen i Vlora. Det hade kommit delegater från hela landet, från de albanska friskarorna och från de albanska emigranterna i utlandet. Vlora hölls av albanska friskaror. I Durres hade de turkiska myndigheterna sökt fängsla delegaterna. Men den turkiska administrationen i Durres stod inför sitt fall ty detta var i Balkankrigets åttonde vecka.

Den åttonde oktober hade Montenegro förklarat Turkiet krig. Tre montenegriska divisioner hade angripit Shkodra. De hölls tillbaka av albansk landstorm. Den sjuttonde oktober hade Turkiet förklarat krig mot Bulgarien, Serbien och Grekland. De turkiska arméerna hade blivit slagna och i början av november hade den 3:e Serbiska Armén ryckt in i Albanien. Nu hade serberna erövrat Tirana och stod vid Durres och Elbasan. Den nittonde november hade montenegrinerna vid Shkodra förstärkts med ytterligare en montenegrinsk och en serbisk division och belägrade nu staden. Från söder ryckte grekerna fram över Himara mot Vlora.

Albanien skulle utplånas. Balkanförbundets stater skulle dela upp vad som var kvar av det ”europeiska Turkiet” och något Albanien var inte förutsett. Dock fanns Albanien redan. Under våren hade resningen i Albanien tagit stor omfattning. Under sommaren hade stora områden av landet redan befriats. Den 12 augusti föll Skoplje, därefter befriades Peshkopia, Fieri, Permet och andra städer. Den 18 augusti år 1912 hade den turkiska regeringen i Istanbul låtit meddela att den accepterade vissa av de albanska kraven. Albanerna skulle få en serie ekonomiska, politiska, administrativa och kulturella rättigheter; dock icke formell autonomi.

Den albanska resningen oroade Balkanförbundets stater; de påskyndade sina krigsförberedelser, de hade långa överläggningar med Tsarrysslands representanter. Albaniens uppdelning var beslutad och skulle verkställas. År 1947 beskriver Svensk Uppslagsbok Albanien på följande sätt: ”I jämförelse med europeiska förhållanden i övrigt och till och med balkanska har A. in i våra dagar stannat kvar på ett lågt utvecklingsstadium med ett näringsliv som huvudsakligen bygger på åkerbruk och boskapsskötsel . . . Boskapsskötseln lämnar på grund av boskapens dåliga kvalitet blygsamma resultat trots att den utgör huvudnäring för en stor del av befolkningen . . . den bedrives extensivt . . . samt befinner sig delvis ännu på nomadstadiet . . . Nästan all åkerjord på slättlandet ägdes till för kort tid sedan av storgodsägare, en kvarleva från den osmanska feodalismen. I bergstrakterna däremot finnas självägande bönder med mindre gårdar . . . Det avsevärda skogsbeståndet . . . spelar ingen

nämnvärd roll . . . till följd av brist på ordnat skogsbruk och industri . . . Den stora fiskrikedomen har icke utnyttjats i större utsträckning . . . Vattenkraften är outnyttjad . . . Penningcirkulationen i A. är mycket begränsad. År 1938 var den t.ex. blott ungefär 12 guldfrancs per invånare d.v.s. 14gånger mindre än i Sverige, och större delen av befolkningen lever alltjämt på byteshandelns nivå.”

Det finns inte mycket att anmärka på den beskrivningen. När man talade om de avsevärda tillgångarna på olja och mineraler borde kanske ha sagts att de ägdes av utländska bolag. På slätterna hade italienarna också upprättat kapitalistiskt drivna storgods. Albanien var år 1938 en halvkoloni som år 1939 helt ockuperades av det fascistiska Italien. Medellivslängden i Albanien var omkring 30 år. Den lägsta i Europa. Vid Konispol längst ned vid grekiska gränsen skickas får till de nya kollektivjordbruken i de norra bergen. Mufit Husi ordförande i kollektivjordbruket ”Leninismen Segrar” i Konispol säger: ”Vi bar utvecklat jordbruket och boskapsskötseln. Vi har byggt skola och sjukhus och höjt levnadsstandarden. Våra bröder i norr har det svårare. De har just upprättat sitt kollektiv. På årsstämman beslöt vi sända dem 1 000 får som gåva. Vi hade 8 500. Några ville sända fler. Men vi enades om 1 000. Ingen var emot det. Folk skall hjälpavarandra. Det är broderlig hjälp. Vi är inga krämare.” Landet var fattigt före kriget. Befrielsekriget kostade mycket. 2,48 % av landets befolkning stupade i kriget. Var tredje byggnad förstördes. De materiella förlusterna uppgick till 1 603 US dollar per invånare. Olikheten mellan det utvecklade jordbruket i söder och på slätterna och de fattiga bergsbyarna i norr var mycket stora. Nu planeras resursfördelningen så att bergskooperativet ovanför Peslikopia och det bördiga slättlandskooperativet utanför Fieri skall nå samma utveckling. Ännu skiljer det dock mycket. I det nybildade bergskooperativet ”Stravec” ovanför Peshkopia steg medlemmarnas dagslön från 8 lek år 1967 till 11 lek år 1968. Man har byggt 36 hus och skulle få elljus 1970. I kooperativet ”Den albansk-kinesiska vänskapen” utanför Fieri hade man kulturhus och sjukhus och barndaghem. Där var dagsinkomsten 20 lek. Staten satsar därför stora summor för att utveckla bergskooperativens ekonomi. Olikheterna skall övervinnas. Tröskverket vid Polis-Mirak utanför Librazhdi är tillverkat i Durres. Här var förr ett fattigt boskapsområde. Man odlade säd, men den räckte blott för 6 månaders konsumtion. Nu har åkerarealen stigit från 180 till 320 hektar. År 1967 blev man självförsörjande med spannmål. År 1969 kunde man sälja 20 ton till staten. Shaban Nexha sade: ”Med blodshämnden gjorde vi slut under kriget; partisanerna skolade oss. Med religion och mullor gjorde ungdomen slut. Det var bra. Också vi gamla var överens.” 1968 hade Albanien blivit ett spannmålsexporterande land. Tidigare hadebrödsäd fått importeras. År 1969 importerade Albanien 4 000 högmjölkande kor från Holland. Jordbruket och boskapsskötseln behandlas inte som sekundära intressen. Samtidigt som Albanien investerar i industrin inriktar den också sina investeringar så att de skall tjäna jordbrukets och boskapsskötselns intresse. Den albanska fårosten gick redan före kriget på export. Nu utökas produktionen. I början av nittonhundratjugotalet troddes det att Albanien skulle bli ”det nya Mesopotamien”. Och alla de stora världsbolagen började intrigera. Så stora var oljetillgångarna inte. Men större än vad utlänningarna fann. Före kriget gick den albanska oljan till Italien. Den var ett skäl till att Italien erövrade landet; dess olja skulle driva Mussolinis flotta och göra Medelhavet ”romerskt”. De sovjetiska ledarna hade avrått från att bygga raffinaderier i landet. Det var onödigt. Nu bygger Albanien raffinaderier; från ett råoljeexporterande land skall det bli ett land som exporterar färdiga produkter. När de sovjetiska ledarna skulle knäcka Albanien drog de bort sina tekniker. Dessa tekniker tog med sig ritningar, kartor, resultat av de geologiska undersökningarna. Så handlar makter som Sovjet och Förenta Staterna. Därför varnar de albanska politikerna länderna i Afrika, Asien och Latinamerika att lita på utländska experter. Men detta var inte enbart ont. Det blev svåra år. Många stora industriprojekt fick uppskjutas. Dock de albanska arbetarna och teknikerna tvangs lösa problemen. Arbetarklassen fick ta ledningen inom alla områden och den förmådde ur sina led skapa detekniker som behövdes. De sovjetiska ledarna räknade fel. Den åtgärd som var ämnad att skada Albanien och göra det till en foglig medlem av det socialimperialistiska väldet kom att hjälpa det albanska folket att stå på egna ben. Kina har lämnat Albanien hjälp i form av räntefria lån. Superfosfatfabriken i Lac byggdes med hjälp från Kina. Den skall tjäna jordbruket; dess produkter går också på export. Den är ett led i utbyggnaden av den kemiska industrin i Albanien. Men de kinesiska teknikerna lever inte som ”utländska experter”. De har samma lön som albanerna, de har inga förmåner, de tar inte med sig hustrur och barn, bildar inga expertenklaver med

luftkonditionerade hus, egna bilar, inhemska tjänare och billig sprit. De stannar så kort tid som möjligt. I Lac stannade de 8 månader. Deras uppgift är att lära ut vad de kan på kortast möjliga tid. Hjälpen från Kina var betydelsefull. Albanien var sedan länge utsatt för handelsblockad från Förenta Staterna när de sovjetiska ledarna instiftade blockad mot landet. De utnyttjade sina förbindelseräven i länder som Italien för att stänga Albanien. Men helt avgörande för att stå emot denna ekonomiska krigföring från både Moskva och Washington var det albanska folkets egna insatser. Nu är den svåraste perioden över. Det nya valsverket i Elbasen skall byggas ut till en stor metallurgisk bas. Malmen i Pishkash är av hög klass. Från Elbasen till Pishkash bygger ungdomen nu en järnväg. År 1975 skall här produceras 800 000 ton stål. Perspektivet för nästa utbyggnad är 2 000 000 ton. Nu producerar den mekaniska industrin 80 % av reservdelarna till traktorerna. 1975 skall den producera 100 %. 3 nya fabriker skall byggas. Malmen från Pishkash blir ryggraden i den nya albanska industrin. Denna industrialisering skall dock inte leda till att landet delas upp i storstadskoncentrationer och landsbygdsuttunning. Den nuvarande geografiska befolkningsfördelningen skall behållas. ”Enligt en kapitalistisk beräkning är detta ej lönsamt”, sade Perikas Pikuli från plankommissionen, ”men Albanien är ett socialistiskt land. Frågan blir därför: Hur vill folket att landetskall byggas upp? Vilken är den miljö folket vill ha? Vi ser på utvecklingen i de kapitalistiska och revisionistiska länderna. Så vill vi inte att Albanien skall se ut. Glesbygdsproblemen i era länder, Italien, Jugoslavien, Sverige och Sovjet är resultatet av en folkfientlig politik.” I likhet med de flesta länder har Albanien länge varit ett potentiellt rikt land. Nu begagnas denna rikedom för det albanska folket. Vid Vau i Dejes på floden Drini öster om Shkoder byggs nu Mao Tse-tung-kraftverket med en kapacitet av 250 00 kw. Det är det första stora kraftverk som helt projekterats av albanska tekniker. Inga främmande experter har deltagit på planeringssidan eller i projektledningen. Kinesiska konsulter har medverkat i bygget; men Mao Tse-tung-kraftverket innebär det stora steget framåt för den unga albanska teknologin.

Men vilken självständighet?

Vid tiden för Balkankriget behärskades den europeiska politiken av sex ”makter”: Italien, Tyskland och Österrike-Ungern sammanslutna i Trippelalliansen samt England, Frankrike och Ryssland sammanslutna i Ententen. Under sig hade de olika mindre stater organiserade i olika grader av beroende. Inför Balkankriget hade dessa olika makter motsatta intressen; Ryssland stödde Balkanförbundet mot Turkiet. England och Frankrike hade informerats om de hemliga paragraferna i det serbisk-bulgariska avtalet av 13 mars 1912. De hade godkänt dessa paragrafer och pariserbörsen hade gett Bulgarien ett lån. Tyskland och Österrike-Ungern stödde Turkiet; eller rättare sagt — de ville ha Turkiet som eget byte. Italien hade just erövrat Tripolis från Turkiet; Vatikanen hade genom Banco di Roma stora investeringar i Tripolis.

Officiellt och inför offentligheten framträdde ”makterna” som fredens beskyddare; den europeiska konserten, bevarandet av jämvikten skulle säkra freden. I verkligheten förberedde de sig alla på kriget; de hade också förberett detta krig. Men kriget på Balkan kom att hota deras intressen. Det uppstod en tillfällig motsatsernas enhet. Turkiets sammanbrott kom alltför snabbt för Ryssland. Det hade ännu inte hämtat sig efter sitt nederlag mot Japan och revolutionen 1905. Ryssland oroade sig för att den bulgariska armén skulle nå fram till Konstantinopel. Konstantinopel var ju Rysslands eget byte; en bulgarisk ockupation skulle kunna leda till komplikationer och till att någon av de andra makterna skaffade sig fotfäste vid det viktiga sundet.

England hade svårt att ingripa i ett krig som direkt riktade sig mot Turkiet. Situationen i Indien var oroande och ett krig mot Turkiet skulle kunna innebära revolter i Indien då så många miljoner indier såg kalifen som sitt religiösa överhuvud — England behövde en annan förevändning för kriget. (Belgien blev några år senare den eftersökta förevändning som inte direkt hotade det engelska väldet i Indien.)

Tyskland stödde Österrike-Ungern, men var ännu inte förberett för kriget. Efter överläggningar med England sökte Tyskland påverka Österrike att inte inleda ett världskrig.

Två makter var direkt intresserade av ett omedelbart världskrig. Conrad von Hötzendorf, Österrikes generalstabschef, framhöll inför tronföljaren att krigsmakten var redo; man hade visserligen mindre chanser än år 1909 men det var ännu inte för sent att segra. Frankrike var berett till krig. Paris visade sig otåligt över den ryska slappheten. I samband med de nya lånen krävde Frankrike att Ryssland skulle förbättra sina krigsförberedelser.

I detta läge blev Albanien den tapp om vilken hela frågan om krig och fred kom att vrida sig. Där korsades de olika intressena. Sir Edward Grey skrev senare:

"Österrike var fast beslutet att om Albanien upphörde att vara turkiskt territorium skulle det inte övergå i serbisk ägo och bli en del av Serbiens erövringar. Serbien som fördes framåt av sina egna segrars flodvåg kunde lätt överskrida gränsen för en oundviklig konflikt med Österrike. Om detta inträffade och om Ryssland kände att det var tvunget att stödja Serbien, då kunde det europeiska kriget inte undvikas. För att i förväg skydda sig mot denna fara och undvika katastrof föreslog jag en konferens mellan makterna . . ."

På den brittiske utrikesministerns sir Edward Greys initiativ möttes alltså makternas ambassadörer i London under Greys ordförandeskap. Tre av makterna hade direkta intressen i den "albanska frågan". Ryssland ville dela upp Albanien mellan Balkanförbundets stater. Så skulle Serbien få en hamn på Adriatiska havets kust. Österrike-Ungem och Italien var båda intresserade av att lägga beslag på Albanien — inför det ryska hotet kunde de därför enas om att kräva ett stort och självständigt Albanien. Den 17 december 1912 kunde makternas ambassadörer på sitt första möte nå fram till en kompromiss; Albanien skulle bli autonomt.

Det var dock svårt att säga vad detta innebar. Ryssland föredrog att tolka det som om Albanien skulle bli "en autonom provins under sultanens suveränitet". Detta motsvarade de serbiska kraven — ty om det var en provins under sultanens suveränitet kunde frågan om dess uppdelning lätt resas på nytt. Men Poincaré framhöll att "en turkisk suveränitet över Albanien kunde resa mycket motstånd och att suzeränitet vore tillräckligt". Det blev konferensens beslut. Alba-nien blev en autonom stat under makternas kontroll och sultanens suzeränitet.

För att förstå frågan bör man veta vad suzeränitet är. Det är ett feodalt förhållande. Det är överlänsherreskap. De rättigheter, som en suverän stats härskare äger över en halvsuverän stat. Det var en ur makternas synpunkt lämplig kompromiss i december 1912 ty sultanen var icke en "suverän stats härskare", Turkiet var i uppenbar upplösning. Därmed kunde man genom att införa suzeränitetsbe-greppet tills vidare uppskjuta lösningen av den "albanska frågan" och lägga landet under makternas gemensamma kontroll.

I enlighet med denna kompromiss skulle Serbien dra bort sina trupper från Albanien. Om icke detta skedde skulle Österrike-Ungern ingripa.

Under våren 1913 förändrades makternas tolkning av autonomins innebörd. Från maj månad år 1913 blev Ryssland suzeränitetens lidelsefullaste förespråkare. Krävde respekt för beslutet av den 17 december 1912 och dess representanter talade sig varma för sultanens länsherrerättigheter över Albanien. Ty Österrike-Ungern och Italien som i december år 1912 fått i uppdrag att utarbeta ett projekt för den albanska statens organisation hade den 8 maj 1913 lagt fram sitt förslag.

Den första paragrafen definierade Albanien som "autonomt under sultanens suzeränitet". Men den andra paragrafen definierade suzeräniteten som enbart nominell. Under debatten påpekade Öster-rike-Ungerns ambassadör, Mensdorff, att makternas krav på ett neutraliserat Albanien inte rimmade med suzeräniteten. En "neutral vasallstat" är en logisk omöjlighet. Italien anslöt sig omedelbart till Mensdorffs synpunkt och föreslog att båda de första paragraferna skulle utgå.

Ryssland som nyss kämpat för sultanens suveränitet kämpade nu lika intensivt för sultanens suzeränitet. Det var ju inte märkligt ty sultanen var Rysslands kommande fiende och den 19 maj 1913 rapporterar franske ambassadören i Turkiet, Bompard, till sin regering att den ryske ambassadören för honom famhållit att:

"För sina grannländer innebär Turkiet ett kommande arv ... låt Albanien behålla en turkisk etikett. På så sätt kan redan i förväg alla de åtgärder som Serbien kan vidtaga när möjligheterna bjudes ha juridiskt möjliggjorts."På samma sätt som Ryssland hycklade omsorg om sultanens rättigheter så hycklade Österrike-Ungem och Italien

omsorg om Albaniens självständighet. Såväl det ena som det andra var blott de lämpliga ord i vilka erövringslystnaden klädde sig.

Den franska diplomatin ansåg det omöjligt att nå de ryska målen, kunde därför samman med de engelska diplomaterna formulera en kompromiss: Albanien skulle bli en självständig stat, dock denna självständighet skulle stå under makternas gemensamma kontroll. Den ryske ambassadören, Benckendorf, anslöt sig på mötet den 20 maj 1913 till denna ståndpunkt och makterna hade nått sin kompromiss.

Med hjälp av deras påtryckningar infördes i fredsfördraget mellan de stridande staterna på Balkan i § 3 att såväl Turkiet som Bal-kanstatema överlämnade åt makterna ”uppgiften att fastställa Albaniens gränser och varje annan fråga som rörde Albanien”.

Nu återuppstod konflikten på ett nytt plan. Trippelalliansen önskade det omedelbara tillsättandet av en albansk furste (”albansk” i betydelsen härskande över Albanien, inte i betydelsen ”stammande från Albanien”); Ryssland och Frankrike önskade en internationell kontrollkommission och en provisorisk statsorganisation. Deras beslut segrade i den formen att Albanien skulle stå under makternas kontroll. Dess prins skulle väljas av makterna; en Internationell Kontrollkommission skulle styra landet; dess uppgift var att handha hela administrationen och hela budgeten. Denna Internationella Kontrollkommission skulle bestå av 7 medlemmar = en representant för vardera makten och en alban. Den inre säkerheten skulle upprätthållas av ett gendarmeri organiserat av svenska officerare. (Då Sverige undanbad sig fick Holland äran.)

Den 29 juli 1913 beslöts att:

”§ 1. Albanien utgör ett autonomt, suveränt och ärftligt furstendö-me . . . under de sex makternas garanti.

§ 2. Varje suzeränitet mellan Turkiet och Albanien är avskaffad.

§ 3. Albanien är neutraliserat: dess neutralitet är garanterad av makterna.”

Frågan om Albaniens politiska gränser var komplicerad. Serbien och Montenegro ville ha norra Albanien; Grekland ville ha södra Albanien. Ryssland stödde dem. Om Albanien skulle bli självständigt skulle det åtminstone bli så litet som möjligt. Österrike-Ungemmotsatte sig Serbiens anspråk. Italien ville skjuta Greklands nordgräns så långt söderut som möjligt. Italien stödde därlör Österrike-Ungem i frågan om de norra gränserna under det att Österrike-Ungem stödde Italien i fråga om de södra gränserna.

Makterna kunde ena sig om en kompromiss. Serbien fick Kossova — som låg i inlandet. Hälften av Albanien kom att ligga utanför Albaniens gränser. Däribland viktiga städer som Prizren, Jakova, Peja, Prishtina, Dibra, Tetova, Gostivar etc.

Återstod frågan om den albanska regeringen. Ismail Qemals regering hade inlett ett avskaffande av de feodala förhållandena; den ville upprätta ett ”västligt” system; en borgerligt kapitalistisk regering. Därmed väckte den bejemas — de feodala jordherrarnas — missnöje. Frankrike och Ryssland stödde bejernas motregering — i gengäld skulle denna acceptera de nya gränserna. Österrike-Ungern och Italien lämnade ett visst stöd åt Ismail Qemals regering — i gengäld skulle denna acceptera ekonomiska koncessioner och ge Österrike-Ungern och Italien politiska privilegier i Albanien.

Den 22 januari 1914 beslöt den Internationella Kontrollkommissionen att jaga bort Ismail Qemal och eliminerade regeringen i Vlo-ra och Nationalförsamlingen. Man hade nått en ny kompromisslösning. En preussisk major, prinsen av Wied, hade utsetts till albansk furste under namn av Vilhelm I Mpret av Albanien (Mpret = im-perator).

Bejernas representant Esad Pascha Toptani skulle på det albanska folkets vägnar resa till Tyskland och erbjuda Albaniens krona åt denne preussiske major.

Makterna hade fått sitt självständiga Albanien. Den nye härskarens regim stöddes av Internationella Kontrollkommissionen och de stora jordherrarna. Den 7 mars år 1914 anlände så Vilhelm I, Mpret av Albanien,

till sitt rikes huvudstad Durres.

Där kan vi för ett ögonblick lämna honom. Jag har inte beskrivit dessa diplomatiska intriger av år 1912 och 1913 därför att de är roande; utan därför att de på ett entydigt sätt pekar framåt mot det sätt på vilket ”makterna” under imperialismens epok löser frågorna om ”självständighet”. Albanien var det första land — men inte det sista — som fick en Internationell Kontrollkommission över sig. Det är därför lärorikt att iaktta hur spelet gick.

Albaniens självständighet var dock — då liksom senare — en fråga som det albanska folket självt hade att lösa.

Om de högre värdena

— En papperslapp, sade den tyske rikskanslern Bethmann Hollweg till sir Edward Goschen den 4 augusti 1914 om garantien för Belgiens neutralitet.

Det blev känt, det blev ökänt; det tolkades som en speciellt tysk syn på fördrag. Men det är ju inte mer tyskt än vad folkmord och koncentrationsläger är. Det är normalt och imperialistiskt. Se på Albaniens neutralitet:

Den 3 september år 1914 hade Vilhelm I, Mpret av Albanien, tvungits ta avsked från sitt trogna folk och klättra ombord på ett italienskt krigsfartyg i Durres och fly hem till Preussen. Han lät meddela att han

”ansett det lyckligast att under någon tid resa västerut”

och det var ju utan tvivel riktigt. Det trogna folket hade gjort uppror och han hade inget land kvar att regera. Österrike-Ungern hade skyndat sig att överge honom och ta kontakt med de upproriska.

Världskriget hade inletts. Men Italien hade den 3 augusti utfärdat en neutralitetsdeklaration. Samma dag meddelade den italienske utrikesministern den tyska regeringen att Italien ”skulle undersöka möjligheten att komma sina förbundna till hjälp” om det fick lämplig ersättning därför.

Så inleddes förhandlingarna om Albanien. Tyskland föreslog. . . som gjorts så många gånger förr när England lovat Italien Albanien ... att Italien skulle kompensera sig i Afrika. Ententen däremot lovade redan från början Italien Vlora (och mycket annat).

De stora tyska framgångarna i Belgien fick den italienska regeringen att luta åt sina allierade i Trippelalliansen. Men så kom slaget vid Marne, italienska regeringen vände sig till Ententen och föreslog den att höja budet.

Under tiden hade Ententens krigsmål definierats. De innehöll bland mycket annat — som Belgiens utvidgning på Tysklands bekostnad — också att Serbien skulle få Nordalbanien. Därtill skulleGrekland kunna få Sydalbanien och Italien få Vlora. Om de skötte sig.

För att förbättra sin utgångsposition ockuperade Italien Vlora 19 oktober 1914 och grekerna marscherade in i Sydalbanien. (Albanien, Grekland och Italien var alla neutrala vid den tiden.)

Den 7 december 1914 meddelade Rysslands, Englands och Frankrikes ministrar i Aten den grekiska regeringen, att man var villig att erbjuda Grekland södra delen av Albanien med undantag av Vlora i den händelse Grekland gick i krig på Ententens sida.

Den italienska regeringen lät nu meddela den tyska regeringen vad Ententen lovat och föreslog sina allierade i Trippelalliansen att höja budet för att Italien inte skulle gå ut i krig mot sina allierade i Trippelalliansen. Påven understödde detta livligt. Det låg i Vatika-nens intresse att Italien och Österrike-Ungern fortfor att vara förbundna. I februari månad år 1915 föreslog den italienska ambassadören i London, markis Imperiali, att nya förhandlingar skulle tas upp. Förhandlingarna fördes mellan sir Edward Grey från England, ambassadör Paul Cambon från Frankrike, ambassadör Benckendorf från Ryssland och markis Imperiali från Italien. Det tog sex veckor att fastställa detaljerna för den framtida territoriella delningen av Albanien.

Samtidigt pågick förhandlingarna i Wien. Den 8 mars 1915 hade det beslutats att Italien skulle få kompensera sig. Frågan var bara om detta skulle ske omedelbart eller först efter krigsslutet

Den 26 april år 1915 hade förhandlingarna i London gått i lås. Italien skulle gå med i kriget ”så snart som möjligt och i varje fall ej senare än en månad efter det att detta dokument underskrivits av de förhandlande makterna”. Bland dem som ”med egen hand undertecknat och med sina sigill bekräftat” avtalet var de diplomater som 21 månader tidigare ”med egen hand undertecknat och med sina sigill bekräftat” Albaniens suveränitet och ständiga neutralitet.

Italien lovades 50 000 000 pund sterling och en serie territoriella erövringar:

”. • • § 5. Anmärkning 2. . . Hamnen Durres skulle kunna överlämnas till ett självständigt muhammedanskt rike Albanien.

§ 6. Italien erhåller med full äganderätt Vlora och ön Sazanit samt ett tillräckligt stort område för att i militärt hänseende skydda dem, ungefärligen mellan floden Vjosa i norr och öster till gränsen för distriktet Himara i söder.§ 7. Italien, som erhåller. . . Vlorabukten, bör, i den händelse i Albanien upprättas ett mindre, självständigt, neutralt rike, ej motsätta sig Frankrikes, Storbritanniens och Rysslands eventuella önskan att mellan Montenegro, Serbien och Grekland uppdela Albaniens norra och södra gränsområden ... Åt Italien skall förbehållas rättigheten att omhänderhava 'Albaniens’ utrikesförbindelser; under alla förhållanden samtycker Italien till att Albanien tillerkännes tillräckligt stort territorium för att dess gränser väster om Ochridsjön skall stöta till Greklands och Serbiens gränser .. .”

Den 3 maj 1915 sade Italien upp Trippelalliansen. Den 9 maj höjde då Trippelalliansen sitt bud. Vlora tillerkändes Italien, Öster-rike-Ungern förklarade sig helt ointresserat av Albanien och gav Italien fria händer i hela landet bara Italien bevarade sin icke-krig-förande status. Ett flertal i det italienska parlamentet var mot kriget och det skulle kunna tyckas som om Ententen förlorat spelet i sista minuten.

Men då spelade Ententen ut ett starkt kort. De hade redan tidigt under kriget mutat Benito Mussolini, ledande socialist, och hjälpt honom bygga upp en politisk apparat. Han fick nu gå till angrepp mot parlamentet. Styrkedemonstrationen lyckades, parlamentarikerna blev rädda och voterade igenom krigskrediterna den 20 maj. Den 23 maj gick Italien i krig.

I Sverige höll Hjalmar Branting tal om brottet mot Belgien och prisade sir Edward Grey. I Schweiz skrev Lenin:

"Socialchauvinisterna inom Ententen . . . hänvisar med förkärlek till det belgiska exemplet. Dock detta exempel talar mot dem. De tyska imperialisterna har skamlöst brutit Belgiens neutralitet, så som de krigförande staterna —- vilka ju bryter varje avtal och ingången förbindelse när så behövs — alltid och överallt har gjort. Antag att alla de stater som var intresserade av att internationella avtal skulle följas hade förklarat Tyskland krig med kravet att det skulle utrymma Belgien och lämna skadestånd. I detta fall skulle socialisternas sympatier naturligtvis ha legat hos Tysklands fiender. Men haken är just den att Ententen icke för kriget för Belgiens skull; det vet hela världen och det är bara hycklare som söker dölja det. England vill plundra de tyska kolonierna och Turkiet; Frankrike vill ha Elsass-Lothringen, ja till och med den vänstra Rhenstranden; med Italien har man slutit ett fördrag om bytets delning (Albanien och Mindre Asien) ... Vad har det med 'fosterlandsförsvar' att göra??”Den serbiska armén ryckte in i Albanien. Italien landsatte 30 000 man i Albanien. Österrike-Ungern ryckte in i Albanien. Franska trupper ryckte in i Albanien och kriget fortsatte på — det fortfarande neutrala — Albaniens jord till i oktober 1918.

När Lenin mot slutet av år 1915 skulle förklara skillnaden mellan rättfärdiga och orättfärdiga krig, mellan fosterlandsförsvar och chauvinism skrev han bl.a.:

”. . . (Det vore ett rättfärdigt krig) om till exempel Persien eller Kina försvarar sig mot Ryssland eller England, Turkiet försvarar sig mot Tyskland eller Ryssland, Albanien försvarar sig mot Österrike och Italien.”

I Sverige gjorde Hjalmar Branting ett rasande angrepp på Ellen Key för att hon ifrågasatt Ententens krigspropaganda och riktat kritik icke blott mot Tyskland:

”Och ändå måste hon veta, att gång på gång i de klaraste ordalag män som Asquith och Grey protesterat mot de

krigsmål, inkräktande på tyska folkets självbestämningsrätt, som chauvinistiska krigsapostlar framfört.”

Och Hjalmar Branting avslutade sin artikel med följande lyriska beskrivning av den Entente vi nyss sett i diplomatisk aktion:

”. . . dem . . . som värja sitt liv och sin rätt och demokratiens och frihetens framtid i världen.” (Social-Demokraten 19 augusti 1916.)

Det är inte tillfälligt att opportunismen och revisionismen i frågorna om krig och fred och krigens karaktär senare i det socialistiska Albanien kom att upplevas som ett direkt hot. Albaniens nationsbli-vande kom att tragiskt märkas av revisionismens förräderi; det var inte tillfälligt att albanerna därför så kraftigt reagerade när sovjet-ledarna under femtiotalet öppet reviderade sig över till den politik som redan under första världskriget lagt Albanien i aska och ruiner.

Vilken klass kunde leda?

Den 9 juli år 1915 talade Georgi Dimitrov på ett massmöte i Sofia. Han rapporterade från den Andra Socialdemokratiska Balkankon-ferensen. Den hade just hållits i Bukarest. Han talade om förberedelsearbetet för att bilda socialdemokratiska partier i Turkiet, Albanien och Montenegro på den internationella revolutionära socialismens grund. Och han sade:

”Men konferensen i Bukarest tog också ställning i fråga om det pågående kriget och Internationalens uppgifter. Enhälligt förklarade den att Internationalen omedelbart måste återupprättas och att detta endast är möjligt på en grundval av revolutionär socialism och proletär internationalism. (Stormande bifall.)

Därför uttryckte Konferensen kravet att de Socialdemokratiska partierna i de krigförande länderna omedelbart bryter den så kallade borgfreden och återgår till en obönhörlig klasskamp. (Bifall.)

Konferensen sände de varmaste hälsningar till Rosa Luxemburg, till Liebknecht, till alla som hållit fast vid den internationella revolutionära socialismens principer; Konferensen framhöll att det var tvingande nödvändigt att inleda en hänsynslös kamp mot opportunism, so-cial-chauvinism och revisionistiska strömningar inom Internationalen. (Storm av bifall.)”

Ingenstans utanför Ryssland var opportunismen inom arbetarrörelsen så svag som på Balkan. Den revolutionära traditionen var stark och levande. Proletariatet var fåtaligt men skolat och medvetet. Dock lyckades det inte den revolutionära socialdemokratin på Balkan att fullfölja den revolution som var objektivt möjlig och historiskt nödvändig under slutskedet av första världskriget.

Överallt reste sig de förtrampade massorna, soldaterna deserterade och vände vapnen mot de egna regimerna, de främmande ockupationstrupperna var demoraliserade och i upplösning.

Den Demokratiska Federativa Balkanrepubliken var då ännuomedelbart möjlig. Därefter blev den det icke längre ty staterna utvecklades enligt andra målsättningar. De försummade histpriska möjligheterna återkommer aldrig i samma form.

Frågan om varför det medvetna och revolutionära proletariatet på Balkan icke lyckades trots att dess partier förde en konsekvent och riktig politik både emot opportunismen och i den nationella frågan är viktig att besvara.

Den ger nyckeln till de albanska kommunisternas politik under befrielsekriget och den är av principiell betydelse. Genom att utnyttja lärdomarna från detta historiska nederlag kunde de albanska kommunisterna leda befrielsekriget och den sociala revolutionen i Albanien.

De revolutionära socialdemokraterna på Balkan hade en felaktig inställning i bondefrågan. Man insåg icke den väldiga revolutionära kraften hos de alltmer utsugna bondemassorna. Man bedömde dem som en reaktionär klass och väntade på att de skulle ta steget över till proletariatet. Genom denna väntan avskar partierna sig från de stora — och potentiellt revolutionära — folkmassorna.

Det finns gott om personer som menar att teoretiska diskussioner inom arbetarrörelsen är av ondo. Det räcker med att vara överens. Man bör inte splittra genom att ställa frågor. Så brukade de högersocialdemokratiska ledarna säga före första världskriget. De begagnade denna brist på diskussion om ”teoretiska” frågor för att maskera sin övergång till den härskande klassens läger. De katastrofala följderna av detta känner vi alla.

Den revolutionära socialdemokratin på Balkan hade inte löst frågan om inställningen till bönderna och deras kamp på ett riktigt sätt. Detta fel, denna svaghet, kan på intet sätt jämföras med de högersocialdemokratiska ledarnas förräderi. Den revolutionära socialdemokratin på Balkan gjorde misstag — därför att den inte noga analyserat det problem som kännetecknade Balkan: de utsugna bondemassornas kamp mot feodalt förtryck. Det var ett misstag, en svaghet i det teoretiska arbetet. Denna svaghet var historiskt förklarlig. Den kom att stå Balkans folk dyrt.

Svagheten blev uppenbar under första världskriget. Då vacklade kapitalismen, då reste sig massorna; då förmådde de revolutionära socialdemokraterna inte leda dessa resningar. Då försatts möjligheten till en Demokratisk Balkanfederation.

Albanien hade ingen arbetarklass i egentlig mening (år 1912 fanns25 verkstäder med sammanlagt 150 arbetare), dock hantverkare och lärlingar hade påverkats av den socialdemokratiska agitationen. Men den hade inte nått långt utanför de små verkstäderna.

Det blev Oktoberrevolutionen i Ryssland och den nya Arbetare-och Bondestaten som kom att påverka det albanska folkets massor. Det revolutionära Ryssland offentliggjorde alla de hemliga fördragen och avslöjade öppet hela det smutsiga spelet bakom världskriget.

Dessa avslöjanden om hur makterna schackrat med Albanien och gnabbats om hur det skulle delas och plundras blev omedelbart kända över hela landet. De blev upphovet till en bred folklig och anti-imperialistisk rörelse till försvar för den nationella självständigheten och den territoriella integriteten. Denna rörelse bars upp av de intellektuella, småbourgeoisin och böndernas massor.

Den 15 juni år 1919 tecknade Georg Brandes Albaniens situation på följande sätt:

”Italien håller en stor del av Albanien besatt, medan resten har fransk besättning. Albanerna själva har upprepade gånger framhållit, att de har krav på självständighet, och Italien har, efter Österrikes sammanstörtande och sedan äventyret med den lille prinsen av Wied för länge sedan är slut, på skämt eller på allvar förklarat sig villiga att erkänna albanernas oavhängighet, eftersom de, fastän delvis muhammedaner och delvis kristna, känner sig som ett folk och talar samma språk, det albanska. Emellertid fortfar ju grekerna hårdnackat att beteckna den sydliga delen av Albanien med det gamla hellenska namnet Epiros.”

Segrarmakterna i ”kriget för demokratin” och ”kriget som skall göra slut på alla krig” höll på att göra upp om bytet och Georg Brandes skrev i samma artikel:

”Den största och underligaste förvandlingen är den, som försiggått med Nordamerikas mer löftesrike än oböjlige president. Han vecklade ut en söt fana med fjorton punkter, som var lika många stjärnor av första ordningen. Han svängde över sitt huvud, över Amerika, över Asien, Afrika och Europa rättfärdighetens fana, på vilken självbestämmelse, frihet, alla reformer stod inskrivna med guldskrift. Och nationernas jubelrop och tacksägelsehymner brusade kring honom. Så vek han ihop fanan, snöt sin välformade näsa i den och stack den i fickan.

Tragiska fars.”

Kring det gröna bordet

Under kriget hade det neutrala Albanien varit ockuperat av främmande trupper. Dessa upprättade sina administrationer och samarbetade med de lokala jordherrarna och lät avrätta de patriotiska albaner som

protesterade. Förutom de avrättade avled 70 000 albaner i hungersnöd och pest.

Ockupanterna utropade sina regeringar. Den italienska regeringen gick längst. Den 3 juni år 1917 proklamerade den högtidligt:

”Hela Albaniens enhet och självständighet.”

Det lät nu alltför bra för att vara sant. Det var heller inte sant ty denna ”enhet” och denna ”självständighet” skulle enligt samma proklamation vara:

”Under Konungariket Italiens skydd och hägn.”

Proklamationen var bara ett utspel; den var giltig endast där de italienska trupperna befann sig. Den kom också att klinga ovanligt ihålig när Lenin lät publicera de hemliga fördragen och det visades hur den italienska regeringen köpts med 50 000 000 pund sterling och löften om att dela rovet i Albanien och på andra ställen.

Den 18 januari år 1919 började Fredskongressen i Paris diskutera hur Albanien skulle fördelas. Italien, det nya Jugoslavien och Grekland lade fram sina olika krav. De stämde inte överens. Det fanns inte mycket nog av Albanien för att tillfredsställa dem alla. Serbien och Grekland var inte överens med Italien. De ville inte att Italien skulle få Vlora. Men Italien hade i denna fråga stöd av Wilson som redan i oktober 1918 hade lovat Italien Vlora och protektoratet över Albanien. Ty Wilson stödde serberna mot Italien men ville ge Italien kompensation i—det neutrala—Albanien. Kohandeln började.

Den 14 april 1919 förklarade sig Wilson välvillig inför de italienska kraven på Vlora. Frankrikes och Storbritanniens representanter var överens om att Korea och Gjirokastra skulle till Grekland.

”Det är egentligen förbannat synd om Albanien. Först blev det ettitalienskt protektorat och nu skär vi ned dess gränser bara därför att ingen av oss är förtjust i tanken på att Italien skall inrätta sig på Balkan.” (Harold Nicholson 3 mars 1919.)

I juli 1919 gjorde Italien och Grekland ett hemligt avtal om hur landet skulle delas.

Den 9 december kom Frankrike, Förenta Staterna och Storbritannien överens om Albaniens delning. Italien skulle få Vlora och Grekland Gjirokastra. Det som blev kvar skulle bli ett italienskt protektorat.

En månad senare gjorde Italien, Frankrike och Storbritannien ett nytt utspel. Italien skulle få behålla Fiume (Rijeka) mot att Jugoslavien skulle få ta Shkodra från Albanien. Men det ville inte Förenta Staterna gå med på.

Och de olika makterna hade sina olika handgångna män bland Albaniens ledande jordherrar. Albanien tycktes utplånas.

Men vad sade folket?

Den 28 november år 1918 på den sjätte årsdagen av Albaniens oav-hängighetsförklaring, demonstrerade folket i Vlora trots de italienska myndigheternas förbud. Ordningens upprätthållare ingrep. Avni Rustemi talade. Han sade bland annat:

”Vloras välsignade jord är vår jord. Hela Albaniens jord är vår jord. Vi ämnar leva i frihet på denna jord och ingen makt skall kunna få oss att överge detta mål.”

Den italienska propagandan försökte framställa Italien som Albaniens beskyddare, sökte vända folket mot Balkanstaterna, sökte få folkets stöd för ett italienskt protektorat över Albanien. Denna propaganda vann jordherrarna (naturligtvis inte de som arbetade i serbisk tjänst som Esad Pascha Toptani) men den vann inte folket. I Shkodra skrev ”Populli”, den hemliga befrielsekommitténs organ den 14 februari år 1919:

”1 Albanien skall ordningen upprätthållas; men den skall upprätthållas av oss. Albanien skall styras, men

Albanien skall styras av albaner. Hur tung denna början än må vara kommer den att bäras; hur svåra än följderna kommer att bli kommer vi att tåla dem ty det är vårt privilegium ... På detta sätt kan vi rädda oss.”

I broschyrer, i tidningsartiklar, genom muntlig agitation spreds över landet de nya slagorden:

”Den nationella självständigheten är ingen gåva från himlen. Man måste förtjäna den. Sträva att uppnå den till varje pris.” (”Koha e Re”, Shkoder 1-1-1919.)

I mars 1919 samlades i byn Brataj utanför Vlora en grupp lärare och patriotiska intellektuella. De samlades för att förbereda det väpnade upproret mot de italienska ockupanterna. Enver Hoxha om kvinnans fullständiga frigörelse:

”. . . så länge som det inte finns någon verkligt samhällelig frihet för kvinnan i ett land; så länge finns det ingen verklig frihet i landet.”

”1 Europa och i hela världen finns det ett otal filosofer och skribenter, som talar om mannens överlägsenhet över kvinnan. De uppfattar mannen som stark, modig och kampduglig, alltså är han klokare samt förutbestämd att bestämmaoch leda, under det att kvinnan av naturen är svag, försvarslös, timid och därför måste styras och ledas. Borgerliga teoretiker som Nietzsche och Freud hävdar också teorin att mannen är aktiv och kvinnan passiv. Denna reaktionära och antibiologiska teori leder — vilket har visat sig — i politiken till fascism och i sexuallivet till sadism.” ”Kvinnorna var de första slavarna, de var slavar innan mänsklighetens historia ännu kände slaveri. Under hela denna historiska epok

— för att inte tala om förhistorien — i Grekland och Rom, under medeltid och renässans, i modern tid, i de s.k. ’högt civiliserade’ borgerliga länderna har kvinnorna varit och förblivit de mest nedtryckta, exploaterade och föraktade mänskliga varelserna. Lagar, sedvänjor, religion, manskönet har hållit dem nere, har trampat på dem.” ”Våra mödrar, våra farmödrar och mormorsmödrar har lidit under denna hårda träldom, de har fått bära dessa kroppsliga ochsjälsliga bördor på sina axlar. Nu när revolutionen segrat, när vi med framgång bygger socialism i vårt land, nu ställer partiet oss den stora uppgiften att fullständigt och slutgiltigt befria kvinnorna från det bittra förflutnas kedjor. Som en av de största uppgifter vi har att utföra ställer partiet kvinnans fullständiga emancipation.” ”Jag understryker detta, ty många partikamrater har bara en ytlig förståelse för frågan, vissa andra förstår den inte alls eller fattar det hela fel. Ta till exempel frågan om att ta in kvinnliga medlemmar i partiet. Det har gjorts vissa framsteg och det görs vissa framsteg, men det finns fortfarande en brist på förståelse för frågans principiella betydelse. Faktum är att de allra flesta partimedlemmar är män. Hur kan detta komma sig, speciellt efter befrielsen? Jag tror att det beror på att vissa partimedlemmar inte har en klar ideologisk förståelse för kvinnans roll i revolutionen, i socialismen; att det iskallen på kommunister döljer sig reaktionära, feodala och borgerliga föreställningar om männens så kallade andliga och kroppsliga överlägsenhet över kvinnorna . . . fördomar som blivit försvagade men som fortfarande existerar att det är männens uppgift att sköta statens affärer och att det därför är männen som bör leda partiet. Vi måste bekämpa och utrota dessa föreställningar . . .” ”Kvinnorna måste verkligen känna att de är medlemmar av sitteget parti, att de genom partiet utöver ledning, att de tar aktiv del i att utarbeta sitt partis beslut och att de utför och övervakar dem genom sin aktiva revolutionära insats i livet, i produktionen och i företagsledningarna.” ”. . . genom att avskaffa den kapitalistiska utsugningen och intensifiera deltagandet i produktionen har vi redan nått stora framgångar i kvinnans emancipation . . . (de) . . . tar en allt mer och mer aktiv del i att sköta landets affärer, i attleda industri, utbildning och kultur. Lenins anvisning att ’Varje kock skulle lära sig sköta staten’ genomförs nu i vårt partis dagliga arbete.” ”. . . Partiet måste förstå att kvinnornas massdeltagande i produktionen, i att sköta ekonomin och statens affärer . . . inte bara är en progressiv ekonomisk faktor av stor betydelse utan samtidigt är av avgörande ideologisk, politisk och kulturell betydelse.”

”Marx säger (iParisermanuskripten 1844): ’Privategendomen har gjort oss så stupida och ensidiga att ett ting först är **vårt,** när vi äger det, när det alltså existerar som kapital för oss eller omedelbart besittes, ätes, drickes, bäres på kroppen, behovs av oss, kort sagt: när det **förbrukas.**’ Och Marx fortsätter: ’I stället för **alla** kroppsliga

och andliga sinnen har därför trätt det sinne som innbär att **alla** dessa sinnen alieneras, sinnet för att ha.' Det är just på detta fält, området för det sinne och de känslor förprivat, personligt ägande som Marx talar om, som vi ännu inte städat upp — det är ett arbete som kräver stora och långvariga ansträngningar från vår sida . . . Engels säger att kärleksäktenskapet är moraliskt och att endast där kärleken existerar existerar äktenskapet . . . Det måste erkännas att många felaktiga och reaktionära föreställningar om kärleken framträder hos oss. Kärlek anses som något skamligt, otillåtet och abnormt. Ofta — om inte alltid — brännmärks kärleken som något omoraliskt 'som leder kvinnorna till prostitution och männen till degeneration'. Det är felaktiga föreställningar. Om det finns någonting som inte har med prostitution att göra så är det verklig kärlek. Det finns ingen kärlek i prostitution. Lyckligtvis har vårt land förskonats från prostitutionens plåga; men vi bör bekämpa dess minsta tecken. De kan framträda om vi har en felaktig antimarxist-leninistisk inställning till frågan om kärlek och äktenskap, om vi inte i praktik och teori bekämpar de borgerliga och idealistiska åsikterna om dessa frågor. Vårt land har plågats av våldsäktenskap, den muselmanska sedvanerättens förslavande och polygama bud, katolicismens lagar, av Vatikanen och detta har inte bara förslavat och nedvärderat kvinnorna men också utsatt dem för själslig tortyr . . . även om många fördomar har besegrats så skulle vi ta miste om vi trodde att vi löst allting, att vi inte behövde oroa oss och att svagheterna med tiden skulle rätta till sig . . . Trots det socialistiska uppbygget, trots de stora ekonomiska, politiska, ideologiska, kulturella och andra framstegen i vårt land existerar fortfarande bland folket — och även bland kommunister — felaktiga patriarkaliska föreställningar och — vad värre är — barnäktenskap och köpäktenskap inträffar fortfarande. Det var detta som väckte oss och fick oss att inse att vi inte längre fick försumma så viktiga ochsamtidigt så allvarliga frågor. Äktenskapet är en handling, ett socialt faktum och skall inte ses som en filosofisk kategori. Men denna sociala handling har sin egen filosofi, såväl i vårt samhälle som i bourgeoisins." "Kvinnorna i vårt samhälle har alla rättigheter . . . Men vad händer i vardagslivet? . . hon är mer tolerant mot sin man än han mot henne. Vi kommer med alla möjliga förklaringar till detta; men vi glömmer en förklaring, en vana, en tradition. Nämligen den att kvinnan är rädd för skilsmässan och att om hon blir skild hamnar hon automatiskt bland dessa kvinnor som inte finner någon man att gifta sig med under det att den frånskilda mannen har lättare att hitta en kvinna att gifta sig med. Oftast söker han yngre kvinnor. Detta är ett av de många skäl — ett viktigt skäl — vilket gör att kvinnor utan att veta om det, undermedvetet, utan att resonera, underkastar sig sitt öde. Det står inte skrivetnågonstans men det är svårt att avskaffa. Vi har ett stort arbete att uträtta." "Bland vissa intellektuella finns tanken att de inte skall gifta sig med utbildade kvinnor . . . En småborgerlig föreställning om att hålla hustrun under sin ledning, att själv vara överlägsen, att ha henne i huset för att sköta hushållsarbetet . . . Sådana åsikter måste bekämpas."

"De kommande generationerna i vårt land kommer att vara fullständigt befriade från de många fördomar och rester av gamla föreställningar under vilka vår generation lidit."

Om oljan, jorden och folkets rätt

Den albanska oljan var eftersökt. Albanien var ett fattigt land; men det hade naturrikedomar. De italienska geologerna menade att Albanien skulle bli ett oljedistrikt lika välkänt som Kansas, Oklahoma, Lousiana och Colorado.

Till Albanien flockades representanter för Förenta Staternas, Storbritanniens, Frankrikes och Italiens oljeintressen:

Standard Oil Company, Sinclair Oil Exploration, Anglo-Persian Oil Company, Ferrovie Statali del Regno dTtalia, Societa Italiana delle Miniere di Selenizza, Syndicat Franco-albanais.

Den 25 mars 1921 hade D'Arcy Exploration Company Ltd — en underavdelning av Anglo-Persian Oil Company lyckats få koncession. Men denna skulle underställas godkännande av det albanska parlamentet. Anglo-Persian skulle enligt denna koncession i verkligheten äga hela Albanien under 50 år. Kampen mellan oljebolagen fortsatte. Den 20 februari år 1923 kunde Italiens minister i Durres rapportera till Mussolini att det

var troligt att britterna skulle lyckas skaffa sig monopol över Albanien. Mussolini satte sina ambassadörer i Washington och Paris i rörelse.

State Department ingrep omedelbart och bad sin minister i Albanien framhålla för den albanska regeringen att Washington krävde den öppna dörrens politik i Albanien. Förenta Staterna satte sig i förbindelse med andra ”intresserade regeringar”, den 16 maj 1923 sände Förenta Staternas legation ett memoire i oljefrågan till den albanska regeringen och framhöll nödvändigheten av att Albanien förde den öppna dörrens politik. Den 24 maj 1923 ingrep Mr. Shef-field, Standard Oils representant själv med ett brev. Frankrike hade redan utövat påtryckningar och krävt den öppna dörrens politik i Albanien. Storbritannien lät meddela genom sin vice-konsul att därest Albanien inte underskrev monopolkoncessionen skulle detta få allvarliga följder för landets gränser. Dag för dag fördröjdes beslutet i det albanska parlamentet.Samtidigt tilltog bondenöden. Ockrare och jordherrar förtryckte bönderna. Här och där reste sig bönderna i upplopp och slog ihjäl skatteindrivare och ockrare. Samtidigt blev agitationen mot de utländska oljebolagens försök att lägga landet under sig allt starkare.

Ahmed Zogu var inrikesminister. Han tog alltmer och mer makt i sin hand. Han samarbetade med de utländska intressena; för att slå ned oppositionen lät han mörda Avni Rustemi den 20 april 1924. Det mordet blev den nationella revolutionens utlösning. Den demokratiska pressen, de unga intellektuella, de patriotiska nationalisterna och bönderna reste sig. Ahmed Zogus styrkor blev slagna och Zogu fick fly landet. Den 10 juni 1924 hade den demokratiska revolutionen segrat i Albanien.

Denna revolution segrade när reaktionen härskade runtom. I Italien hade Mussolini tagit makten, i Bulgarien hade septemberupproret 1923 slagits ned och diktaturen upprättats.

Den nya demokratiska regering som Fan Noli bildade den 16 juni skulle utrota feodalismen, införa demokratin, genomföra radikala reformer inom statsapparaten, minska skattepålagorna på de fattiga, införa allmän skolplikt, säkerställa pressfrihet, yttrandefrihet, församlingsfrihet.

För att nå detta skulle den också säkra Albaniens ekonomiska oavhängighet. Det föreslagna handelsavtal mellan Albanien och Italien som den förra regeringen utarbetat och som gav Italien monopol över Albaniens utrikeshandel ratifierades icke.

Albanien skulle — förklarade den nya regeringen — ha vänskapliga förbindelser med alla länder. Också med Sovjetunionen.

Fan Noli vägrade att underkasta sig Mussolinis diktat, vägrade att ta emot det lån som Nationernas Förbund sökte förmedla, vägrade Anglo-Persian sitt oljemonopol, vägrade Förenta Staterna den ”öppna dörren” i Albanien, vägrade acceptera de jugoslaviska och grekiska anspråken på albanskt territorium.

Det var en demokratisk revolution och med en gång kunde alla oljebolag och deras regeringar och diplomater ena sig. De hade starkt stöd inom landet. Jordherrarnas egendom och makt hotades av den demokratiska revolutionen.

Den 25 juni 1924 publicerade Balkans Kommunistiska Federations presidium och Italiens Kommunistiska Parti ett gemensamt upprop riktat till arbetarna och bönderna på Balkan och i Italien och till det arbetande folket i Albanien:”En stor revolution har brutit ut i ett av Balkans länder, i Albanien. Denna rörelse kämpar för att krossa bejemas (de feodala jordherrarnas) makt, för att krossa bejernas ekonomiska makt genom att konfiskera de stora jordegendomarna och dela ut jorden till de jordlösa. Denna rörelse har förklarat krig mot den politiska reaktionen som vilar på bejernas makt. Denna rörelse vill ge hela det albanska folket dess politiska rättigheter och försvara Albanien.”

Man uppmanade arbetarna och bönderna på Balkan och i Italien att förhindra varje inblandning från Italien, Jugoslavien och Grekland i Albaniens angelägenheter. Och man vände sig direkt till det arbetande folket i Albanien och sade:

”Revolutionen har segrat. . . Vidtag åtgärder för att det blod ni har gjutit för friheten inte utnyttjas för att

förtrycka er. Var på er vakt så ni inte faller offer för de reaktionära krafter som döljer sig i ert land och för Italiens och andra länders imperialistiska avsikter som vill förvandla ert land till en koloni.”

Men det fanns en spricka i den demokratiska regeringen och bland de klasser som bar upp den. Bönderna krävde jord. De borgerliga demokraterna var rädda för reaktionen. Reaktionen kallade jordfördelning ”bolsjevism”. De talade om demokrati och parlament. Jordfördelningen skulle bli — om den blev — en fråga för ett nytt parlament.

I uppropet från Balkans Kommunistiska Federations presidium och Italiens Kommunistiska Parti hade det arbetande folket i Albanien varnats för just detta:

”Det är just i detta ögonblick som ni måste ägna alla era krafter åt att säkerställa de sociala och politiska segrar ni vunnit; om ni inte gör det då begår ni ett misstag och därefter kommer er kamp att bli dubbelt svår.”

I Gjirokastra skrev ”Drita”, organ för de revolutionära demokraterna :

”Den grundläggande förutsättningen för Albaniens civilisation är att feodalismen tillintetgörs. Feodalherrarna representerar endast utpressningen. En sådan klass har inte någon rätt att leva. Den innebär en säker död för Albanien. Ryck upp trädet med rötterna! Varje tvekan är ett allvarligt förräderi mot Albaniens historia. Återge arbetarenhans jord, den som han vattnat med sin svett och sitt blod och feoda-lismen är förlorad.”

Men regeringen var tveksam, lät sig skrämmas, gick den lagliga vägen, utlyste val och gick ut på valmöten och lät jordfördelningen vänta. Fan Noli skulle senare skriva:

”Jag gjorde jordägarna rasande. När jag sedan inte fördrev dem från sina ägor förlorade jag bondemassomas stöd.”

Den 10 december 1924 — innan denna valrörelse ännu var avslutad — gick Ahmed Zogu till anfall från jugoslaviskt territorium. Han anförde en armé som bestod av emigrerade jordherrar, serbiska arméenheter och resterna av Wrangels ryska Vita Armé.

Detta var nu en öppen invasion från en grannstat och regeringen i Tirana telegraferade omedelbart till Italien, Frankrike och England. Men Mussolini, Chamberlain och Herriot svarade inte.

Regeringen i Tirana telegraferade till Nationernas Förbund och framhöll att en medlemsnation nu var utsatt för invasion och bad om hjälp med vapenstillestånd. Men dess generalsekreterare Eric Drummond, 16th Earl of Perth, lOth Viscount of Strathallan, ansåg sig inte behöva svara ty Anglo-Persian Oil Company hade låtit meddela att det tänkte byta regering i den lilla medlemsstaten och Storbritanniens och Jugoslaviens regeringar hade redan kommit överens om att denna regering var bolsjevikpåverkad och hotade ”freden och ordningen”.

Under det att Zogu i spetsen för de serbiska trupperna och Wrangels Vita Armé ryckte fram mot Tirana gjorde Mussolini upp med Jugoslavien. Mussolini tänkte inte tillåta att Albanien blev en jugoslavisk lydstat. Mussolini ville ha Albanien för sig själv.

Den 24 december 1924 tågade Ahmed Zogu in i Tirana. Den vita terrorn började. Ahmed Zogu sade att ”nya och alltför statsfientliga tankar” hade spritts i Albanien. Bolsjevikiska tankar hade spritts i Albanien, men den nya regeringens inrikespolitik:

”kommer att utgöra en hänsynslös kamp till dess denna tanke är utrotad i Albanien.”

I Kommunistiska Internationalens tidskrift skrev Georgi Dimi-trov:”Ahmed Zogus kontrarevolutionära statskupp i Albanien som genomfördes med hjälp av Jugoslavien och med dess väpnade styrkor har fört fram den balkanska reaktionens front till Adriatiska havet och har fråntagit det makedonska folket ett av dess huvudsakliga stöd i sin kamp för sin frihet och den revolutionära rörelsen på Balkan har förlorat ett basområde.”

Den demokratiska revolutionen hade misslyckats. De borgerliga demokraterna hade inte kunnat acceptera böndernas krav på jordfördelning; det hade ännu inte funnits en organisation som kunnat leda folkets

revolutionära kamp och det hade gått det arbetande folket i Albanien så som Balkans Kommunistiska Federation och Italiens Kommunistiska Parti varnat dem för den 25 juni 1025:

”Var på er vakt... se till att ni inte än en gång — och nu än grymmare — blir lagda i bojor. Det är just i detta ögonblick som ni måste ägna alla era krafter åt att säkerställa de sociala och politiska segrar ni vunnit; om ni inte gör det, då begår ni ett misstag och därefter kommer er kamp att bli dubbelt svår.”

En kung Zog

Nu segrade freden och ordningen i Albanien. Den 9 februari 1925 gjorde Storbritanniens och Italiens regeringar upp om oljetill-gångarna i Albanien. År 1925 gav Ahmed Zogu sex koncessioner: Anglo-Persian Oil Company fick 200 000 ha på 60 år, Ferrovie dello stato Italiano fick 47 213 ha på 70 år, Selenizza-SIMSA fick 2 140 ha, Standard Oil Company fick 80 000 ha, H.H. Rushton fick 20 000 ha, Syndicat Franco-Albanais fick 120 000 ha. Bolagen skulle betala 2 guldfranc per ha/år.

Albaniens Statsbank bildades — men enligt artikel 2 i sina stadgar fick albanska medborgare sammanlagt icke besitta mer än 49 % av aktierna; i verkligheten tog italienska finansiärer hand om alla aktier och den ”Albanska Statsbanken” var helt i händerna på de italienska bankerna och sköttes av italienare. (Ännu år 1954 grälade Italien och Storbritannien om vem som hade rätt till den albanska guldreserven som de tyska ockupanterna stulit och forslat bort. Storbritannien hävdade att guldet var krigsbyte; Italien hävdade att den albanska statsbanken varit italiensk egendom och att Storbritannien

— som ju erkänt även den italienska erövringen av Albanien 1939

— därför skulle lämna guldet till Rom. Att det rörde sig om det albanska folkets guld var — som ju alla förstår — utan folkrättsligt intresse.)

Ahmed Zogu fortsatte under år 1925 att dela ut koncessioner till olika bolag, koppar, svavel, kvicksilver . . . jord för storjordbruk.

Men den stora affären. Den som gjorde Ahmed Zogu mycket rik var SVEA (Bolaget för Albaniens Ekonomiska Utveckling). Detta bolag skulle lämna Albanien ett lån på 50 000 000 guldfranc. Detta lån skulle utbetalas med 7 500 000 första året och 7 500 000 andra året och 10 000 000 tredje året och 12 500 000 fjärde året och 12 500 000 femte året. Räntan räknades dock på hela det nominella beloppet oavsett utbetalningarna. Som säkerhet skulle Albanien överlämna till SVEA det albanska tullväsendet (6 000 000guldfranc/år), tändsticksmonopolet och cigarrettpappersmonopolet (2 500 000 guldfranc/år).

Detta gjorde nu korruptionen så uppenbar att det kom till svårigheter även i Ahmed Zogus rump-parlament. Den 20 november 1926 bröt upproret ut i norr. Ahmed Zogu vände sig nu till Mussolini och undertecknade 27 november 1926 ”Tiranapakten”. Året därefter undertecknades alliansen. Italien fick rätt att intervenera i Albanien för att:

”1 Albanien bevara status quo, politiskt, juridiskt och territoriellt.”

Albanien hade blivit ett italienskt protektorat. Italienska ”instruktörer” knöts till de albanska väpnade styrkorna och var gång Albanien fick betalningssvårigheter gavs Italien nya förmåner.

Ahmed Zogu lät kröna sig till kung. Men denna kunglighet av Italiens och Storbritanniens (SVEA:s och Anglo-Persian Oil Com-panys) nåde är utan större intresse. Han var en feodalherre som stöddes av andra feodalherrar, av kyrkan och ockrama inom landet och som tjänade pengar på att stå till tjänst för utländska makter. Sådana går det tretton på dussinet i hans klass i avhängiga och koloniserade länder. Nu som i Albanien då.

Han blev rik på mutor, han blev rik på sina egendomar inom landet, han tog sin del av de skatter som drevs in i landet. Av skattemedel betalades honom direkt räkenskapsåret 1934—35:

Apanage till Hans Majestät................ 300 000guldfranc

Hyresbidrag .... 20 000 „

Apanage åt Hennes Majestät Konungamodern 88 000 „

Lön till Ceremonimästaren .... 4 752 „

Löner, Kungliga Hushållet .... 14 900 „

Resebidrag .... 2 000 „

Kontorsmaterial.............................. 2 500 „

Inspektoratsioner .... 22 282 „

Resor och omkostnader........................ 9 000 „

463 434 guldfranc

År 1931 investerade Italien 10 000 000 guldfranc. Den 3 mars 1933 meddelades att Italien anslagit 2 000 000 pund sterling för att bygga ut de italienska oljekoncessionerna i Albanien: ”Denna olja skall täcka Italiens inrikesbehov.”När Ahmed Zogu visar tecken på att spela under täcket med sin gamla finansiär — Jugoslavien — sänder Mussolini 20 örlogsfartyg på ”vänskapsbesök” till Durres och Ahmed Zogu skyndar sig att be om förlåtelse. Den 30 september 1935 nytt stort lån till Albanien för att SVEA skall ”bygga ut sin verksamhet i Albanien i den italienska nationens intresse”. Till Nationernas Förbund meddelar Ahmed Zogu att Albanien inte kan delta i några sanktioner mot Italien: ”Albaniens nära vän och allierade.”

1936 regeringsavtal mellan Albanien och Italien. 30 000 italienska kolonisatörer skall bosättas i Albanien, italienska skolor skall upprättas över hela landet. När det står klart att Italien ämnar ockupera Albanien och det albanska folket kräver vapen för att försvara sig låter Ahmed Zogu fängsla patrioterna och när Italien angriper Albanien flyr Ahmed Zogu med statskassan från sitt land.

Att lära känna sina vänner

Den 7 april år 1939 landsteg de italienska trupperna i Durres. I alla Albaniens städer och byar spreds de nya ockupanternas flygblad:

”Vi kommer som vänner. Var lugna. Om ni gör något motstånd kommer ni att få lida för det.”

Den dagen sände Radio Tirana en bön om hjälp. Denna bön var riktad till Storbritannien och Frankrike och alla världens länder.

Motståndet mot invasionen var svagt och splittrat. In i det sista hade Ahmed Zogu sökt fängsla dem som ville försvara landet. Det fascistiska Italien hade starka vänner och välplacerade agenter i Albanien. De trupper som ville göra motstånd fann att ammunitionen var försvunnen och att de fåtaliga albanska artilleripjäserna gjorts obrukbara.

Innan Ahmed Zogu flydde med statskassan till Grekland sände han underdåniga telegram till Mussolini:

”Excellens! Glöm icke hur högt den albanska nationen och jag sätter Eder vänskap. Denna dyrbara vänskap är en ovärderlig underpant för våra två nationers intima samarbete genom en allians grundad på ömsesidigt förtroende . . . Jag vädjar till Eders Excellens i namn av den vänskap som bundit oss samman under tretton år att inte utsätta Albanien för en skada som Edert goda hjärta inte skulle vilja tillåta och jag föreslår därför att Ni föreskriver att vi studerar en militäröverenskommelse som löser motsättningarna.”

Och Ahmed Zogu sände sina förtrogna till generalen som förde befäl över invasionstrupperna:

”Kungliga Albanska Utrikesministeriet

n. 947 Tirana 7 april 1939

Excellens!

På uppdrag av Hans Majestät har jag äran meddela Eders Excellensatt Hans Excellens Rrok Gera, ekonomiminister och löjtnanten vid generalstaben Samih Koka har fått i uppdrag att genomföra förhandlingar med Eders Excellens om grunderna för en militäröverenskommelse som innebär de italienska styrkornas samarbete med de albanska styrkorna i Albanien . . .”

Men Mussolini hade inte längre behov av den tjänstvillige — men något opålitlige — Ahmed Zogu och gav invasionsstyrkan i uppdrag att besätta Tirana så fort som möjligt.

Den 8 april 1939 kom Galeazo Ciano, greve di Cortelazzo, italiensk utrikesminister och Mussolinis svärson till Tirana.

Den italienska ockupationen av Albanien hade varit ett mål för den italienska utrikespolitiken under femtio år. Det var inget oväntat som drabbade landet. Men nu tycktes ridån gå ned. Den långa kompen för nationell oavhängighet hade slutat med att landet ockuperats.

Makternas politik var densamma nu som tidigare. För dem var Albanien ett växelmynt. 1924 när Fan Noli ropade på hjälp inför den serbiska invasionen hade Chamberlain slagit dövörat till: han var ju införstådd med invasionen. År 1927 när Mussolini gjort landet till en italiensk lydstat hade Chamberlain sett till att Nationernas Förbund inte tog upp frågan. Nu när Mussolini också ockuperat landet talade Chamberlain i underhuset. Det var den 13 april 1939. Han sade att ”allmänna opinionen chockerats” men han framhöll att det anglo-italienska avtalet icke rubbats.

I överhuset fann Lord Halifax den rätta tonen, den hycklande:

”Ingen handling i denna affär kan mer effektivt ha upprört de religiösa känslorna överallt än det faktum att invasionen påbörjades den dag som för de flesta kristna är den heligaste av alla.”

Han framhöll också att det Anglo-italienska avtalet icke rubbats av det beklagliga som hänt.

Den 1 november samma år meddelades det att den brittiska regeringen hos den italienska regeringen anhållit om att få stationera en generalkonsul i Tirana.

I Frankrike talade Daladier om skyddet för Frankrike och dess välde och om skyddet av Frankrikes öde. Senare — i september — skulle franska regeringen meddela den italienska regeringen att den erkände de italienska intressena på Balkan.Den ungerska fascistregeringen mobiliserade 6 divisioner — för att kunna utöva påtryckning på Jugoslavien om Jugoslavien skulle protestera mot ockupationen. Jugoslavien protesterade inte. Men årsklasserna 1907 och 1908 inkallades för att skydda Jugoslaviens gräns mot Albanien ... i händelse albanska flyktingar sökte ta sig ur Albanien och så kränka jugoslaviskt territorium. Den grekiska regeringen

”. . . försäkrar det grekiska folket att Greklands integritet och självständighet är helt säkrade.”

Sovjetunionen protesterade; det var den enda makt som vägrade erkänna Italiens ockupation av Albanien.

Bortsett från de albanska emigranterna i utlandet — som självklart protesterade mot att deras fosterland ockuperats — kom de starka protesterna runt om i världen från två håll; i de koloniala och avhängiga länderna demonstrerade massorna sin solidaritet med det albanska folket och sin avsky för de fascistiska ockupanterna. Stora demonstrationer ägde rum i Algeriet, Marocko och Egypten; i de västasiatiska länderna och i Indien protesterade folket mot detta nya resultat av Miinchenpolitiken; de kommunistiska partierna och de revolutionära organisationerna i hela världen protesterade mot denna ockupation. Sveriges Kommunistiska Parti (Sektion av Kommunistiska Internationalen) sände följande hälsning:

”Sveriges kommunstiska partis ll:e kongress uttalar sin flammande protest och sin avsky mot den italienska fascismens senaste våldsdåd. Det blodiga överfallet på Albaniens land och folk är ett nytt vittnesbörd om fascismens rovgiriga erövringspolitik och mot den överhängande faran för alla småstater.

Det är ett slag mot illusionen, att ett litet land skall kunna rädda sig undan kriget och fascismen blott genom att deklarera neutralitet.

Icke neutralitets- och kapitulationspolitik utan återgång till den kollektiva säkerheten och en fast politik i enighet och sammanhållning mellan alla fredens och demokratins krafter är den enda makt, som kan hejda de fascistiska angriparnas framfart!”

Våren 1939 hade det andra världskriget redan pågått i flera år. Det var ett krig för världens nyuppdelning. De tyska, italienska och japanska imperialisterna — som ansåg sig missgynnade — kämpade för att få en större del av rovet. De brittiska och franska imperialisterna som härskade över stora imperier strävade efter att behålla sitt rov. Förenta Staterna avvaktade så som det avvaktat under första världskrigets inledningsskede.Våren 1939 var det också uppenbart vilken inriktning de brittiska och franska imperialisterna hade för sin politik. Etiopien hade offrats till Italien. Den spanska regeringen hade strypts — under utövande av allt det hyckleri som behövdes — Österrike hade offrats till Tyskland; den suveräna staten Tjeckoslovakien hade delats upp i Miinchen och sedan hade Tyskland i lugn och ro fått svälja bitarna, i Kina förde Japan sedan länge ett erövringskrig. Hela pratet om ”den kollektiva säkerheten” och ”demokratiernas försvar” hade förblivit prat. Regeringarna i London och Paris hade gjort allt för att slippa skapa en verkligt kollektiv säkerhet tillsammans med Sovjetunionen. Den 10 mars 1939 hade Stalin föredragit verksamhetsberättelsen på Sovjetunionens Kommunistiska Parti (bolsjevikerna) :s adertonde partikongress. Han sade bl.a.:

”Kriget, som omärkligt smugit sig över folken, har sålunda dragit in mer än 500 miljoner människor; det har utsträckts till att omfatta ett väldigt territorium från Tientsin, Shanghai och Kanton över Abessinien och bort till Gibraltar . . . Det nya imperialistiska kriget är ett faktum . . . Det utmärkande för det nya imperialistiska kriget är att det ännu inte blivit ett allmänt krig, ett världskrig. Kriget föres av de aggressiva staterna, vilka på allt sätt inkräktar på de icke-aggressiva staternas, främst Englands, Frankrikes och Förenta Staternas intressen, medan de senare steg för steg drar sig tillbaka och gör den ena eftergiften efter den andra för aggressorema.

Sålunda försiggår inför våra ögon en omdelning av världen och inflytelsesfärerna på bekostnad av de icke-aggressiva staternas intressen, utan att dessa gör de ringaste försök till motstånd och till och med ser genom fingrarna härmed.

Otroligt men sant.

Hur skall man förklara det nya imperialistiska krigets ensidiga och märkvärdiga karaktär ?

Hur har det gått till att de icke-aggressiva länderna, som förfogar över oerhörda möjligheter, så lätt och utan motstånd avstått från sina positioner och sina skyldigheter till aggressorernas förmån?

Kan det inte förklaras med de icke-aggressiva staternas svaghet? Naturligtvis inte! De icke-aggressiva, demokratiska staterna är tillsammans obestridligt starkare än de fascistiska staterna såväl i ekonomiskt som i militärt avseende.

Hur skall man då förklara dessa staters systematiska eftergifter åt aggressorema? . .

I icke-inblandningspolitiken skymtar en strävan, en önskan att inte hindra aggressorema att utföra sitt smutsiga verk, att inte hindra, låtoss säga Japan att inveckla sig i krig med Kina och ännu hellre med Sovjetunionen, inte hindra, låt oss säga Tyskland att snärja in sig i de europeiska angelägenheterna och inveckla sig i krig mot Sovjetunionen, att låta alla krigsdeltagare sjunka ned i krigets moras, att i tysthet uppmuntra dem här, låta dem försvaga och utmatta varandra för att sedan, då de är tillräckligt försvagade, träda fram på scenen med friska krafter, uppträda i 'fredens intresse’ — naturligtvis — och diktera de försvagade krigsdeltagarna sina villkor.

Lika billigt som angenämt! . . .

Eller tag exempelvis Tyskland. Man lät det taga Österrike, trots skyldigheten att försvara detta lands självständighet, men avstod Su-detområdet, lämnade Tjeckoslovakien åt sitt öde, trots alla förpliktelser, och sedan började man i pressen skräna och ljuga om den 'ryska arméns svaghet’ om 'det ryska flygets upplösning’,

om 'oroligheter' i Sovjetunionen för att därigenom driva tyskarna allt längre åt öster, lova dem ett lätt byte samt intala dem: Börja ni bara krig mot bolsje-vikema, så skall nog allt gå bra . . . Ännu mer karaktäristiskt är att en del politiker och pressmän i Europa och Förenta Staterna, som förlorat tålamodet i sin väntan på 'marschen mot Sovjet-Ukraina', själva börjar avslöja den verkliga meningen med icke-inblandningspolitiken. De säger rent ut och skriver svart på vitt att de svårt 'missräknat' sig på tyskarna, då dessa i stället för att tränga längre mot öster, mot Sovjetunionen, kantänka vänder sig västerut och kräver kolonier. Det skulle kunna tänkas att man gav bort Tjeckoslovakiens områden åt tyskarna som priset för förpliktelsen att börja krig mot Sovjetunionen, men nu vägrar tyskarna att betala växeln och visar fordringsägaren på dörren.

Min avsikt är alls inte att hålla någon moralpredikan med anledning av icke-inblandningspolitiken, att tala om svek, förräderi o.s.v. Det vore naivt att predika moral för folk, som inte erkänner den mänskliga moralen. Politik är politik, som de gamla slipade borgerliga diplomaterna säger. Det bör likväl anmärkas att den stora och farliga lek, som icke-inblandningspolitikens anhängare börjat, kan sluta med ett allvarligt fiasko för dem själva."

Den 30 mars beslöt det brittiska kabinettet att ge garantier till Polen. Dagen därpå — två timmar innan denna garanti skulle meddelas underhuset —- kallade Lord Halifax på den sovjetiske ambassadören i London och frågade om han kunde auktorisera Chamberlain att säga att Sovjetunionen biträdde denna garanti. Detta var ingen förhandling. Den sovjetiske ambassadören hade bara möjlighet att säga att han inte kunde binda Sovjetunionen. I underhuset ljög då Chamberlain och sade att sovjetregeringen "helt förstod och upp-skattade" den brittiska politiken.

Men denna garanti var ingen garanti för Sovjetunionen. Om Hitler kom överens med fascistledama i Polen skulle han fortfarande ha fria händer i öster. En vecka därefter lät Mussolini i lugn och ro sina trupper ockupera Albanien. Den 11 april framhöll sovjetambassadö-ren i London att man måste komma överens om hur aggressorerna skulle kunna stoppas genom gemensamma åtgärder. Men i stället utfärdade Frankrike och Storbritannien garantier för Rumänien och Grekland.

Den sovjetiska regeringen påpekade — genom Litvinov — den 17 april 1939 att de garantier som Frankrike och Storbritannien strödde omkring sig var av tveksamt värde; ty om Polen eller Rumänien till-lät genommarsch av tyska trupper för ett angrepp mot Sovjetunionen ... då fanns ingenting som hindrade Frankrike och Storbritannien att förklara sig neutrala och iaktta en "icke-inblandningspoli-tik". Litvinov krävde en verklig militärpakt innebärande ömsesidigt bistånd i händelse av angrepp.

Det dröjde till 8 maj innan sovjetregeringen fick något svar. Under tiden hade de brittiska och franska regeringarna ingående diskussioner om hur de skulle kunna undvika att gå med på Sovjetunionens förslag. Chamberlain hycklade vidare. Den brittiske ämbetsman som äntligen sändes till Moskva den 12 juni 1939 hade inget mandat att besluta om någonting.

Stalins analys av den 10 mars 1939 hade visat sig riktig. Den brittiska och franska diplomatin strävade efter att släppa loss Hitler mot Sovjetunionen i Europa. Så kunde deras härskande klass säkra rovet och behålla sin världsmakt. För att nå detta mål var de beredda att offra österrikare och etiopier, kineser och spanjorer, tjecker, slovaker och albaner.

Men Stalin hade synat deras kort, han drog ett tjockt streck genom deras räkning. Med non-aggressionspakten mellan Tyskland och Sovjetunionen slutade "den stora och farliga lek, som icke-in-blandningspolitikens anhängare börjat.. . med ett allvarligt fiasko för dem själva". Sovjetunionen fick andrum att bygga upp sin industri och sin militärmakt inför det kommande angreppet.

Men de som talade om det albanska folket och dess kamp mot de fascistiska ockupanterna under non-aggressionspaktens tid var inte London och Paris som skyndade sig att förklara Albanien ett italienskt intresse och åter började spela samma spel med Italien somEntenten gjort 1914—1915. Detta spel förde dock till än en katastrof; Frankrikes sammanbrott. Italien inträdde i kriget. Då utfärdade Italiens Kommunistiska Parti (Sektion av Kommunistiska Internationalen) ett upprop mot det imperialistiska kriget:

”Den fascistiska plutokratin, vilken sedan 18 år förtrycker Italien, har begått en ny förbrytelse. Den har störtat vårt folk i ett fruktansvärt blodbad. Den har handlat med hela den nedrighet och cynism som är den egen. Likt en feg, rovlysten bandit har den bidat det gynnsamma ögonblicket för att roffa åt sig en del av bytet och överfallit det franska folket i ett ögonblick då detta, förrått av den egna bourgeoisin och drivet till katastrof, förtvivlat kämpade för sin existens som en oavhängig nation. ... I dag vill de fascistiska makthavarna schackra bort vårt folk åt den tyska imperialismen. Dess avsikt är att göra det italienska folket till bödelsdräng över de nationer vilka redan nu stönar under sina förtryckares ok, folk, som aldrig gjort något anslag mot vår egendom och våra liv . . . Vårt folk uttalar sin dom över den barbariska förtryckarregim, som påtvingats indierna, araberna, negrerna och de andra slavarna under den brittiska imperialismen, men det vill heller inte att det engelska folket skall strypas. Vi är för alla folks frihet och oavhängighet, i främsta rummet för frihet och oavhängighet åt Abessiniens, Libyens och Albaniens folk, vilka förtrycks av den italienska imperialismen. Dessa folks frihetskamp underlättar för oss kampen mot våra utsugare och förtryckare . . . Arbetarklassen står i dag inför den bjudande uppgiften att göra slut på detta rövarkrig. Kommunistiska Partiet, som ger troget uttryck åt folkets känslor manar alla arbetande att kämpa: . . . 3.— för oavhängighet åt Etiopien, Libyens och Albaniens folk, vilka förtryckas av den italienska imperialismen . .

Det albanska folket kunde se vilka som var vänner och vilka som var fiender. De imperialistiska makterna var nu i denna mörka tid för Albaniens folk deras pålitliga fiender. Nu som 1913, nu som 1915, nu som 1920, nu som 1924, nu som 1927. De undertryckta folken och de marxistisk-leninistiska partierna var nu som 1912, nu som 1915, nu som 1920, nu som 1924 det albanska folkets allierade.

Den egna härskande klassen hade varit det albanska folkets största fiende; nu som under hela kampen för den nationella befrielsen.

Inte bara en kung

Det var den 13 juni 1969. Vi hade kommit från Shkodra, följt Mati-floden inåt landet, passerat kraftverken och nu satt vi på berget norr om Burelli och drack öl med folket från jordbrukskooperativet i Burgajet. Det var varmt. Vi låg i skuggan under träden och Drita Kazhani, lärarinnan, sjöng sånger som Sabri Alia komponerat. Sabri Alia var ortens bäste musiker. Han spelade dragspel.

Det här var Ahmed Zogus hemort. Häruppe på kullen hade han haft ett sommarhus; det drog en svalkande vind över bergen. Huset var rivet.

— Vi har använt stenen till terrasserna.

Därnere i Burelli hade Ahmed Zogu en gång invigt en skola. En polisskola. I hela området hade då funnits 13 skolor med sammanlagt 619 elever; nu fanns 101 skolor med sammanlagt 400 lärare och 10 500 elever.

— Det var i juni 1942 vi bildade vår första partisangrupp här.

— 1943 gjorde italienarna straffexpedition hit. De brände byar. De brände 1 210 hus här i området.

— 1954 bildade vi kollektivjordbruk här. Nå, då var det ännu lite svårt. Reaktionärerna sade: ”Snart blir vi befriade”, de sökte skrämma bönderna. Men vi lyckades. Sista gången kontrarevolutionärerna försökte någonting här var 1956. Det var diversanter. Deklasserade element. Vi tog dem. De hann inte göra så mycket skada. De var inte många. Jordherrarna var borta och det hade bara funnits 40 kula-ker i hela området om 60 byar.

— Nu är 70 procent av alla byar förbundna med bilvägar. Och vartannat kollektivjordbruk har egna motorfordon.

Vi dricker öl i skuggan, ligger i gräset och pratar och av Ahmed Zogus hus finns bara några stenar kvar och den tiden är långt borta.

Dock:

Det var ju inte så att det bara var Ahmed Zogu som flydde med statskassan. Hela den klass han tillhörde hade

förrått landet. För attbevara sin makt och sina privilegier hade de alla gått över till de italienska fascisterna —- liksom de tidigare gått över till varje annan ockupant. I revolutionen 1924 hade man inte gjort som ”Drita” sagt; man hade inte ryckt upp trädet med rötterna och feodalklassen var Albaniens död.

För att bevara sina personliga privilegier lät de Italien kolonisera landet. Då de inte litade på att själva kunna bevara sin makt satte de sin lit till utlänningarna. År 1938 hade Italien 280 000 000 guldfranc investerade i Albanien. Italienarna var landets herrar. När Musso-lini beslöt sig för att ockupera Albanien — ett beslut som fattades för att Mussolini hade blivit orolig för att axelpartnern Hitler skulle börja intressera sig för Adriatiska havet — då vågade denna feodalklass inte försvara sig. Att ge folket vapen och tillåta folket att försvara sig skulle kunna hota feodalherramas egendom. Hellre då italienarna. Den albanska feodalklassen och den franska bourgeoisin delade åsikten att den främmande ockupationen var bättre än det väpnade egna folket. Den främmande ockupationen ändrade inte egendomsförhållandena; dess enda olämplighet ur de härskande klassernas synvinkel var att de främmande ockupanterna ville vara med om att dela den profit man kunde suga ut ur folket. Men hellre en delad profit än ingen profit alls.

Sedan kontrarevolutionens seger år 1924 hade Albanien varit en halvkoloni där den korrupta inhemska feodalklassen med hjälp av sina gendarmer styrde landet i de utländska intressenternas intresse.

Det fascistiska Italien behärskade Albaniens ekonomi. Varje försök till utrikespolitiska extraturer — som försöket att ta kontakt med Paris 1934 — visade sig inte bara som ettsätt att byta herrar (Frankrike hade inget emot att efterträda Italien så länge det inte behövde betala för det och kunde få en lämplig profit) utan också som en omöjlig politik. Den härskande klassen i Albanien förmådde inte föra någon självständig politik och förmådde inte värna landets självständighet; ty varje sådan politik skulle ha krävt folkets stöd och folket kunde — det visste Ahmed Zogu och alla hans klassbröder — visserligen stödja en politik som siktade till nationell självständighet; det ville inget högre — men den härskande feodalklassen skulle stödjas av folket som repet stödde den hängde.

Albanien var självständigt så som länder i Förenta Staternas inflytelsesfär var självständiga. Det var en koloni där kolonisatören inte behövde sörja för annat än instruktörer till gendarmeriet; den in-hemska överklassen tillhandahöll själva gendarmer för ordningens upprätthållande. Albanien var under dessa år ett land som bra mycket liknade många nutida länder i Afrika, Asien och Latinamerika.

När Italien ockuperade landet skedde detta inte för att den italienska imperialismen var missbelåten med det sätt på vilket Ahmed Zogu skötte landet åt dem; det var en militär aktion som säkrade de italienska imperialisternas intressen i konkurrensen med den tyska imperialismen. Dessutom gav den ära. För Vatikanen var ockupationen lämplig; den var tacksam över vad som bjöds den.

År 1934—1935 när Ahmed Zogu för egen del direkt pungslog statskassan på 3,7 procent av nationalbudgeten då gick 41,4 procent av budgeten till de väpnade styrkorna — för att hålla ordning på folket — och 2,4 procent av budgeten till statliga insatser för jordbruk och industri. Stora delar av befolkningen var arbetslös. Stats-tjänstemännen (de lägre) kunde få vänta halvårsvis på att få sina löner utbetalade och Ahmed Zogu var en av västeuropeiska veckotidningar välkänd monark. Känd för sin strävan att utveckla sitt lilla Balkanland.

Alla partier var förbjudna, pressfriheten avskaffad, det fanns ingen arbetarskyddslagstiftning, det fanns ingen socialförsäkring, de italienskägda storgodsen fördrev tiotusentals bönder från sin jord. I hela Albanien gavs år 1938 300 små industrier. Arbetarklassen uppgick till 15 000 personer. Om en albansk och en utländsk arbetare arbetade sida vid sida, då fick utlänningen betydligt mer betalt för sitt arbete än albanen. Mitt i eländet vandrade präster, gendarmer och utländska experter. Albanien hade blivit ett land som höll på att utvecklas av utländskt kapital.

— Vad var Burelli? En by med tio hus, två affärer, ett fängelse, en polisskola och ett kafé. Vad är det nu? En stad med skolor och sjukhus och industri.

Det var riktigt. Burelli var en stad. En trivsam stad där folk promenerade i kvällstimmen. Men vägen till denna

stilla trivsamma kväll hade varit lång för de sakta promenerande, de högt talande och skrattande.

Det nödvändigas möjlighet

Sedan den 2 mars år 1444 då furstarna samlades i katedralen i Lesh och Skanderbeg blev vald till överbefälhavare hade det albanska riksgrundandet gång efter annan varit nära att förverkligas.

Vid olika tidpunkter hade det albanska folket stått endast ett steg från att uppnå den nationella självständigheten. Var gång hade det kastats tillbaka. Det hade funnits orsaker till dessa nederlag. Jag har försökt redovisa dem. I vissa fall låg orsakerna utanför Albanien. Trots allt motstånd hade den osmanska militärmaskinen varit alba-nema övermäktig — och Venedigs och påvens diplomati hade varit Albanien till lika stor hjälp då som den brittiska och franska varit Albanien till hjälp under nittonhundratalet.

Nu härskade de italienska fascisterna över Albanien. Och när de albanska feodalherrama hyllade den lille italienske konungen som sin herre och när de prålande fascistofficerama talade om sin eviga mission i Albanien tycktes den nationella misären total.

Dock var det ur denna situation som Albanien vann sin nationella självständighet. Den nationella självständigheten erövrades i ett nationellt befrielsekrig som samtidigt var en social befrielse. Först när kampen ledde till såväl de utländska ockupanternas fördrivande som den inhemska feodalklassens undergång kunde Albanien nå nationell självständighet.

De borgerliga demokraterna hade inte kunnat genomföra denna uppgift. Fan Noli fick inte ens —- som Kemal Atatiirk i Turkiet — möjlighet att föra sin revolution till seger och i denna seger visa att de borgerliga demokraterna icke förmådde utföra annat än skenreformer. Fan Noli fördrevs av den väpnade och utifrån stödda och ledda kontrarevolutionen.

Många av de frågor som i dag ställs i olika länder i Asien, Afrika och Latinamerika har besvarats i Albaniens historia.

1) Den nationella självständigheten.

Bourgeoisin var alltför outvecklad — och kunde heller inte utvecklasunder imperialismen — för att kunna leda landet och föra folket till nationell självständighet.

2) Jordfördelning.

En revolutionär jordfördelning visade sig som ett grundläggande krav; ty sålänge den feodala klassen inte krossats (Ryckts upp med rötterna — som ”Drita” skrev 1924) skulle den obönhörligen förråda folket till de utländska imperialisterna för att säkra sitt jordinnehav.

3) Den sociala revolutionen som den nationella självständighetens enda möjlighet.

”Återge arbetaren hans jord, den som han vattnat med sin svett och sitt blod och feodalismen är förlorad” skrev ”Drita”.

4) Den utländska imperialismen.

Den italienska imperialismen hade ”utvecklat” Albanien: man hade byggt strategiska vägar och man hade byggt hamnar och man hade hämtat råvaror ur den albanska jorden och de albanska bergen. Man hade haft ett helt utvecklingsbolag för detta: SVEA; men nöden och korruptionen hade blott blivit allt djupare.

5) Stormakter och ”internationella organ”.

Deras spel hade varit enkelt och lättfattligt. För de imperialistiska stormakterna hade Albanien varit ett byte; när de talat (som britterna år 1920) om att Albanien skulle vara ”fritt” så hade de menat: fritt för dem att plundra. De internationella organen hade varit den börs där de imperialistiska större och mindre makterna handlade och köpslog om bytet.

6) Den borgerliga demokratin som kontrarevolutionens öppnings-drag.

När Fan Nolis regering gav vika och sköt upp de revolutionära åt-gärdena i väntan på att ett parlament skulle väljas och lagar skulle stiftas då blev detta kontrarevolutionens möjlighet. Då revolutionen tvekat att begagna våld segrade kontrarevolutionen som aldrig tvekat.

Den 28 november 1939 demonstrerade Tiranas folk mot ockupanterna. Det var den tjugosjunde årsdagen av Albaniens själv-ständighetsförklaring. Parollerna var:”Länge leve det fria Albanien.”

”Frihet eller död.”

Det var den kommunistiska ungdomen som ledde denna demonstration. Därmed hade den kraft börjat manifestera sig som skulle förmå förena den nationella och den sociala befrielsen och som kom att grundlägga det nya Albanien.

Vem bildade Albaniens kommunistiska parti?

Frågan är inte oviktig. Om man läser de borgerliga specialisternas arbeten så tycks det som om Albaniens Kommunistiska Parti skulle ha bildats av ”jugoslaver”.

”Det albanska partiet hade självt bildats av jugoslaviska sändebud som förenat olika isolerade grupper av kommunistiskt beroende.” (R. V. Burks, ”The dynamics of Communism in Eastern Europé, Princeton 1961) ”När sändebud från de jugoslaviska kommunistiska partisanerna, ledda av Popovic och Dusan Mugosa, anlände till Albanien år 1941 enligt Titos order för att organisera ett kommunistiskt parti . . .” (William E. Griffith, ”Albania and the Sino-Soviet rift” Cambridge 1963.)

Nu är det inte så alldeles lätt att ”organisera ett kommunistiskt parti”. Endast i en mycket speciell mening av ordet är ”politiskt arbete” detsamma som manövrer och manipulationer. Griffiths vidare beskrivning över hur de albanska partisanerna segrade tillskriver dem övermänskligt — för att inte säga gudomligt — machia-veliska gåvor:

”År 1944 hade de under jugoslavisk ledning manipulerat de flesta av sina inhemska motståndare till att samarbeta med tyskarna, utmanövrerat britterna och lyckats fylla det makttomrum som nazisternas nederlag lämnat efter sig.”

Det är en historiesyn som gör tillvaron lika spännande som en detektivroman. Men den glömmer det väsentliga. Det fanns ett albanskt folk. Ett folk som handlade och handlade på helt förnuftiga grunder.

Det första och enklaste svaret är att det var det albanska folket som kämpade och det var albanska kommunister som bildade Albaniens Kommunistiska Parti den 8 november 1941. Då enades deolika kommunistiska grupperna i landet, valde en provisorisk centralkommitté och antog ett grundläggande uttalande.

Men ingen människa är en ö och den albanska kommunismen är inte en speciellt albansk företeelse som uppstått uppe i de albanska bergen. Och det är just här i denna fråga som jugoslaverna skjutit in sin propaganda. Jag skall återkomma till den jugoslaviska frågan. Nu blott några texter som blivit grundläggande för hur Albanien kommit att beskrivas i den borgerliga litteraturen:

”1939 sände Jugoslaviens Kommunistiska Partis centralkommitté kamrat Miladin Popovic från Kossova till Albanien för att hjälpa de albanska kamraterna upprätta och stärka Albaniens Kommunistiska Parti. I början av kriget sändes också kamrat Dusan Mugosa till Albanien där han samarbetade med Albanien.” (Tito, 21 juli 1948)

”Efter vädjan av albanska patrioter gav den Nationella Befrielserörelsens ledning i Jugoslavien år 1941 direkt hjälp till det albanska folket för att skapa deras befrielserörelse, för deras kamp mot den fascistiska invasionen och för deras överlevande och nationella självständighet.

Genom att använda erfarenheterna och följa exemplet från de jugoslaviska folkens Nationella Befrielsekamp och

Revolution kunde det albanska folkets befrielserörelse (versaler enligt originaltext. J. M.) utvecklas och stärkas genom daglig hjälp från de jugoslaviska ledarna.” (Jugoslaviska regeringens not 12 november 1949)

Man bör komma ihåg att detta är skrivet efter Kominform-reso-lutionen om Jugoslavien och efter det att förbindelserna mellan Albanien och Jugoslavien blivit mycket dåliga. Texterna är också hållna i en grundligt chauvinistisk ton; albanerna behandlas som efterblivna, i behov av ledning. Men om man bortser från denna ton så kvarstår att representanter för Jugoslaviens Kommunistiska Parti sänts till Albanien och där deltagit i arbetet. .. alltså skulle dock Albaniens Kommunistiska Parti vara en Jugoslavisk skapelse!

Nej, det säregna med dessa dokument är att den gamla Komin-temarbetaren ”Walter” (Tito) plötsligt år 1945 tycks ha glömt bort att Komintem existerat. De jugoslaviska kamraterna sändes inte till Albanien som ”jugoslaver”, de sändes som kommunister. Och Tito gav inga personliga order om arbetet i andra länder; han förmedlade instruktioner från Komintem. Den 22 september 1942 skriver Tito i namn av Jugoslaviens Kommunistiska Partis centralkommitté till Albaniens Kommunistiska Partis centralkommitté:”Till det broderliga Albaniens Kommunistiska Partis centralkommitté

Kära kamrater

. . . Orsakerna till att er delegat har stannat så länge hos oss är de följande: för det första måste dokumenten översättas till vårt språk vilket blott kunde utföras av honom. För det andra därför att jag själv på grundval av dessa dokument sänt flera meddelanden till Komin-tern på vilka jag väntar svar. För det tredje därför att vi har sett till att er delegat fått möjlighet att besöka vissa av våra enheter och studera den militära strukturen. I ert namn har vi av Komintern begärt bemyndigande att hålla Albaniens Kommunistiska Partis konferens och välja en ordinarie centralkommitté. I går svarade Komintern äntligen och gav detta bemyndigande . . .”

Den 13 april 1943 sänds följande radiobudskap till Komintern:

”Vi är i kontakt med de albanska kamraterna. Tre instruktörer från vårt parti befinner sig där. Den nya centralkommittén har bildats. Likviderandet av trotskisterna och fraktionerna inom partiet har krönts med framgång. I slutet av mars hölls det albanska partiets konferens men vi har ännu inte fått någon rapport. Vi har sänt olika dokument om partiet och partisanerna. För närvarande organiserar de albanska kamraterna motståndet mot de italienska ockupanterna.

I december och januari ägde omfattande anti-italienska manifestationer rum i Shkodra och Tirana. Det var ett flertal döda. 13 april 1943. Walter.” (”Walter” = Tito)

I december månad år 1942 anlände brevet av den 22 september till Albanien. Det var krig och förbindelserna var svåra. Men detta var inte ett privatbrev från ”jugoslaven” Tito; det var det brev som innehöll Kominterns direktiv för det nationella befrielsekriget, det brev som erkände Albaniens Kommunistiska Parti som en sektion av Kommunistiska Internationalen och det var på grund av detta brev som Albaniens Kommunistiska Parti kunde inkalla sin konferens i mars 1943 och välja sin ordinarie centralkommitté. Till generalsekreterare valdes Enver Hoxha. Konferensen hälsade Komintern:

”Ingen makt på denna jord kommer att kunna få vårt Parti att svika Marx, Engels, Lenins och Stalins stora ideal; den Kommunistiska Internationalens stora ideal.”

Albaniens Kommunistiska Parti bildades som en sektion av Kommunistiska Internationalen — inte ”av Tito”. — Men de direktivsom Komintern gav genom ”Walter” (Tito) var inte beslut om detaljer eller direktiv i detaljfrågor. Dessa direktiv rörde den allmänna politiska linjen; de gav uttryck för det kommunistiska världs-partiets samlade erfarenhet.

Komintems arbete på att bidraga till att bilda ett kommunistiskt parti i Albanien tog heller inte sin början år 1939. Redan år 1915 hade Dimitrov rapporterat om nödvändigheten att bilda ett Socialdemokratiskt Parti på revolutionär grund i Albanien. År 1924 hade de albanska emigranterna efter kontrarevolutionens seger börjat ta kontakt med Komintem och samarbeta med Komintem. År 1928 hade den Albanska Kommunistiska Gruppen

bildats i Sovjetunionen och samma år gav Balkans Kommunistiska Federations VIII konferens de albanska kommunisterna i uppdrag att utföra förberedelsearbete för bildandet av kommunistiska grupper i Albanien. På Komintems VI världskongress år 1928 rapporterade Georgi Dimitrov om förberedelsearbetet för bildandet av ett albanskt kommunistiskt parti.

Den första organiserade kommunistiska gruppen inom Albanien bildades 1929 i Korea. Från den Albanska Kommunistiska Gruppen i Sovjetunionen sändes Ali Kelmendi för att arbeta illegalt i Albanien under Ahmed Zogus diktatur. Han organiserade kommunistiska celler och tog kontakt med gruppen i Korea. År 1933 bildades den första arbetarorganisationen i Albanien: ”Puna” — arbete — den samlade arbetare och småbyggmästare som sögs ut av entreprenörer. Den fick 500 medlemmar och leddes av kommunister. För att undvika polisförföljelse kallades ”Puna” en opolitisk organisation. De albanska kommunisterna hade — under de svåraste förhållanden — börjat bygga upp såväl en legal som en illegal apparat.

De ledde strejkrörelserna, de sökte organisera fackföreningar, de skolade sig. År 1935 återvände Riza Cerova från Sovjetunionen. Han stupade i augusti samma år då han deltog i den borgerligt ledda resningen mot Ahmed Zogu. Kommunisterna som deltog i denna resning hade varit väl medvetna om dess svagheter och de ringa möjligheterna till framgång; de hade dock bedömt det så att resningen var av värde. Ali Kelmendi rapporterade till Komintern:

”Detta var eldprovet för de albanska kommunisterna och de bestod detta prov med ära och visade sig vara värdiga bröder till andra länders kommunister.”Innan Riza Cerova stupade i kampen mot Ahmed Zogus gendarmer hade han skrivit till sin familj; folket — skrev han — kunde nå frihet först när de utsugande klasserna störtats.

Men resningen hade skrämt Ahmed Zogu och han tvangs gå med på vissa reformer. Samtidigt ökade strejkrörelsen. Vid oljefälten hade den halvlegala fackföreningen byggts upp. När arbetarna gick i strejk för människovärdigare förhållanden sände Ahmed Zogu sina gendarmer för att krossa strejken. 60 arbetare sattes i fängelse, 300 deporterades. Under år 1936 växte demonstrationerna. Sammanstötningarna med gendarmerna blev allt bittrare. I december 1936 rapporterade Ali Kelmendi om arbetet i Albanien på det möte för al-banska kommunistiska aktivister som Balkanavdelningen inom Ko-mintern organiserat i Moskva för att analysera situationen i Albanien och de uppgifter som Komintems VII världskongress ställt. Uppgiften måste vara, sade Ali Kelmendi i sin rapport, att bilda ett organiserat centrum inom Albanien vars uppgift vore:

”att stärka och leda de existerande kommunistiska grupperna, att organisera den kommunistiska rörelsen i hela Albanien samt att inkalla en konstituerande kongress för Albaniens Kommunistiska Parti.”

Mötet diskuterade hans rapport och gick sedan till beslut. Besluten fastställdes av Komintern och nådde den Kommunistiska Gruppen i Korea på hösten 1937. De gamla cellerna skulle upplösas — de hade gett upphov till sekteristiska tendenser — kommunisterna skulle utföra massarbete i de legala och halvlegala organisationerna. Det fanns motstånd mot denna linje; många kommunister var vana vid cellerna och hade svårt att överge denna arbetsform. Men den nya linjen genomfördes och kommunisterna arbetade inom alla organisationer — från handelskammaren till skolungdomsorganisationer-na. I kommunalvalen kunde kommunisterna samverka med de demokratiska elementen och i Korea vann det demokratiska blocket 86% av rösterna. Den nyvalda kommunalstyrelsen i Korea leddes av kommunister och genomförde en serie reformer. I september 1938 uttalade den kommunistiska gruppen i Korea:

”Vi måste arbeta överallt där folk samlas, i de statliga organisationerna, i skolorna, i klubbarna, i de religiösa församlingarna, i kvinnoklub-bama och överallt. . . Makten ligger hos folket; utan massorna är vi bara en handfull individer . .Det fanns motsättningar mellan de olika kommunistiska grupperna i landet. Dessa motsättningar försvårade arbetet.

En ver Hoxha hade gått ut lyceet i Korea år 1930 och studerat i Frankrike. Där blev han kommunist. Han återvände till Albanien 1936, började som lärare, först i Tirana och sedan i Korea. Han blev medlem av den

Kommunistiska Gruppen i Korea. Arbetade aktivt där. Han avskedades som lärare efter ockupationen och begav sig till Tirana där han arbetade politiskt och byggde upp motståndsrörelsen. Ockupationen gjorde det allt nödvändigare att skapa ett enhetligt kommunistiskt parti. På våren hade den väpnade kampen börjat, den leddes av Myslim Peza. I diskussioner med Enver Hoxha accepterade Myslim Peza att kommunisterna ingick i hans styrka. Den 15 april 1944 sade Enver Hoxha:

”Vår kamp började inte efter det att Sovjetunionen kommit med i kriget; men Sovjetunionens deltagande i kriget gav vårt folk känslan av att det blod de offrat inte offrats i onödan.”

Under kampen mot ockupanterna enades de olika kommunistiska grupperna. Den 28 oktober år 1941 — årsdagen av den fascistiska ”Marschen mot Rom” — organiserade kommunisterna en massdemonstration mot ockupanterna i Tirana. Denna demonstration avslöjade hela ihåligheten i italienarnas och feodalherrarnas makt. Enver Hoxha hade organiserat demonstrationen och själv lett den. De fascistiska myndigheterna lyckades inte ta honom till fånga — men de dömde honom till döden ”in absentia”.

Mellan den 8 och den 14 november år 1941 möttes i Tirana representanter från de kommunistiska grupperna. För att övervinna de gamla motsättningarna beslöts att ingen som suttit i ledande position i någon av grupperna skulle väljas till den nya regeringen.

Partiet organiserades som ett kommunistiskt parti. Dess strategiska målsättning var:

”Att kämpa för det albanska folkets nationella självständighet och för folkets demokratiska regering i ett Albanien som befriats från facis-men.”

Erfarenheterna från nederlaget 1924 hade visat att de feodala klasserna var imperialisternas främsta stöd inom Albanien. Huvudkraften var arbetarna och bönderna och man beslöt:”Att upprätta militära enheter och sprida dem bland de arbetande massorna i städerna och på landsbygden.”

Partiet skulle:

”. . . förena sig med alla de patrioter som verkligen önskar ett fritt Albanien, med alla de ärliga albaner som vill kämpa mot fascismen.”

För att befria landet skulle man:

”... förbereda folket politiskt och militärt att delta i en allmän väpnad resning vilken enar alla de patriotiska och anti-fascistiska krafterna i kampen.”

Partiet skulle:

”. . . utveckla kärleken till Sovjetunionen . . .” och:

. . understödja kärlek och nära vapenbrödraskap mellan det al-banska folket och de balkanska folken, speciellt de serbiska, grekiska, montenegrinska och makedonska folken . . .”

Så bildades Albaniens Kommunistiska Parti och det var efter att ha studerat dessa dokument och diskuterat det nya partiets centralkommitté som Komintem bad ”Walter” (Tito) ta kontakt med det nya partiet, meddela att det blivit erkänt som Albaniens Kommunistiska Parti (Sektion av Kommunistiska Internationalen) och ge politiska direktiv och råd. De jugoslaviska kommunisterna gjorde sin plikt som kommunister — medlemmar av ett världsparti — men de var inte — som det kan tyckas av deras senare uttalanden — själva detta världspartis generalstab. Den 8 september 1968 samlades de gamla partisanerna i Rec för att fira tjugofemårsminnet av sin seger i slaget om Rec i augusti—september 1943. Dit hade kommit folk från hela trakten. De kom vandrande ned från bergen ovanför Shkodra. Huvudtalare var Koco Theodosi, industriminister och suppleant i politbyrån. De sovjetiska trupperna hade just ockuperat Tjeckoslovakien. Theodosi rapporterade inför folket om de åtgärder regeringen vidtagit för attstärka beredskapen mot ett tänkbart försök från de sovjetiska generalernas sida att gå till angrepp även mot Albanien och Jugoslavien. Det jugoslaviska folket skulle heller inte låta sig ockuperas. Albanerna skulle bistå det jugoslaviska folket i en sådan försvarskamp. Men mötet i Rec var inte bara ett

politiskt möte, det var också en folkfest. Man satt vid långbord — ministern satt inte bättre än andra, hade heller ingen vakt — drack öl och pratade och de gamla partisanerna bjöd på hembränt. Det finns ingen motsättning mellan dessa två inslag; det politiska allvaret och folkfesten. Den gamle partisanen — veteran från kampen mot italienarna 1920 och kampen mot italienare och tyskar under världskriget — gör plats på bänken när vi kommer och säger: Bara man vill så finns det alltid plats för ännu en gäst." Han bjuder på brännvin. En stund senare säger han: "Nu är jag kollektivjordbrukare. Det går framåt. Det är som kamrat Enver säger:Med hackan i ena handen och geväret i den andra bygger vi vårt land." Albanien var det enda land i Europa som helt befriade sitt eget territorium med egna styrkor. Inga främmande trupper befriade någon del av Albanien. Segern var möjlig tack vare Sovjetarméns seger; Stalin krossade Hitler — så kunde albanerna befria sig. Men det är viktigt att komma ihåg att Albanien inte befriades av främmande trupper; det kom att bestämma dess utveckling. När kriget slutade med seger och de sista tyska trupperna var fördrivna 29 november år 1944 då var Enver Hoxha ministerpresident i den provisoriska regeringen och den Nationella Befrielsearmén bestod av 70 000 man. Det fanns år 1943 709 medlemmar av Albaniens Kommunistiska Parti. Folket hade vapnen och den politiska väg Albanien gick bestämdes icke av främmande trupper. Stalin hade befriat Albanien genom att krossa Hitler — men hans trupper stod aldrig påalbansk mark. Före kriget hade det inte funnits några partier i Albanien. Kommunistiska partiet bildades 1941 med hjälp av Komintern; det blev det första — och enda — partiet i landet. Till skillnad mot andra befriade länder hade också den gamla statsapparaten helt krossats av befrielsearmén. Den 1 oktober 1943 hade partiet ställt uppgiften: "Den första frågan som måste tas upp är statsmakten . . . upprättandet av Nationella Befrielseråd överallt . . .Det får inte finnas någon tvetydighet — någon annan makt än de Nationella Befrielserådens får icke existera." Den nationella befrielsen var samtidigt den sociala revolutionen. Makten gick över i folkets händer när feodalherrarnas, de utländska nickedockornas och bourgeoisins stat fullständigt slogs sönder. Nu under uppbygget av socialism fortsätter revolutionen. Ett viktigt instrument är Flete Rufe — Blixt-Blad. Var och en har rätt attskriva kritik mot — namngivna — myndigheter och befattningshavare inom stat, parti och organisationer. De kritiserade har ingen rätt att ta ned kritiken från anslagstavlan, det är straffbart att på något sätt ingripa mot den som kritiserar och de kritiserade är skyldiga att inom 3 dagar sätta upp en skrivelse med sin förklaring. Dessa Flete-Rufe finns i alla städer på alla arbetsplatser, skolor och hyreshus. I början drog sig många för att kritisera "mäktiga personer" offentligt. Detgick emot all tradition. Nu ökar dock kritikens betydelse. Före kriget var 80% av Albaniens befolkning analfabeter. Under befrielsekriget — i mars 1953 — beslöt partiet att ". . . organisera kurser mot analfabetism . . . för att ge våra bönder möjligheter att njuta kulturens frukter som de tidigare reaktionära regimerna undanhållit dem." Efter befrielsen genomfördes obligatorisk och kostnadsfri skolgång för alla barn. Samtidigt lagstiftades om obligatoriskvuxenutbildning för alla analfabeter under 40 år. 345 000 vuxna analfabeter gick i dessa kurser och år 1955 var analfabetismen utrotad utom bland de som varit äldre än 40 år (och som av åldersskäl inte omfattats av den obligatoriska vuxenundervisningen). Barndaghemmen byggs ut, den åttaklassiga obligatoriska skolan har införts — också på landsbygden. Universitetet i Tirana utvidgas. Inom skolväsendet har Albanien tagit språnget från ettunderutvecklat land där skolorna befann sig i händerna på utländska munkar och utländska lärare — som lärde barnen mer om Frankrikes historia än om Albaniens, mer om Italiens litteratur än om Albaniens; skolor som var ett uttryck för utländsk dominans — till ett land där de egna institutionerna utbildar vetenskapsmän och tekniker. 1968 höll man på att diskutera skolans utformning. Denna diskussion genomfördes inte av "experter", den genomfördes av helafolket. Man diskuterade betygssystem och läroplaner och det var vitt skilda uppfattningar. Först därefter genomfördes den nya skolreformen. Ungdomarna bygger i Albanien vägar och järnvägar, bryter mark i bergen, terrasser för olivodlingar. Det är inte en fråga om "arbetskraft". Det kostade 35% mer att bygga järnvägen Rrogozhina-Fieri med ungdomsbrigader än på normalt sätt. Det hade lönat sig att låta ungdomen syssla med annat och i stället importerat de maskinersom skulle behövas. Men detta ungdomens eget järnvägsbygge har en annan, en icke "lönsam", målsättning. På dessa byggen får ungdomar från städer och från byar bo och arbeta samman. Studenter, jordbruksungdomar och unga arbetare får inte bara lära känna varandra; de får arbeta sig samman. Järnvägsbygget ingår i undervisningen. Ungdomarna får lära sig att de kan förändra naturen med arbete. De tvingas lösa svåra tekniska arbetsuppgifter — under överinsyn av utbildade ingenjörer.

Vid IV sektionen på järnvägsbygget Elbasen—Pishkash arbetade 4 500 ungdomar. Efter en månad avlöstes de av nya ungdomar. De leddes av 560 yrkesarbetare och ingenjörer. Av den första månadens ungdomar hade 60 stannat kvar för att vidareutbilda sig till specialister. Skoleleverna beräknades kunna fylla 60 % av en normalarbetsnorm; studenter, arbetare och jordbrukarungdom 70 %. Arbetet är politiskt. I norr hade de patriarkaliska sederna suttit djupt, där hade också kvinnans ställning varit svårast. Här på lägren blandades ungdomar från norr och söder. Flickor från bergsbyarna bodde med stadsflickorna från söder. Så uppfostrade de varandra och flickorna från norr blev självsäkrare och självständigare.

I början hade de reaktionära elementen, de före detta prästerna och andra, spritt rykten om omoralen i lägren. Man ordnade därförmed föräldrabesök i lägren. Med bussar hämtade man föräldrarna från bergsbyarna i norr. Den unga barnmorskan i Borshi säger: ”Nu föds alla barn här i trakten på sjukhus. Det är bättre så. Vi har själva byggt det men staten betalar alla omkostnader. Patienterna? Patienterna betalar ingenting. Man skall väl inte betala för att man blir sjuk eller skall föda barn? Det vore ju orimligt om patienterna betalade någonting.”

Patrioter, ockupanter och ”patrioter”

Det var i mitten av september 1968. Vi hade kommit in till Tirana. På vägarna ute i landet hade vi mött marscherande trupper. Det var ingen preussisk marsch; det var beväpnade albaner som vandrade mot bergen i slutna formationer. Officerarna hade inga gradbeteckningar eller epåletter.

På natten trampar det utanför hotellet. Vi gick ut. Den mörka gatan var fylld av soldater, led vid led, de marscherade ut ur staden. De gick helt tysta i mörkret upp mot bergen.

Sovjetunionen hade anfallit Tjeckoslovakien; Albanien hade trätt ut ur Warszawapakten; det hölls möten över hela landet; vapen delades ut till folket och soldaterna marscherade ut ur Tirana för att gå i ställning i bergen.

Nästa dag bad man Gun att inte fotografera uppe i bergen. Man hade intagit försvarsberedskap.

— Det blir nog inget anfall denna gång; men man kan aldrig veta.

Den 12 september 1968 hade Mehmet Shehu, ordförande för ministerrådet talat i Folkrepubliken Albaniens Folkförsamling. Flan ställde förslaget att Folkrepubliken Albanien skulle utträda ur W arszawapakten.

Mehmet Shehu var veteran från Internationella Brigaden i Spanien, han hade lett partisanerna i Mallakastra och den 15 augusti 1943 hade han utsetts till kommendant för Första Stötbrigaden. Det var han som lett slaget om Tirana i november 1944 där mer än 2 000 tyska ockupanter stupade innan Första Stötbrigaden kunde befria staden den 17 november 1944 efter nitton dagars strider.

Nu talade han inför Nationalförsamlingen i regeringens och centralkommitténs namn:

”. . . Alltså har vårt parti och vår regering sedan länge varnat medlemsländerna i Warszawapakten för att den revisionistiska klicken i Sovjetunionen försöker använda denna pakt 'som ett instrument försin stormaktschauvinistiska politik’ och att den ställer Warszawapak-ten i tjänst hos samarbetspolitiken mellan Sovjetunionen och Förenta Staterna.

Livet självt har bekräftat dessa vårt partis och vår regerings objektiva förutsägelser. Det har nu visats inför hela världen genom detta barbariska angrepp från sovjetrevisionisterna och deras lakejer, medlemmar av Warszawapakten, mot den Tjeckoslovakiska Socialistiska Republiken och det Tjeckoslovakiska folket. . . Angreppet genomfördes i Warszavapaktens namn på det mest perfekta sätt. Det var en fascistisk aggression . . . Sovjetrevisionisternas och deras lakejers angrepp mot Tjeckoslovakien och det tjeckoslovakiska folket har på ett fruktansvärt sätt smutsat Sovjetunionens, sovjetfolkets, sovjetsoldater-nas ära och anseende. Under det andra vär) -skriget kom Stalins sovjetsoldater till Tjeckoslovakien som befriare, men nu— när de blint följer den revisionistiska Bresjnev-Kosygin-klickens order — visar sig sovjet-soldatema inför det tjeckoslovakiska folket som ockupanter. . . Vilka fruktansvärda och tragiska förändringar sedan den store Stalins död!

. . . Varför accepterar Förenta Staternas imperialister att Tjeckoslovakien ockuperas av de fem Warszawapaktsländernas arméer? Därför att intressesfärerna sedan länge har delats upp! Tjeckoslovakien tillhör de sovjetiska revisionisternas område ... I dag är det en historisk plikt för alla världens folk att resa sig, enas och kämpa utan kompromisser ända till slutet mot Förenta Staternas och Sovjetunionens allians för att behärska världen ... Jag uppmanar er, kamrater deputerade, att enhälligt godkänna förslaget om att Folkrepubliken Albanien träder ut ur Warszawapakten . . .”

Detta är en politik som inte bara står i överensstämmelse med det albanska folkets bedömning av det fega angreppet på Tjeckoslovakien; det är också en politik som skall säkra Albaniens självständighet. Denna politik grundas på den albanska folkbeväpningen:

”Det är inte bara de väpnade styrkorna som försvarar vårt socialistiska fosterland; det är hela det väpnade folket. Män och kvinnor, unga och gamla.”

Stödet från Kina är viktigt; men avgörande för Albaniens försvar är att hela det albanska folket är beväpnat. I alla byar finns det vapen. Tio minuter efter larm skall hela byns befolkning vara beredd på strid. Det har alltid varit gott om vapen i Albanien; men aldrig har folket varit så beväpnat som nu.

Det sägs ofta att Albanien är ett ”stalinistiskt land”. Nåja. Detberor på vad man menar med ”stalinistiskt”. Husak skulle inte drömma om att dela ut vapen till tjeckiska och slovakiska ungdomar. Han skulle inte överleva många timmar. Kadar skulle inte dela ut k-pistar i Ungerns byar. Bresjnev skulle inte gå omkring och ge de sovjetiska studenterna handgranater.

Albanien är ett fattigt land. Där finns många svårigheter. Men ett land där hela folket är beväpnat och där det finns skarpa skott i varje stuga kan inte regeras av en liten klick mot folkets vilja. Det är en mycket enkel sanning. Husak, Kadar, Bresjnev inser denna sanning mycket väl.

Den Befrielsearmé som bildades under kriget var en politisk armé, en demokratisk armé. Dess disciplin var en medveten disciplin. Kommendanten och den politiske kommissarien hade sina uppgifter; men de var inte ”överordnade” i vanlig mening. Alla stridsoperationer, alla utnämningar, alla kadrer, diskuterades av enheterna. Det är nödvändigt med ledare, det är nödvändigt att ge order; men dessa ledare kunde leda därför att de ledde en demokratisk armé i vilken alla politiska och sociala frågor diskuterades och där ingen ”stod över kritik”.

Under kriget sökte fascisterna och ockupanterna skapa sig en politisk bas i Albanien genom att propagera ”Stor-Albanien”, det ”etniska Albanien”. Detta ”etniska Albanien” var de albanska patrioternas krav från adertonhundratalet, från 1912, från 1920. Det finns -—- som Lenin påpekat — inte det folkligt demokratiska krav som inte i ett givet läge kan missbrukas i reaktionens tjänst. Att bekämpa denna föreställning och upprätta ett broderligt samarbete med de serbiska, montenegrinska, makedonska och grekiska patrioterna var en av de politiska huvuduppgifterna i det nationella befrielsekriget. De nationella frågorna var klassfrågor; de nationella frågorna skulle efter kriget lösas på ett riktigt sätt i det befriade Balkan där befrielsen från ockupanterna också skulle lägga grunden till en social befrielse.

Jag har skrivit att ”hela folket” är beväpnat. Det är sant om man med ”hela folket” menar ”hela det arbetande folket”. Det är inte sant om man med ”hela folket” menar att även de reaktionära elementen, de gamla jordherrarna och deras lakejer är beväpnade. De är inte beväpnade. De har ingen makt. Det är det arbetande folket — den överväldigande majoriteten — som är beväpnad och denna majoritet har makten och vapnen och är beredd att bruka dem omden foma härskande klassen — den lilla minoriteten — åter skulle vilja ta tillbaka ”sin” egendom och makt. Detta har det albanska folket inte lärt bara av teoretiska diskussioner; de har lärt det genom dyrköpta erfarenheter. Både 1924 och under kriget.

När de italienska fascistema ockuperade Albanien då samarbetade de albanska feodalherrama och den härskande klassen i Albanien med ockupanterna. Men det gick illa för Mussolini. När han blev farlig för den italienska bourgeoisin störtade de honom och sökte kontakt med Storbritannien och Förenta Staterna. Ty motståndet mot Mussolini höll på att växa till social revolution. Den italienska bourgeoisin ville fred. Inte därför att den var

fredlig men därför att svartskjortorna inte längre kunde hålla det italienska folket nere. Den italienska bourgeoisin behövde hjälp — så som den franska behövt hjälp 1940.

Det fanns en olikhet. En avgörande olikhet. Storbritannien och Förenta Staterna befann sig i krig med det fascistiska Tyskland. Att krossa hitlerismen var nödvändig för att folken i Europa skulle befrias. Men de italienska kommunisterna såg blott denna olikhet, de såg inte likheten med 1940 och de såg inte klart Storbritanniens och Förenta Staternas klassintresse i kriget och de lämnade ifrån sig sina vapen och de blev ”lagliga” och för det lider det italienska folket än i dag och för det svälter man i Syditalien än i dag.

I Albanien gick det annorlunda:

Den 8 september år 1943 kom vapenstilleståndet mellan Italien och de allierade. Den 10 september år 1943 telefonerade Ribbentrop till Herman Neubacher, ”Der Sonderbeauftragte des Auswärtigen Amtes för den Siid-Osten” i Belgrad och meddelade att ”der Fiihrer” önskade:

”. . . ett på eget initiativ självständigt Albanien.”

Nästa dag flög Herman Neubacher till Albanien.

”Läget var inte särskilt förvirrat. Sydalbanien var delvis i de kommunistiska partisanernas händer. Mot dem hade italienarna haft ringa framgångar. Därför hade redan innan omvälvningen en tysk division förlagts till Elbasan. Dessa partisaner var våra säkra guerilla-motstån-dare under den kommande tiden.

De nationalistiska kämparna som gått till skogs mot den italienska ockupationen (Balli Kombetar = Nationella Fronten) kunde enligtregeln om huvudfienden inte bli farliga för oss. För dem var — liksom i Jugoslavien och Grekland — kommunisterna huvudfienden . . . ’Balli Kombetar’-folket kämpade aldrig mot våra trupper. De drog sig undan eller vände sig mot partisanerna i söder. Endast Abbas Kupi som kände sig som kung Ahmed Zogus ståthållare blev kvar med — som det sades — något mer än tusen anhängare i området mellan Tirana och Shkodra, hos honom fanns också engelska förbindelseofficerare. Vi lät honom vara i fred och han oss. Han hade gott rykte i landet och den konstituerande nationalförsamlingen (den tyska quislingregeringen J.M.) sände till honom i skogen i oktober 1943 en högtidlig hälsning — det gjorde inte oss något ont.”

Storgodsägarnas quislingregering utropade nu ”Stor-Albaniens” oavhängighet. Denna quislingregering hjälpte de tyska ockupanterna att bekämpa partisanerna och:

”. . . Fiqri Dino . .. hade goda förbindelser med Abbas Kupi i vars högkvarter engelsmännen befann sig. Redan i början av sin kandidatur hade Fiqri Dino meddelat mig att han blott kunde överta regeringen om Tyskland lämnade utrustning för två bergsdivisioner (med pansar). Jag är fortfarande övertygad om att detta krav utgick från Abbas Kupi som uppenbart hade överlagt med sina engelska förbindelseofficerare om hur man — innan de tyska trupperna drog bort, vilket inte kunde dröja länge — skulle kunna komma i besittning av en vapenarsenal med vilken man kunde stå emot de röda partisanernas tilltagsenhet. Denna min åsikt bestyrktes av det förhandlingsförsök som den siste chefen för Intelligence Service i Albanien gjorde. Han ville förhandla med oss med anledning av tillbakatåget från Balkan och då kriget i alla fall var förlorat för Tyskland ville han att de tyska trupperna skulle stanna kvar i Albanien och hålla sina stödjepunkter och inte överlämna vapen till befolkningen till dess vi ’med bibehållen ära’ kunde transporteras bort som krigsfångar. Liknande anmodanden kom genom underrättelsetjänsten även rörande en av våra divisioner (general Lanz) som befann sig i Nordgrekland . . . Denna oundvikliga utveckling av motsättningarna mellan de nationalistiska och kommunistiska motståndsrörelserna hade också i Grekland och Albanien fört till att de nationalistiska frikårerna hade fått upphöra med sin aktiva kamp mot ockupationstrupperna. De engelska förbindelsestabernas ansträngningar att uppnå ett sammangående mellan de båda grupperna förblev resultatlösa. På jugoslavisk mark gjordes dessa ansträngningar på fullt allvar, i Grekland och Albanien däremot med ringa eftertryck. För England och dess korta väg till Indien var det två helt olika saker om norra Balkan eller Egeiska havet blev bolsjevikiskt.Också det trånga Otrantosundet vid vilket Albanien låg och vars be-härskare kunde spärra av det nordliga Adriatiska havet var fortfarande av betydelse för den engelska medelhavsflottan. Därför ledde den senare passivitet som den

grekiske nationalistledaren Napoleon Zer-vas (’Edes’) och i Albanien zogisten Abbas Kupi visade, inte till någon konflikt med de engelska vännerna under det att i Serbien förde Draza Mihajlovics uppträdande till konflikt. Han var också förbittrad över det verksamma stöd som engelsmännen gav Titos partisaner. . . Jag har redan förut beskrivit hur engelsmännen vid början av vårt återtåg från Balkan och Grekland försökte ta kontakt med den tyska sidan. På engelskt håll var oron stark och berättigad att de tyska truppernas återtåg från detta område kunde leda till att kommunistmakten upprättades. Därför hade engelsmännen när de tyska styrkorna började dra sig tillbaka från de grekiska öarna och från det grekiska fastlandet inte på ett verksamt sätt stört operationerna då de inte ville underlätta arbetet för de röda partisanerna. Då sökte också den engelske 'general Ättika’ Scobie ett samtal. . . med mig. I det tyska högkvarteret tryckte jag på mycket starkt för att få tillstånd till ett sådant sammanträffande .. . men min anhållan blev omedelbart avslagen. Engelsmännens prognos var riktig... I Jugoslavien lät Västmakterna sakerna ha sin gång. Där hade Tito blivit det avgörande ögonblickets man och Adriatiska havet var ett andra rangens problem . . .”

Samtidigt som engelsmännen förde dessa förhandlingar med tyskarna och genom Fiqri Dino — quislingen — sökte skaffa Abbas Kupi tyskt pansar att användas mot partisanerna så lät det allierade överkommandot i Medelhavet meddela Enver Hoxha:

”. • • gör ert yttersta för att se till att era styrkor inte uppträder fientligt mot Abbas Kupis trupper . . .”

Överste Palmer, chef för den Brittiska Missionen i Albanien, bad i september år 1944 om tillstånd för brittiska specialförband att landstiga var de ville i Albanien. Men albanerna hade redan gått till generalangrepp mot tyskarna och fann denna ”hjälp” överflödig. Överste Palmer fick inresetillstånd för 18 personer.

När britterna försökte landstiga i Albanien lät Enver Hoxha hälsa dem välkomna som vänner och stora allierade — och förklarade att därest inte trupperna omedelbart lämnade albanskt territorium skulle de betraktas som främmande trupp på albansk jord och drivas bort med vapenmakt.Det var sovjetarméns stora segrar över de tyska trupperna som avgjorde kriget i Europa och som gjorde Albaniens befrielse möjlig; men Albanien befriades helt av albanska styrkor och dessa styrkor förföljde de slagna tyska trupperna in i Jugoslavien och på den jugoslaviska Befrielsearméns anmaning bidrog de V:e och VI :e albanska divisionerna till Jugoslaviens befrielse från de tyska ockupanterna.

Befrielsekriget var ett nationellt krig, ett fosterländskt krig. Men det albanska folket hade lärt av historien och kunde skilja mellan vän och fiende. De gamla härskande klasserna var beredda att samarbeta med vilken utländsk ockupationsarmé som helst, italiensk, tysk, brittisk; så länge den bevarade deras klassprivilegier. Och i valet mellan tyska ockupationsadministratörer och röda partisaner tvekade inte britterna. Också för dem var det en fråga om krigets klasskaraktär.

Varför dömdes inte Xoxe till döden?

Den 10 juni år 1949 meddelade Radio Tirana att Koci Xoxe, f.d. generalmajor, f.d. vice ministerpresident och inrikesminister i Folkrepubliken Albanien, f.d. organisationssekreterare i Albaniens Kommunistiska Parti dömts till döden för högförräderi mot Albanien i jugoslavisk tjänst. Den 13 juni samma år kunde Radio Tirana meddela att domen gått i verkställighet och Koci Xoxe arkebuserats.

Vad hade hänt? Hade det varit en häxprocess? en skenrättegång? en privat uppgörelse? eller hade det verkligen funnits en grund? vilken var då denna grund?

Ett år tidigare 1 juli 1948 hade i Tirana publicerats en kommuniké från Albaniens Kommunistiska Partis centralkommitté. Där hette det bl.a.:

”Albaniens Kommunistiska Partis centralkommitté solidariserar sig enhälligt och fullständigt med resolutionen från de Kommunistiska Partiernas Informationsbyrå . . . Ledarna för Jugoslaviens Kommunistiska Partis centralkommitté har försökt förvandla. .. (vårt) . . . fosterland till sin egen koloni . . . förstöra vårt lands och vårt

partis självständighet.”

Samma dag överlämnade Folkrepubliken Albaniens utrikesministerium en not till Federativa Folkrepubliken Jugoslaviens legation i Tirana. I denna not förklarade Folkrepubliken Albanien att den bröt samdiga ekonomiska avtal, konventioner och protokoll mellan sig och Federativa Folkrepubliken Jugoslavien. Noten angav som orsak j

. . Den jugoslaviska regeringen sökte överta förvaltningen av vårt lands ekonomi, vilket fick till följd att den politiska administrationen övertogs, med andra ord att Folkrepubliken Albanien förlorade sin självständighet och oavhängighet. Under det att den gömde sig bakom demagogiska fraser som 'övergång till socialism’, Våra två ländersallians’ och drog nytta av det stora förtroende som det albanska folket och dess regering hyste för Jugoslaviens broderfolk förändrade den jugoslaviska regeringen såväl principerna som praktiken för de ekonomiska planernas samordning och genomförde brutalt en härskarpolitik i vårt land, en ekonomisk politik av kolonial utsugning.”

Det var tjugofem avtal som Albanien då upphävde. De rörde alla områden av Albaniens ekonomiska liv. Genom dessa 25 ekonomiska avtal och protokoll hade den jugoslaviska regeringen total kontroll över Albanien. Albaniens kamp för sin nationella självständighet har varit lång och besvärlig — den 1 juli 1948 är ett av den albanska självständighetens viktiga datum.

Den jugoslaviska reaktionen kom i form av en not den 3 juli. Tonfallet i denna not säger mycket om den jugoslaviska regeringens syn på Albaniens självständighet:

”Det finns i diplomatins historia inget motstycke till ett sådant brutalt och ensidigt brott mot vissa av sina fördrag av ett land som handlar tvärsemot sina egna intressen under det det tölpaktigt förolämpar den andra parten. Våra militära specialister blir på ett fientligt sätt utkastade från Albanien och vår armé och dess ledare förolämpas på det plumpaste sätt.”

Nu — tjugotvå år senare — står det klart för alla att Albanien den gången höll på att förvandlas till en jugoslavisk delstat; att de storserbiska drömmarna från balkankrigets och mellankrigets period höll på att förverkligas. Den förklaring som den jugoslaviska regeringen länge spred och som länge upprepades på olika håll har — i historiens ljus — visat sig oriktig:

”Men på en natt, den första juli 1948 efter det att den ökända Komin-form-resolutionen publicerats, bröt den albanska regeringen ensidigt ... På order av vissa ledare i Sovjetunionen började den albanska regeringen ... På detta sätt omvandlades den albanska regeringen till ett instrument. . .” (Jugoslaviska regeringens not 12 november 1949)

Det var inte så att ”vissa ledare i Sovjetunionen” gav den albanska regeringen en ”order” att följa Kominform-resolutionen; Komin-form-resolutionen gav den albanska regeringen möjlighet att befria sig från kolonisationen.

— Stalin krossade Hitler och gjorde det möjligt för oss att befriaoss från de tyska ockupanterna och Stalin avslöjade de serbiska chauvinistema i Belgrad och gjorde det möjligt för oss att befria oss från deras herravälde, sade en albansk kommunist.

Men vad hade då hänt sedan ”Walter” (Tito) sände instruktörer till Albanien på Kominterns uppdrag? Och vad hade hänt med Balkanfederationen? Och vad hade Xoxe egentligen gjort?

På hösten 1968 var vi i bergsbyn Dardha söder om Korea. Vi diskuterade jordbruk och kollektivets arbete. Det var 600 arbetande i jordbrukskooperativet, det omfattade 5 byar om sammanlagt 1 300 invånare. Man hade förenklat administrationen.

— Det är nu 11 personer som sysslar med administrativt arbete. Men ingen av dem arbetar på heltid med administrationen. Ordföranden ger 150 arbetsdagar per år till administrativt arbete, de tio andra 100 arbetsdagar per år. Vi vill inte ha några heltidsadministratorer i vårt land egentligen. Nu prövar vi nya vägar. Genom att de arbetar i produktionen större delen av året får de lättare att lösa de administrativa uppgifterna.

— De blir inte ämbetsmän.

— Inte byråkrater.

Det var mycket som uppnåtts — varje by hade barndaghem — men mycket återstod:

— Brödet har varit en svår politisk fråga. Varje familj bakade eget matbröd. Tänk dig det. Hundratals och åter hundratals bakugnar som eldades varje dag. Det var slitsamt för kvinnorna. Det var ett allvarligt politiskt problem. Å ena sidan var det ett slöseri med arbetskraft och det stärkte hela tiden den gamla individualistiska inställningen, å andra sidan menade många att ett kollektivt bröd nog inte skulle vara så gott som det egna brödet. Vi fick arbeta mycket länge. Till slut fick vi fram ett bröd som alla menade var bra. De som bakade bäst i byn bakade det. Nu har vi kollektivt bröd och nu har kvinnorna mer tid för samhälleligt arbete. Det har befriat dem.

-— Men plommonbrännvinet är inte kollektivt?

— Det har inte gått ännu. Var familj bränner ett hundratal liter varje år. Var och en har ju plommonträd. Det här har ju varit en kristen by så här har det alltid druckits brännvin. Vi diskuterar frågan oni brännvinet. Men ännu vill nog de flesta bränna sitt eget. Och det kan ju inte vara tal om att man kommer med förbud och bestämmelser över folk. Kollektiviseringen måste vara frivillig. Menvi diskuterar frågan och arbetar politiskt och så småningom kommer vi att lösa den.

På kvällen satt vi samman med gamla partisaner och sådana som varit med redan under trettiotalet. Man sjöng. Man hade sångar-tävlingar och sjöng mot varandra. Och man sjöng sångerna om Dimitrov.

År 1969 var vi hos ungdomarna som byggde järnväg utanför El-basan. En äldre man arbetade samman med dem:

-—- Nåja, jag är inte ungdom precis. Men jag tycker det är trevligt med ungdom. Och så är det det att jag ju egentligen inte är alban. Jag är makedonier, jag arbetade i den makedonska rörelsen. Men du vet hur det är på andra sidan gränsen och jag har hamnat här nu.

Den balkanska samhörigheten existerar. Albanerna glömmer inte Dimitrov. Inte heller inom landet för de en chauvinistisk politik. Sverige har en finskspråkig minoritet vid gränsen mot Finland. Albanien har en grekiskspråkig minoritet vid gränsen mot Grekland. Den svenskspråkiga minoriteten i Finland behandlas på bästa sätt av Finlands myndigheter. Den grekiska regeringen har envetet hävdat att den befinner sig i krig med Albanien (sedan Mussolins anfall på Grekland år 1940 då Albanien var ockuperat av de italienska fascisterna).

Sverige sägs vara ett föregångsland, ett klart skinande ljus i världspolitiken. Sverige talar med jämna mellanrum i FN om de förtryckta nationerna. Sverige är också ett högt utvecklat land som har råd att lägga ned stora summor på skolväsendet. Albanien är ett land som utvecklas ur fattigdom men som satsar stora delar av sina resurser på skolor.

All vetenskaplig erfarenhet visar att barn får den bästa utvecklingsmöjligheten om de lär sig att läsa på sitt modersmål. Riksspråket lärs då som andra språk.

Sverige tillåter inte sin finsktalande minoritet att börja skolan på finska språket. Sverige förklarar att det finska språket är ett litet och onödigt språk och att det vore dyrt att ha en finskspråkig grund för undervisningen i Tornedalen. Sverige menar att det räcker med det svenska språket. (Annat än som tillvalsämne i de högre klasserna.) Sverige menar att de finsktalande egentligen vill glömma sitt språk så fort som möjligt och Sverige har sökt hjälpa dem att glömma sitt språk i flera generationer och i det statsägda LKABrs bostäder är det inte tillåtet att sätta upp antenner för att ta in finländsk TV och detstatsägda bolagets tjänstemän plockar ner sådana antenner och om de boende finskspråkiga envisas med att sätta upp dem kan de straffas.

Men i Albanien — som har så stora svårigheter att kämpa mot — där läser den grekiska minoriteten grekiska som första språk i skolorna. Där har minoriteten rätt att behålla sitt språk. Där diskrimineras inte de som har grekiska till modersmål.

Detta är olikheten mellan en kapitalistisk och borgerligt chauvinistisk politik och en socialistisk och icke-chauvinistisk politik i språkfrågor. (Och i Albanien är det inte förbjudet för hyresgästerna i statsägda hus att sätta upp TV-antenner riktade mot Italien.)

Inför det turkiska väldets upplösning och de kommande Balkan-krigen hade Balkanfederationen ställts som lösningen på de nationella problemen. Det hade varit en riktig lösning och den förebådade den lösning som Lenin gav åt nationalitetsfrågan i revolutionens Ryssland. Men den hade inte blivit förverkligad, den hade blivit en uppmaning. Det blev inte arbetarklassen på Balkan som kom att leda nationsbildningen; det blev de chauvinistiska bourgeoisierna och hovklickarna.

Balkanfederationen kom att kvarstå som den kommunistiska rörelsens lösning på nationalitetsfrågorna på Balkan under tjugotalet. Men de balkanska staterna utvecklades och läget förändrades. Så kom frågan att även den förändras. Under befrielsekriget mot fascis-terna stod inte ”Balkanfederationen” utan den ”nationella befrielsen” som huvuduppgiften. Denna nationella befrielse skulle inte genomföras mot de övriga balkanfolken. Inom den albanska befrielsearmén fördes en ihärdig kampanj mot de reaktionära kretsarnas och de tyska fascisternas försök att utnyttja det gamla demokratiska kravet på det ”etniska Albanien”.

Diskussionen om Balkanfederationen och dess frågor brukar i Sverige avslutas med att någon säger:

—- Stalin var emot den. Han skällde på Dimitrov för att denne tagit upp den.

Det är både sant och falskt. Sant är att Dimitrov tagit upp frågan. Han besvarade en intervjufråga om Balkanfederationen och sade bl.a.:

”När frågan mognat — vilket den utan tvivel en gång kommer att göra — kommer den att lösas av våra folk, av de folkdemokratiskanationerna Rumänien, Bulgarien, Jugoslavien, Albanien, Tjeckoslovakien, Polen, Ungern och Grekland — märk väl, också Grekland.”

Den 29 januari 1948 skrev Pravda:

”Många läsare i Sovjetunionen har vänt sig till Pravdas redaktion och ställt frågor som kan sammanfattas i: Kan man dra slutsatsen att Pravda, genom att publicera Dimitrovs uttalande, är överens med honom om lämpligheten av att upprätta en federation av Balkan-staterna och Donaustaterna som även skulle innefatta Polen, Tjeckoslovakien och Grekland . . . Pravda anser att dessa länder inte behöver någon tvivelaktig och tillverkad federation eller konfederation eller tullunion; vad de behöver är att deras självständighet och oavhängighet befästes och försvaras genom att deras folks demokratiska krafter mobiliseras inom länderna.

Av mer tveksamt källvärde är de mycket dramatiska referat av vad Stalin skulle ha sagt till Dimitrov om detta som Djilas och Dedijer givit.

”Vi förstår, kamrat Dimitrov släpper sig lös på presskonferenser, han låter tungan löpa... du ville lysa med fina ord ... du är en gammal politisk arbetare och du har sysslat med politik i femtio år... du har uppträtt som en ungklubbist... du ville förvåna världen som om du fortfarande vore Kominterns generalsekreterare . .

Med Stalins samtal må vara hur som haver; faktum kvarstår att Dimitrovs uttalande var olämpligt och politiskt oklokt. Han hade talat som om han talat på Belgradmötet år 1909.

Polen hade just genomgått vad som närmast kan kallas ett inbördeskrig, i Tjeckoslovakien var situationen mycket spänd. I båda dessa länder kom Dimitrovs ord att användas av reaktionen för att ge en ”nationell” dräkt åt sin propaganda mot socialismen. I Grekland kämpade folket, det var fullt inbördeskrig. Dimitrov sade vad Truman längtat efter att någon skulle säga. Och liksom Stalin fick politikerna runtom i Östeuropa läsa om detta projekt som berörde alla stater från Polen till Grekland i sin morgontidning.

Den 24 december 1947 hade Greklands Provisoriska Demokratiska regering bildats. Hårda strider pågick mot Förenta Staternas och Storbritanniens imperialister och deras marionettregering i Aten. Förenta Nationernas Balkankommission hade den 29 decem-ber 1947 utfärdat en resolution som sade att varje erkännande av den

provisoriska regeringen — även om blott de facto — skulle utgöra ett gravt hot mot världsfreden. Den 7 januari 1948 hade Storbritannien informerat den bulgariska regeringen att ett erkännande av den provisoriska regeringen skulle få ”de gravaste konsekvenser”.

Då — just i det läget — tänker Dimitrov högt och säger:

”och Grekland — märk väl, också Grekland.”

Om Stalin sade till honom att han inte uppträtt som en erfaren politiker utan som en ungklubbist så var det sannerligen inte överord kamrater emellan.

Men detta var inte slutet för Balkanfederationen. Slutet kom i mars 1948 när jugoslaverna meddelade Bulgarien att de inte tänkte gå med på att skapa det förenade Makedonien som var förutsättningen för federationen. Den 28 mars inledde jugoslavien en kampanj mot Bulgarien och anklagade Bulgarien för att förtrycka det makedonska folket i Bulgarien.

Här är knuten! Det hade sedan 1909 funnits två politiska huvudlinjer i frågan om nationalitetsfrågoma på Balkan. Den ena hade varit den som Dimitrov arbetat för redan på Belgradkonferensen 1909 — den socialistiska. Den innebar de balkanska folkens nationella självständighet inom en balkansk federation. De folk det då framför allt gällde att säkra var det makedonska och det albanska. Dessa folks självständighet hade hela tiden varit starkt hotad, Albanien hade endast under svårigheter överlevt; Makedonien hade icke nått självständighet. Alltså folkens nationella självständighet — även det makedonska och det albanska — inom ramen för en demokratisk federation.

Den andra linjen hade representerats av de borgerliga chauvinis-tema. För de bulgariska chauvinisterna innebar den ”Storbulgarien” omfattande även Makedonien; för de serbiska chauvinisterna innebar den ett ”Storserbien” omfattande även Bulgarien, Makedonien och Albanien; ett rike med ”kuster vid tre hav, Adriatiska havet, Egeiska havet och Svarta havet och (som) sträckte sig från Alperna till Konstantinopel, en stormakt, det förenade Balkan” som Stefan Szende skrev i Maktspelet kring Donau 1938.

Dessa två politiska linjer uteslöt varandra. Men nu hade Jugoslavien börjat vandra den storserbiska vägen; de krav den jugosla-viska ledningen ställde var inte längre enligt 1909 års Belgradkon-ferens utan stammade från de storserbiska tankarna i mellankrigstidens Jugoslavien.

År 1942 hade ”Walter” (Tito) varit en kominternarbetare. En betrodd kommunist. Men hans handlande hade hela tiden — trots de svåra kommunikationsvägarna — varit samordnat med Komin-terns allmänna linje. År 1943 upplöstes Komintern. Organisationsformen motsvarade inte längre de nödvändiga kraven; kommunister ledde miljonarméer i två världsdelar och nationella befrielserörelser i många länder. Då blev kamrat ”Walter” den mest respekterade kommunistiske ledaren på Balkan -— Tito. Hans handlande var inte längre samordnat med ett världsparti. De albanska kommunisterna beundrade honom. De fortsatte att följa hans råd.

I den nationella frågan kämpade den albanska Befrielsearmén mot alla chauvinistiska avvikelser. Det ”etniska Albanien” var en reaktionär propagandamyt. Det albanska folket skulle nå sin nationella enhet i broderlig samverkan med övriga folk på Balkan.

Det albanska partiets inställning till utländsk inblandning motsvarade det albanska folkets historiska erfarenheter. I centralkommitténs direktiv den 3 november 1943 om de allierade missionerna i Albanien hette det:

”. . . skall icke blanda sig in i våra affärer, skall på intet sätt ses som förlikningsman mellan oss och reaktionärerna. Om vårt krig mot reaktionen faller dem på läppen är det bra; om det inte gör det står dörren på vid gavel för dem att ge sig iväg.”

Men de jugoslaviska kamraterna hade kommit till Albanien som kamrater i samma världsparti. Personer sådana som Miladin Popo-vic var nära vänner och goda kamrater med de albanska kommunisterna. Deras minne hyllas i Albanien i dag. (Miladin Popovic dog i mars 1945 efter att ha hemkallats från Albanien. Albanerna hävdar att Rankovic tog livet av honom.)

Efter det att Komintern upplösts i maj 1943 stannade de jugoslaviska kamraterna kvar som representanter för ett broderparti och en broderlig befrielserörelse. De albanska kommunisterna hade djup respekt för sina jugoslaviska kamrater. På sommaren 1943 kom Vuk-manovich-Tempo till Albanien från Tito. (Vukmanovich-Tempo skulle sedan år 1948 leda kampanjen mot Bulgarien.) Han föreslogupprättandet av en ”Balkanstab” som skulle underställas Tito. Dessa förslag framfördes samtidigt till de bulgariska kommunisterna. Den albanska centralkommittén tillbakavisade förslaget. Den kunde inte se att det skulle bidra till befrielsekampen. Men Vukmanovich-Tempo vann Koci Xoxe för sina synpunkter.

På hösten samma år sände Vukmanovich-Tempo brev till Albaniens Kommunistiska Partis centralkommitté. De albanska partisanerna opererade på båda sidor om gränsen i norr. På båda sidor bodde albaner. Han krävde att detta skulle upphöra:

”Annars kommer det att bli strider i vilka även kommunister deltar.”

Albaniens Kommunistiska Parti svarade att det aldrig accepterat tanken på ”Storalbanien”. Den rätta lösningen på problemet med den albanska befolkningen i Kossova var att den fick bestämma sitt eget öde efter det att folkets revolution segrat i både Albanien och Jugoslavien.

I november 1944 kom Velimir Stoinic till Albanien. Han angrep omedelbart vad Miladin Popovic gjort. Det var, sade han, en felaktig linje. Han försökte få Enver Hoxha avsatt och föreslog att representanter för kyrkan och storbourgeoisin skulle tas in i den Nationella Befrielsefrontens ledande organ. I detta stöddes han av Koci Xoxe och Stoinic sade inför Albaniens Kommunistiska Partis centralkommitté:

”Albanien kan inte bygga upp och utveckla sin ekonomi självständigt. Albanien är bara en munsbit för imperialisterna. Det finns ingen annan utväg för Albanien än att förenas med Jugoslavien i en federation eller på ett än närmare sätt.”

Han krävde att det albanska folket ideologiskt skulle förberedas för Albaniens sammansmältande med Jugoslavien och att Tito skulle populäriseras som:

”Symbolen för de balkanska folkens och Europas folks befrielse.”

Velimir Stoinic lyckades inte med detta; men han skaffade sig inflytande i centralkommittén och fick igenom vissa av sina krav.

Efter segern och under den första efterkrigsperioden höll Koci Xoxe i partiets organisation. Han lyckades få till stånd en situationdär alla förordningar och beslut måste gå genom hans händer och undertecknas av honom. I centralkommittén stod framförallt Enver Hoxha mot honom. Men Koci Xoxe höll i partiapparaten och samarbetade med jugoslaverna.

-—Det var en svår tid, sade en gammal kommunist till mig, vi visste inte vad vi skulle tro. Vi respekterade Tito. Vi trodde på honom. Men samtidigt var det så mycket som inte stämde. Det hölls aldrig några val i partiet. Det var som om inrikesministeriet bestämde över partiet och inte partiet över inrikesministeriet.

De jugoslaviska representanterna blev allt mäktigare i Albanien. Många oroade sig. Deras uppträdande var inte principiellt. De tog sig beslutanderätt även inom partiet och partifrågor.

Inom centralkommittén och regeringen tog Enver Hoxha upp strid på frågan om den monetära pariteten mellan Albanien och Jugoslavien. Med hänsyn till Albaniens ekonomi var detta outför-bart. Men konventionen var undertecknad och de jugoslaviska ledarna tog inte hänsyn till protesterna från Albaniens centralkommitté och regering. Den jugoslaviska regeringen krävde att den gemensamma ekonomiska plankommissionen skulle ges fullständiga befogenheter. Men den albanska centralkommittén vägrade. Den menade att då skulle den egna regeringens suveränitet helt upphöra.

Den jugoslaviska regeringen övertog steg för steg den albanska ekonomien. Den inriktade sig också på att ta över de albanska väpnade styrkorna. Framförallt ville den avsätta Mehmet Shehu, den dåvarande albanske

generalstabschefen. Men den albanska centralkommittén försvarade sig.

I juni 1947 skrev då Tito ett brev där han anklagade den albanska partiledningen för ”anti-jugoslavism”. Koci Xoxe använde sig av detta brev i kampen inom centralkommittén. Jugoslavien krävde nu att Albanien skulle samstämma alla sina planer med den jugoslaviska ekonomiska planen.

De albanska försöken att ta kontakter med broderpartier och med Sovjetunionen motarbetades av de jugoslaviska ledarna. När den albanska regeringsdelegationen under ledning av Enver Hoxha besökte Moskva för överläggningar med sovjetregeringen och sovjetregeringen gav Albanien krediter för ekonomiskt uppbygge; då begärde den jugoslaviske representanten i Moskva av albanema att få kopior på alla beslut som träffats mellan sovjetregeringen och den albanska regeringen och framhöll att den albanska regeringen intehade någon rätt att underteckna någonting utan att i förväg ha inhämtat den jugoslaviska regeringens godkännande. Den albanska regeringen protesterade i Belgrad.

Besöket i Moskva förde till att Tito ingrep personligen. I november 1947 anklagade han albanema för att ta emot hjälp från Sovjetunionen. Det var ett tecken på ”anti-jugoslavism”. Tito gick också till direkt angrepp mot Nako Spiru och stämplade honom som en agent. Koci Xoxe tog upp frågan och drev den till dess Nako Spiru bröt samman och begick självmord. (Han var enligt samstämmiga uppgifter aldrig ”agent”.)

I december 1947 reste en albansk regeringsdelegation till Sofia för att stärka samarbetet mellan länderna. Koci Xoxe var delegationsmedlem, han ställde kravet att varje avtal först måste underställas Tito innan det kunde undertecknas. Men han fick inte igenom sin linje i Sofiaförhandlingama. När de Kommunistiska och Arbetarpartiernas Informationsbyrå bildades i oktober 1947 hade den albanska centralkommittén hälsat detta med glädje och beslutat samordna sina aktioner med de andra kommunistiska partierna genom denna och även begära inträde. I samarbete med de jugoslaviska ledarna förberedde nu Koci Xoxe centralkommitténs VIII plenum. Med hjälp av de jugoslaviska specialisterna och inrikesministeriets personal fabricerade han anklagelser mot olika ledande partimedlemmar för att de icke skulle kunna delta i centralkommitténs plenum.

Inför detta plenum presenterade den 5 december 1947 den jugoslaviske representanten planen på en federation mellan Albanien och Jugoslavien. Detta förslag stöddes av Koci Xoxe. Gemensamt arbetade nu partiets organisationssekreterare, Albaniens inrikesminister och de jugoslaviska representanterna för att driva igenom detta förslag på centralkommitténs plenum i februari 1948.

De segrade. Mehmet Shehu uteslöts för ”anti-jugoslavism”. Titos anklagelser från november 1947 godkändes. Albanien skulle förenas med Jugoslavien.

Under våren arbetade Koci Xoxe på att genomföra detta. Säker-hetsorganen undandrogs helt varje partikontroll. Kommissionen för att samordna de ekonomiska planerna blev en andra regering. Koci Xoxe begärde att de sovjetiska rådgivarna skulle bort från de väpnade styrkorna. Ett militärt enhetskommando skulle inrättas. Tito skulle bli gemensam överbefälhavare. Unionen skulle genomföras.Inom politbyrån hade motsättningarna blivit mycket starka. Enver Hoxha kämpade mot Koci Xoxes linje. Han lyckades slå tillbaka de olika förslag som jugoslaverna och Koci Xoxe ställde.

Jugoslaverna begärde då att få sända in ett par divisioner i Albanien för att skydda Albaniens oavhängighet. Rankovic offentliggjorde planerna. Jugoslaverna var övertygade om att de skulle lyckas.

Då lade Enver Hoxha fram de jugoslaviska planerna för centralkommittén. Han fick igenom beslutet att Albanien skulle vägra släppa in de jugoslaviska divisionerna. Sedan informerade Enver Hoxha Stalin om de jugoslaviska förslagen och det sätt på vilket de avslagits.

Då erhöll de albanska kommunisterna kopior av den brevväxling som ägt rum mellan Sovjetunionen och Jugoslaviens kommunistiska partier.

På eftermiddagen den 28 juni år 1948 publicerades en kommuniké från ett möte som hållits i Rumänien av de Kommunistiska och Arbetarpartiernas Informationsbyrå. I den bifogade resolutionen sades att man diskuterat

situationen i Jugoslaviens Kommunistiska Parti och:

. . enhälligt nått följande slutsats:

1) Informationsbyrån konstaterar att ledarna för Jugoslaviens Kommunistiska Parti under senare tid fullföljt en oriktig linje i inrikespolitikens och utrikespolitikens huvudfrågor . . .

. . . Informationsbyrån anser med hänsyn till alla dessa förhållanden att Jugoslaviens Kommunistiska Partis centralkommitté har ställt sig själv och det jugoslaviska partiet utanför de broderliga kommunistiska partiernas familj, utanför den enade kommunistiska fronten och följaktligen utanför Informationsbyråns leder . .

Informationsbyråns resolution blev av avgörande betydelse för Albanien. Det albanska partiet kunde befria sig ur det strupgrepp som de jugoslaviska ledarna hållit landet i; men det blev också en djup lärdom för det albanska partiet.

De hade kunnat iaktta hur personer som helt nyss varit goda kamrater tum för tum glidit bort och över till fienden, hur de hade övergett de principiella ståndpunkterna och förfallit till borgerlig chauvinism. Av Balkanfederationen hade nästan blivit ett ”Storjugosla-vien” med kuster vid tre hav, en stormakt som sträckte sig frånAlperna till Konstantinopel och som styrdes från Belgrad av Rankovic.

För det albanska folket och de albanska kommunisterna var aldrig diskussionen om ”titoism” någon abstrakt diskussion. Åter hade Albanien fått uppleva hur dess nyss tillkämpade nationella frihet höll på att förloras.

Av detta drog Enver Hoxha och de albanska kommunisterna betydelsefulla slutsatser för sitt kommande arbete. Partiet fick icke undergrävas. Partidemokratin fick inte antastas. En situation fick aldrig mer uppstå där inrikesministeriet behärskade landet. De jugoslaviska ledarna hade inte lyckats. De hade inte lyckats därför att trots alla deras ansträngningar så hade de inte kunnat undergräva det albanska partiet.

Koci Xoxe ställdes inför domstol och dömdes — inte för vad han tyckt och tänkt eller vad den ene eller den andra tyckt om honom eller för att han röstat si eller så i centralkommittén — han dömdes för sina handlingar. Han hade utnyttjat sin position och brutit mot lagarna och förrått revolutionen. Han hade gått Esad Pascha Top-tanis väg.

Men — när det jugoslaviska folket hotades av en invasion ledd av de sovjetiska militärerna under hösten 1969, då förklarade de albanska ledarna att de var övertygade om att det jugoslaviska folket skulle försvara sig med vapen i hand.

Ännu befinner sig den albanska minoriteten i Jugoslavien i ett svårt läge. Kossova är den fattigaste och mest eftersatta delen av Jugoslavien. I Albanien är man övertygad om att den frågan till slut kommer att lösas. Inte genom ett ”etniskt Storalbanien” utan genom att den albanska befolkningen på andra sidan gränsen fritt får bestämma över sitt öde.

De historiska lärdomarna

Albanien byggdes upp. Det var många svårigheter. Landet var fattigt. Det var ont om utbildad arbetskraft. Hjälpen från Sovjetunionen var viktig. Men det dröjde innan den kom och — som En-ver Hoxha påpekade 1969:

”den var ju begränsad på grund av den svåra situation som hade skapats i Sovjetunionen till följd av de fruktansvärda krigsförlusterna.”

Albanien fick byggas upp huvudsakligen på egna krafter. Landet låg isolerat från sina allierade. Men det gick framåt. Då — åtta år efter det att Albanien frigjort sig från den jugoslaviska dominansen — ställdes det åter inför en skiljoväg. Stalin hade avlidit. Nya ledare hade kommit till makten i Sovjetunionen. Till Albaniens Arbetets Partis centralkommitté kom en cirkulärskrivelse från Chrusjtjev. Han ville att Kominforms resolution av november 1949 skulle annuleras. Detta cirkulärbrev hade sänts ut från Moskva och till brevet var fogat en resolution. Den skulle publiceras i Kominforms namn.

Centralkommittén diskuterade frågan mycket allvarligt. Den var viktig på två plan. Dels när det gällde inställningen till de jugoslaviska ledarna; men framförallt när det gällde relationerna mellan kommunistiska partier. Den 25 maj 1955 skrev centralkommittén till Sovjetunionens Kommunistiska Parti. Man påpekade att man ansåg Chrusjtjevs inställning till de jugoslaviska ledarna oriktig. Frågan kunde inte lösas med cirkulärbrev som bara skulle godkännas. Det krävdes en ordentlig politisk diskussion med skäl och motskäl. Efter en sådan diskussion kunde en resolution utfärdas. Men resolutionen kunde inte skrivas i förväg. Under alla omständigheter förutsatte Albaniens Arbetets Parti att Informationsbyrån inkallades till möte och fick diskutera frågan innan någonting publicerades.

Men Chrusjtjev brydde sig inte om invändningen. Han for till Belgrad och i sitt eget namn band han alla kommunistiska partiertill en ny politik.

Det var inte bara en politik gentemot de jugoslaviska ledarna. Det var en ny politik inom alla områden som växte fram. Och Chrusjtjev fortsatte att föra fram sin personliga politik. Alla kommunister världen över skulle följa vad som än sades av ledarna i Kreml. Någon politisk diskussion fick icke förekomma. Albanien tog upp kampen mot revisionismen genom centralkommitténs brev den 25 maj 1955.

Situationen upprepades på den rumänska partikongressen i juni 1960. Den 21 juni gick Chrusjtjev till direkt angrepp mot det kinesiska broderpartiet. Han krävde omedelbart instämmande från alla delegationer. Då stod det albanska partiets representant upp. Han sade att ingen varit informerad om detta angrepp. Ingen hade något mandat att diskutera frågan. Om Sovjetunionen ville ha dessa frågor diskuterade då måste varje partis centralkommitté ges tillfälle att studera det sovjetiska materialet, sedan höra det kinesiska svaret och därefter gå till beslut. Inte förr. På det sättet misslyckades Chrusjt-jevs försök att genom en kupp få Kina ”uteslutet”. Några förhands-kontakter mellan Albanien och Kina i frågan hade icke ägt rum.

På Moskvamötet 1960 gick Enver Hoxha till angrepp på Chrusjt-jevs politik. Han beskrev hur den skadade Albanien. Han beskrev Chrusjtjevs ovärdiga utpressningsförsök. Men de albanska delegaterna i Moskva var långt hemifrån. De hade stöd av sitt parti och sitt folk, men för att vara säkra på att de handlade rätt samlade de var kväll de albanska studenterna i Moskva. Enver Hoxha rapporterade inför dem i detalj vad som diskuterats och alla frågor diskuterades av studenterna. På så sätt kunde de albanska representanterna även när de befann sig i Moskva hålla kontakten med sitt folk och sina medlemmar. Ty studenterna var partimedlemmar.

Brytningen med Sovjetunionens ledare var ingen brytning med Sovjetunionen. Det albanska partiet gjorde noga åtskillnad mellan de sovjetiska ledarna och den stora socialistiska revolutionen.

Brytningen gällde de grundläggande frågorna. Och den albanska regeringen, det albanska partiet och Enver Hoxha hade fullt stöd av folket för sitt handlande. Chrusjtjev lyckades inte vinna åt sig annat än små grupper inom partiet.

Man kan fråga sig hur det kunde komma sig att just Albanien av alla socialistiska länder i Europa vägrade att följa Chrusjtjev.

Det finns flera skäl. Det albanska folkets kamp för sin själv-ständighet var ovanligt lång och bitter. Men denna bittra kamp gav också viktiga erfarenheter. Frågor som inom många partier aldrig på allvar ställts — och än mindre besvarats — hade det albanska folket fått ställda för sig och fått besvara i en svår kamp.

Frågan om enhetsfronten av alla arbetande under det proletära partiets ledning som förutsättning för seger hade ställts och besvarats mellan 1920 och 1941.

Den nationella självständigheten och den internationella solidariteten var ingen abstrakt fråga för ett folk som nått sin självständighet genom så svåra offer.

Tron på att de imperialistiska makterna plötsligt skulle förändra karaktär och att ”fredsfrågan” inte var en klassfråga kunde inte omfattas av ett folk som haft det albanska folkets erfarenheter.

Men dessa erfarenheter hade också lett till att partiet på ett riktigt sätt ställt frågan om makten under kriget. Den

gamla statsapparaten hade krossats. Folket hade inte gett efter för locktonerna från Storbritannien; de hade själva befriat sig och motsatt sig varje inblandning av utländska makter. Så hade de undvikit att gå den väg som Frankrikes och Italiens kommunister gick.

För Albanien hade Sovjetunionen och Stalin varit ett stöd och ett värn. Det var Sovjetunionens trupper som krossat den hitlertyska krigsmaskinen. Det var Stalin som hjälpte dem politiskt när de jugoslaviska ledarna höll på att överta landet. Men Albanien hade inte varit ockuperat av sovjetiska styrkor. De negativa drag som kom att få så allvarliga följder i så många länder i Östeuropa kunde inte påverka den albanska utvecklingen.

Erfarenheterna av hur de jugoslaviska kamraterna förföll under loppet av några korta år från kommunister till storserbiska chauvinister hade rest frågan om revisionismen på ett mycket konkret sätt för hela det albanska folket.

I Albanien hade heller inte hunnit utbilda sig ett socialt skikt av betydelse som kunde bli den samhälleliga basen för en utveckling motsvarande den i Sovjetunionen.

Problem och utveckling

Men att ta ställning mot revisionismen, att ta ställning mot hela den utveckling som nu kännetecknar Sovjetunionen och som visar sig inom alla områden från konstpolitik till ockupation av grannländer och samarbete med Förenta Staternas imperialism innebär ju inte bara att ta ställning mot något. Det innebär inte bara att vara ”ortodox”.

Det var en svår tid i Albanien efter brytningen med de Sovjetiska ledarna. Albanien var ekonomiskt blockerat. Det var motarbetat inom alla områden. Det fick broderlig hjälp av Kina — men Kina låg långt borta. Och de sovjetiska propagandistema lyckades rätt bra med att måla ut Albanien som ett litet och obehagligt och blodtörstigt och omöjligt land.

Själv minns jag det mycket väl. Trots att jag haft albanska vänner i början på femtiotalet i det internationella ungdomsarbetet hade jag själv — utan att vara medveten om det — sugit åt mig den sovjetiska propagandan som ett läskpapper. När jag diskuterade Albanien med kinesiska vänner 1962 hade jag ofta svårt att förstå dem. Jag minns en kväll i Kunming i december 1962 när vi hade diskuterat Albanien. Efteråt talade Gun och jag med varandra. Vi tog en kvällspromenad genom Kunming för att i lugn och ro kunna diskutera frågan utan att andra var närvarande. Vi var överens om att Sovjetunionen uppträdde lumpet och att dess politik var farlig (det var just efter Kuba) men vi menade att kineserna nog tog Albanien onödigt hårt i försvar.

— Du vet, sade jag till Gun, Hoxha lät ju skjuta Xoxe och något rätt har väl Chrusjtjev.

När vi första gången kom till Albanien var vi inte bara okunniga, vi var fördomsfulla. Våra fördomar utgjorde en hel serie av historisk felinformation, kulturell isolering och sovjetiska propagandaklyschor.

Det land vi upplevde och de diskussioner vi hade tvang oss att ställa frågan:— Kreml och Vatikanen, Pentagon, Aten och Belgrad fördömer Albanien. Tänk om albanerna har rätt?

Vi reste i landet. Hörde, såg, diskuterade. Sedan började vi läsa. Vi återvände. Vi reste igen. Vi satt på nationalbiblioteket i Tirana (och man bar boktravar till mitt bord). Vi hade haft fel. Det var albanerna som hade haft rätt.

Detta är inte en privat berättelse. Den utvecklingen har vi haft gemensam med många andra av vår sort. Folk på vänsterkanten som omedvetet svalt propagandan från Sovjetunionen och Förenta Staterna . . . och egentligen svalt den därför att Albanien varit ett litet land.

Men som också med åren tvungits ta ställning till de albanska frågorna och då funnit att albanerna har haft rätt. Men det är inte bara att albanerna haft rätt. Albanerna — de albanska kommunisterna — har också själva tvungits ta upp de stora och avgörande frågorna. Och de har gett svar som är betydelsefulla för oss.

I denna bok har jag sysslat mycket litet med produktionsstatistik. Produktionssiffror i och för sig säger inte så mycket. (Även om det är betydelsefullt att Albanien år 1968 använde 79 kg aktivt konstgödsel per hektar odlad jord. Grekland 68 kg, Jugoslavien 60,4 kg, Ungern 66,9 kg, Spanien 36,8 kg och Italien 72,6 kg.) Viktigt är att veta att Albanien utvecklats mycket snabbt. Men viktigare ändå hur det utvecklas och vilken målsättningen för denna utveckling är. När de tog ställning mot den sovjetiska revisionismen tvangs de albanska kommunisterna också att noga diskutera hur socialismen i Sovjetunionen kunnat utvecklas på detta sätt. Vad hade skett. Hur kunde det undvikas.

Chrusjtjev talade om Stalin. Än talade han si och än talade han så. Stalin tecknades som en person som helt ensam förvridit utvecklingen. Den analysen var de albanska kommunisterna inte överens om. De vägrade att ens erkänna den som analys. När det gällde personkulten hade de en annan uppfattning än Chrusjtjev:

”Stalin var en anspråkslös människa. Som marxist-leninist gjorde han en riktig bedömning av den roll som massorna och individen spelar: han motsatte sig personkulten mer än en gång och kritiserade den som främmande för marxist-leninister. Dock — särskilt under Stalins sista levnadsår — blåstes kulten upp till stora proportioner. Och detta användes av Chrusjtjevklicken som, av skräck, själva upphöjt Stalin för att så småningom kunna uppnå sina anti-marxistiska och anti-socia-listiska mål. Stalin kan kritiseras, inte för att han utvecklade och utövade sin egen kult, utan endast för att han inte vidtog de nödvändiga åtgärderna för att hejda denna obehövliga propaganda. I synnerhet när man tar hänsyn till att det stora rykte som Stalin vunnit genom sin kamp och sitt handlande och det obegränsade förtroende och den obegränsade kärlek partiet och folket hyste för honom varit tillräckliga för att han skulle ha kunnat utdela ett kännbart slag mot de byråkratiska element som hotade proletariatets diktatur.” (Enver Hoxha 1966)

Ty vad som hänt i Sovjetunionen var inte att en individ drivit en kult utan att det uppstått en social bas för en revisionistisk politik:

”Speciellt betydelsefullt för att bevara och stärka proletariatets diktatur är den kamp som partiet för mot byråkratiska förvrängningar. Det är välkänt att dessa utgjorde en av huvudbaserna för revisionismens uppkomst och utveckling i Sovjetunionen. Kampen mot byråkratin siktar till att tätt binda regimen med folket: att ställa den under de stora arbetande massornas direkta, effektiva och ständiga kontroll; att allsidigt utveckla och ständigt fördjupa och förbättra den socialistiska demokratin.” (Enver Hoxha 1969)

Detta är inte en problemfri utveckling. Långt därifrån. Gamla seder sitter djupt. Vid mötet den 14 maj 1969 vid gruvorna i Pish-kash kritiserade arbetarna direktören och administrationen. De hade försökt smita från det tunga gruvarbetet, de hade försökt skaffa sig lätta arbeten under sina dagar i produktionen, flera personer inom administrationen hade skyllt på att de hade så mycket att göra att de inte hann arbeta i dagbrottet. Man hade kritiserat dem som kamrater, man hade inte gått till angrepp.

— De var ju inga fiender.

Nu hade de felande inom direktionen bättrat sig. De hade insett sina fel. Nu arbetade de som hjälparbetare. Målsättningen var att de alla inom administrationen skulle läras upp till fullgoda yrkesarbetare. Genom att känna produktionen skulle de också fullgöra sin administrativa uppgift på rätt sätt.

— Direktören kan bara fungera på rätt sätt om han regelbundet arbetar som lastare i gruvan. Annars arbetar han med en pappers-gruva och inte en järngruva.

Men det är inte bara en fråga om kontroll och demokrati. Det gäller också — som Hoxha påpekat, utgående från Marx pariser- _ manuskript — att göra rent hus med hela den falska världsuppfatt-ning som de många seklerna av privategendom lämnat efter sig. I denna kamp ställs också frågan om samhällets utveckling och uppbyggnad på ett nytt sätt. De albanska kommunisterna har gjort upp med teknokratin:

”1 de revisionistiska länderna har teknokratismen jämsides med byrå-kratismen — och som ett byråkratismens uttryck — blivit ett viktigt medel med vars hjälp arbetarklassen kunnat avsättas från ledningen och kapitalismen återupprättas. Ekonomin i dessa länder, som revi-sionisterna envisas med att kalla 'socialistisk’ under

förevändning att den är nationaliserad eller kollektiviserad, är i verkligheten blott en kapitalistisk ekonomi av eget slag. Den handhas av, tjänar åt och arbetar för den nya borgerliga byråkrat- och teknokratklass som där fortsätter att utveckla sig. ” (Enver Hoxha 1969)

”Kapitalisterna och de moderna revisionisterna använder sig av förevändningar som 'superindustrialisering’ och skapandet av det 'industriella samhället’ och av jordbrukets 'fullständiga mekanisering’ och så vidare till att utarma landsbygden, tvinga jordbrukarna överge sina jordbruk, öka de agrara koncernernas makt. De avfolkar landsbygden och kastar ut miljoner arbetslösa på vägarna, de skapar med detta den reserv av löneslavar som de kan använda för att öka utsugningen i städerna.

Vi följer en diametralt motsatt kurs i vårt samhälle. Vi lägger den största vikt vid industrialisering och mekanisering. Men samtidigt undervärderar vi inte landsbygden och vi slår inte in på den väg som leder till avfolkning i byarna. Vi utvecklar jordbruket harmoniskt. . . Bevarandet av de riktiga proportionerna inom detta område är ytterligt viktigt för socialismens uppbyggande i vårt land . . . om man tilllåter avvikelser inom detta område då uppstår oro och avvikelserna för med sig allvarliga politiska, klassmässiga och ideologiska konsekvenser.” (Enver Hoxha 1969)

Denna utvecklingsmodell — som konkret visar sig över hela landet — är helt olik den som något annat land använder sig av. Den är ett uttryck för Albaniens nya inriktning. Man har analyserat vad som skett i länder som Sovjetunionen och med ledning av erfarenheterna från dess uppbyggande och med lärdom från dess senare utveckling söker man i Albanien bygga socialismen på ett sätt som icke kan leda till uppkomsten av nya privilegierade skikt som förvrider utvecklingen och så småningom gör landet till en något sämre fungerande upplaga av de monopolkapitalistiska länderna.

Slutord

Det albanska folket har gått en lång väg. Det bygger också ett samhälle av nytt slag. Det har hunnit långt. Det går inte att jämföra dagens Albanien med 1938 års Albanien. Detta är en seger; det är också en fara.

Albanien är ett litet land omgivet av Italien, Jugoslavien, Grekland. Det bygger socialismen under de svåraste förhållanden. Dess fiender hoppas att det skall misslyckas. Ett sådant misslyckande är tänkbart.

De albanska kommunisterna är väl medvetna om detta. Deras stat kan genomgå en byråkratisering, folket kan tappa kontrollen över sin stat:

”Dessa åtgärder (revolutionariseringen av Folkarmén, J.M.) är avgörande för att förhindra att vår folkarmé, den statliga säkerhetens väpnade styrka, degenererar och förvandlas till blint redskap i kontrarevolutionens tjänst som har skett i Sovjetunionen och andra länder där den används för att utöva revisionistiskt eller social-fascistiskt våld mot det missnöjda folket eller utnyttjas för den sovjetiska revisionistiska imperialismens erövringssyften.” (EnverHoxha 1969)

Det är inte lätt att genomföra arbetarmakten i staten, det är inte lätt att genomföra folkets ständiga kontroll av sin stat.

”Alla revisionister talar ständigt om 'socialistisk demokrati’ och de spekulerar i ordet. Det är en fullständig svindel och en fräck demagogi. Där revisionisterna härskar där finns inte och kan inte finnas demokrati för det arbetande folket. Själva den moderna revisionismen i Sovjetunionen och i de forna socialistiska länderna grundas på att hela det nationella livet byråkratise ras; dvs. på demokratins negation. Se vad som händer i de revisionistiska länderna! Inför folkmassornas ökande motstånd mot den revisionistiska politiken tillgriper den 'liberala' revisionistiska diktaturen ständigt mer öppet fascistiskt våld.” (Enver Hoxha 1969)Albanien har nu 113 studenter per 10 000 invånare. Det är mycket. Det är mer än Storbritannien, Tyskland, Italien och Schweiz har. Det är till denna ungdom Albaniens fiender sätter sitt hopp. Dessa nya, högt utbildade ungdomar skall — hoppas man — bli det skikt som i kamp för privilegier kan bilda en byråkrati som strävar efter egen makt och för in

Albanien på samma väg som den vilken Sovjetunionen gått.

Det är möjligt. Just därför att det är möjligt så står striden i Albanien nu om denna unga generation. Nu är frågan inte bara att bygga upp landet; den är att övervinna de många tusen år av klassvälde och förtryck som bestämmer tankar och känslor.

Det som är så hoppfullt med Albanien är att man klart ser och öppet diskuterar alla dessa möjligheter till en ond utveckling. Ty därigenom kan den övervinnas och Albanien gå vidare på revolutionens väg.